2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1990

YU ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje: Uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Svevlad Slamnig
Godina izdavanja i tiskanja: 1990.

Copyright: HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana, osim subote, od 11 do 13 sati.
Polugodišnja pretplata 36,00 dinara.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 12,00 dinara.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
2424091010

Tisak: GP »Tipografija« Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Hrvatske, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 2 ZAGREB, ožujak–travanj 1990. GOD. XXIII

Radovan GRGEC

Uz rub (69)

Pišući ove retke uoči Uskrsa, sjećam se mislioca i pisca *Gabriela Marcela,* koji je umro u nadi uskrsnuća i koji je u svojim filozofskim i kazališnim djelima izrazio tu nadu i čežnju čovjeka, prognanika u ovoj »suznoj dolini«, — iščekivanje i čežnju za Očevim zagrljajem. On je shvatio da čovjek ne ostaje »zarobljenik samoga sebe i vlastite zemaljske gravitacije« zahvaljujući Milosti i Ljubavi. Stoga se uzdigao iznad *Beckettova* i *Ionescoova, Sartreova* ili *Camusova* apsurda tražeći smisao života u karitasu i samilosti. Za njega kršćanska etika kao bitno obilježje humanosti otupljuje oštricu alijenacije, do koje dolazi uslijed raskoraka između egzistencije i njezine esencije, između »imati« i »biti«.

Prošli put spomenusmo u ovoj rubrici neke obljetnice (100. obljetnicu smrti *Ivana Mažuranića* i 100. obljetnicu rođenja *Petra Grgeca* i *Hamdije Kreševljakovića*). U preobilju raznih obljetnica poneka nam, naravno, uvijek promakne (kao npr. 100. obljetnica rođenja *Bože Milanovića, Otona Knezovića, Ljube Babića* ili *Jerolima Miše,* koje su obljetnice spomenute u našoj Danici za 1990. godinu). Prošle smo godine, naprimjer, zaboravili spomenuti upravo 100. obljetnicu rođenja *Gabriela Marcela.*

Zbog toga propusta, moram priznati, peče me savjest jer sam u Parizu imao priliku dobro upoznati toga izvanrednog čovjeka i intelektualca. Prije dvadesetak godina, naime, bio sam njegov gost i stipendist. Susreti s njime i s njegovim prijateljima još su mi uvijek živo u sjećanju.

Odmah je pokazao iskreno zanimanje za moju obitelj i za zemlju iz koje dolazim. Bio je to drag, simpatičan i temperamentan starac. Otvoreno mi je govorio o situaciji u svojoj obitelji, u Francuskoj nakon 1968, o književnosti

kršćanskog nadahnuća. Neke prominentne predstavnike te literature nije baš cijenio kao ljude, ali je o nekima koji svojim životom nisu bili buržuji govorio s velikim poštovanjem (npr. o *Bernanosu,* o *Bloyu* itd.). U njegovu stanu u ulici Tournon i u stanu njegova sina upoznao sam potomke *Léona Bloya,* pastora *Bognera* i nekih drugih poznatih ličnosti. Posljednji put posjetio sam ga s prijateljem, zamolivši ga da na ovoga prenese moju stipendiju, jer sam se morao vratiti u domovinu. Tada sam mu predao pjesmu koju sam sastavio njemu u čast na njegovu jeziku. Još uvijek čuvam njezinu kopiju kao i plaketu s njegovim likom. Podsjeća me na dobroga Marcela i na »mojega stipendista«, koji je nekoliko godina kasnije u istom gradu tragično završio svoj mladi život.

U ušima mi odzvanjaju riječi iz jedne od Marcelovih drama: »Ljubiti nekoga znači reći mu: Ti nećeš umrijeti!« Spoznaja da je ljubav jača od smrti, mržnje i zaborava dobiva svoj puni smisao u kršćanskoj vjeri u Uskrsnuće Bogočovjeka, koje je zalog našeg osobnog uskrsnuća. Isus Krist spasio nas je svojom ljubavlju, milošću Božje svemoći i svojom pobjedom nad smrću od žalca sudbine. Ljudska drama, prema planu Boga Stvoritelja, nije zamišljena kao egzistencijalna tragedija jer kroz njezine mrakove prodiru svijetli traci uskrsne zore. U svjetlu te nade, čovjek, ljubeći Boga i bližnjega, korača prema konačnom razotuđenju i oslobođenju. U tom je princip ljudskog života, od kojega je udaljen onaj »kome je životno načelo u stvarima«, kako bi rekao *Erich Fromm.*

Smrt, preobražena Kristovom smrću i uskrsnućem, prestaje biti naše otuđenje, kazna za grijeh i pobjeda slijepe kobi, pretvarajući se u očišćenje i ulazak u slavu, u nagradu Ljubavi za ljubav.

* * *

Kristovo Uskrsnuće, zalog našeg osobnog uskrsnuća, nije znanstvena nego vjerska istina, tj. ona se ne dokazuje metodama i rezultatima suvremene historiografije i znanosti, što ne umanjuje njezinu činjeničnost i vjerodostojnost. Valja to isticati i danas kad se javljaju novi »konkordizmi«, tj. pokušaji da se dokaže kako su biblijski izvještaji i vjerske istine u skladu sa suvremenim znanstvenim rezultatima. Međutim, imajući na pameti da si vjera i znanost, ostajući na svojim vlastitim područjima, ne proturječe i ne zaboravljajući na »relativnost« suvremenih znanstvenih rezultata (koji se s vremenom proširuju, mijenjaju, pa čak i međusobno pobijaju), mi kršćani vjerujemo u trajnu vrijednost vjerskih istina (unatoč njihovim različitim interpretacijama i »reinterpretacijama«).

Ipak, valja znati da Kristovo Uskrsnuće nije samo *doživljaj* vjere nego i stvarni *događaj* povijesti, na kojemu se temelji naše cjelokupno vjerovanje. Biblijski, pak, izvještaji govore nam o putovima našega spasenja, i valja ih interpretirati uglavnom »literarno« (stilom različitih »književnih vrsta«) a ne »literalno« (bukvalno, doslovno). Znanstvene istine i činjenice valja potražiti

drugdje. Sjetimo se poznate *Baroniusove* izreke: »Duh Sveti nas želi poučiti kako se dolazi u nebo a ne kakvo je nebo«.

Fantastični rezultati suvremene egzaktne znanosti fasciniraju suvremenog čovjeka, pa i neke suvremene teologe koji se ne mogu pomiriti s činjenicom da su vjera i znanost dva različita autonomna područja. Pa ipak, i oni bi morali biti »relativisti« u pogledu »vjere u znanost«. I opet bih se tu poslužio jednim citatom: »Znanstvene teorije, s obzirom na svoju promjenljivost, bijedan su oslonac za vjeru koja traži od čovjeka integralni životni angažman. Svoj život ne bismo smjeli graditi na živom pijesku« *(Jean-Pierre Lonchamp).* Ne želimo osporavati teoriju *Big Banga* (kažu da je najnovija kozmološka otkrića potvrđuju), kao ni ostale znanstvene teorije koje su još na snazi, ali ne zaboravljamo koliko se teorija o postanku svemira i našega planetarnog sustava promijenilo otkako smo pošli u školu.

* * *

Kako vidite, i opet upadoh u »citatomaniju«. Neki je ne izbjegavaju ni u literarnim žanrovima, danas, u vrijeme »postmodernističkih« kolaža i intertekstualnosti. U svoju obranu posežem za još jednim citatom: »*Montaigneu* nije padalo na pamet da se ispričava zbog svojih citiranja, koja sama za sebe sačinjavaju čitavu knjigu. Uostalom, umijeće citiranja nije nimalo lakše od umijeća pisanja« *(Ludwig Hohl).*

Ovaj kratki »pro domo« trebao bi da bude uvod u dva citata naših biskupa koje navodim vraćajući se nacionalnoj problematici.

Na prijemu za predstavnike vjerskih zajednica u hrvatskom Saboru, 17. siječnja ove godine, kardinal *Kuharić,* pozivajući se na pismo hrvatskih biskupa od 4. X. 1989, rekao je: »Hrvati imaju tradiciju parlamentarnog načina ostvarivanja prava i ciljeva, čemu je povijesni izraz stoljetna institucija hrvatskog Sabora kao neprekinutog oblika trajanja hrvatskog državnog prava i pravne države«. Spomenuo je i da se to »što se događa u socijalističkim zemljama Istočne Evrope zaista može smatrati povijesnim procesom koji odjekuje svijetom i ne ostaje bez odjeka ni u Hrvatskoj ... i u kojem su progovorili narodi od Baltika do Crnog mora, bez nasilja, ali jasnim glasom i odlučnim zahtjevom da se riječima 'sloboda', 'društvena pravda', 'ljudska prava' i 'demokracija' dade njihovo pravo značenje i da se provedu u život«.

Sa zebnjom u srcu, misleći na te riječi, pitamo se hoće li se Hrvatska uklopiti u taj, čini se, ireverzibilni proces kojim se diktature i totalitarizmi uklanjaju nenasilnim postupcima ili ruše silom (kao npr. u Rumunjskoj). Kakva je naša »predizborna« situacija? Nekima ona izgleda ovako:

Dok se neki Hrvati, nadajući se slobodnim izborima, u stranačkom (i »strančarskom«) pogledu množe i glože, dok novi lideri niču kao gljive iza kiše,

a jedna se partija, ostajući na vlasti i određujući pravila igre, pomalo zabavlja gledajući tu »heterogenizaciju«, mnogi zaboravljaju na našu tradiciju hrvatskog državnog prava i pravne države, o kojoj je govorio kardinal Kuharić. Ozbiljno se pitamo jesmo li mi to dozreli za slobodu ili za rasulo. Raduje nas, što se, nakon dugogodišnje šutnje i zaplašenosti, čuju glasovi slični glasovima onih koji su u »narodnim demokracijama« preuzeli kormilo u ruke i odgovornost za sudbinu vlastite nacije. Raduje nas što se konačno smije reći »Hrvat« i »hrvatski« a da se to odmah ne poveže s nacionalizmom ili šovinizmom »genocidne nacije«, ali nas zabrinjuje i ražalošćuje što se »duobus litigantibus tertius gaudet«.

Ne želim nikakvo mirenje sa »statusom quo«, ali bih želio vidjeti nekoga tko će, uzimajući u obzir okvire (i »okove«) toga »statusa«, odgovorno započeti borbu za afirmaciju hrvatskog nacionalnog suvereniteta i za ekonomski napredak vlastitog naroda, a ne prvenstveno tražiti svoju vlastitu afirmaciju i smatrati da je svaka kritika i umanjivanje njegova prestiža »crimen laesae maiestatis«.

U povijesti je uvijek bilo uvredljivih, osjetljivih i osvetljivih pojedinaca koji su po mjeri vlastitih resantimana i ambicija krojili sudbinu nacija i država. Bilo je i buntovnika s razlogom ili bez razloga, izopćenika i prognanika koji su, politički djelujući, zapravo čitav život tražili izgubljenu domovinu. Bilo je i cinika i desperadosa koji su »taedium vitae« pretvorili u nihilističku i anarhističku destrukciju. No, bilo je i »konstruktivnih« vlastodržaca koji su se, ako već nisu na vlast došli korupcijom, korupcijom na njoj održavali. Pitamo se zašto je svima takvima bilo dopušteno da mijenjaju lice zemlje, da »stvaraju« politiku i povijest, da budu vođe, vojskovođe, »rukovodioci«.

Hrvatskom narodu su potrebniji više nego ikada vođe koji su odgovorni i razboriti ljudi, koji svoje frustracije ne pretvaraju u ideologije, koji opće dobro pretpostavljaju svojoj vlastitoj koristi. Takvi ne donose razdor i propast nego slogu i slobodu. Bez sloge i jedinstva hrvatski narod postaje zaista »quantité négligeable« u svakom pogledu: malen narod koji postaje svakim danom još manji i neznatniji uslijed iseljavanja i raseljavanja, uslijed rastućeg broja pobačaja i drastičnog pada nataliteta, uslijed raznih diskriminacija itd.

U parlamentarnim i višestranačkim demokracijama, mogli bismo reći, idealni karizmatički »vožd« u pravilu je iznimka. Nacrtaj si ga! *De Gaulle, De Gasperi* ili *Adenauer* ne javljaju se na političkoj pozornici tako često. Idealni modeli, uostalom, nisu žive osobe nego apstrakcije. Svjesni smo da ideale vrlo teško nalazimo i ostvarujemo, ali smo isto tako svjesni da ih valja tražiti i nastojati im se približiti. Možda je dovoljno potražiti nekoga tko od zacrtanog ideala nije odviše daleko i tko će biti u stanju okupiti oko sebe većinu naroda?

Sjećam se kako su za bivše Jugoslavije mnogi Hrvati smatrali da *Vlatko Maček* nipošto ne može biti idealni vođa hrvatskog naroda. Vjerojatno su imali i pravo. Pa ipak, za vrijeme izbora (koje bi beogradski vlastodršci redovito

»izmanipulirali«) svjesni Hrvati glasali su za njega kao za vođu i predstavnika hrvatskog naroda jer se pod njegovim imenom okupila većina toga naroda čijega su predstavnika (i Mačekova prethodnika) beogradski »parlamentarci« usmrtili. Sjećam se kako smo, iako još djeca, smatrali »izdajicama« Hrvatske sve one koji su iz straha, oportunizma i karijerizma glasali za *Jeftića*. Nažalost, bilo je takvih poprilično broj i među hrvatskim katolicima, među laicima i među svećenicima.

Pametno je da se Crkva kao takva ne opredjeljuje u našoj sadašnjoj situaciji ni za jednu stranku i da svojim vjernicima kao zrelim osobama prepušta da to, ako žele, učine po vlastitom izboru i na vlastitu odgovornost. Međutim, ona ih, u skladu s dokumentima II. vatikanskog koncila, upućuje da je bavljenje politikom kao brigom za opće dobro i sudjelovanje u javnom životu domovine ne samo pravo nego i dužnost kršćanskih vjernika koji žive u svijetu, a mi ih obično zovemo laicima i svjetovnjacima. Kako će oni to svoje pravo i dužnost ostvariti i konkretizirati u sadašnjoj situaciji, ne ovisi samo o njima. Bilo kako bilo, oni su se, kao i većina građana zemalja Istočne Europe, gdje se desetljećima u golemim postocima glasalo »po dužnosti« za predstavnike jedne jedine stranke na vlasti, sada našli suočeni s novim mogućnostima i prilikama, ali i novim zamkama i opasnostima.

* * *

Iako Crkva, priznajući svojim vjernicima pravo i dužnost da se bave politikom, istodobno odvraća svoje službenike od svake stranačke politike, ne možemo prijeći preko činjenice da je upravo među osobama duhovnog staleža i kod nas Hrvata bilo ličnosti koje su bile vođe i znak jedinstva jednoga naroda. Takvih je bilo i među angažiranim katoličkim vjernicima, kako među Hrvatima tako i među drugim narodima. Na pamet mi dolazi ime našeg *Kardinala,* koji je toliko ljubio svoju katoličku Crkvu i svoju hrvatsku naciju. Poslije njegove smrti nema dana bez cvijeća i molitelja na njegovu grobu u zagrebačkoj katedrali.

Prije dvadesetak godina upoznao sam u Luinu na zasjedanju Europskog foruma laikata *Vittorija Bacheleta,* uzornog katoličkog laika i javnog djelatnika, kojega su teroristi prije deset godina ubili u Rimu. Za većinu Talijana njegovo je ime bilo znak jedinstva, a njegova je smrt zavila Italiju u crno. U posttridentinskoj Italiji takvo je bilo i ime kardinala *Federiga Borromea,* pastira svojega naroda i evangelizatora siromašnih, čiji je lik ovjekovječio *Alessandro Manzoni* u »Zaručnicima«.

U Hrvatskoj je jedinstvo potrebnije nego ikada. Nažalost, razmimoilaženja, antagonizmi i svađe kao da su naša sudbina. Ne bismo se s tom »sudbinom« smjeli pomiriti. »Hoću da budem veći od svoje sudbine«, riječi su bana *Jelačića.*

Ljubav i sloga, bratstvo i jedinstvo, ekumenizam, solidarnost, kooperacija, koalicija... Sve su to lijepe riječi koje, bez provođenja u djelo, gube značenje i smisao, pogotovo ako služe prikrivanju nečijih osobnih ili klanskih ambicija i interesa. Ipak, shvaćamo njihovu važnost i aktualnost. Rođeni smo za zajedništvo u slobodi, ljubavi i pravdi. Borba za prevladavanje napetosti i suprotnosti, da bi se ostvarilo jedinstvo i da ono ne bi ostalo otrcanom frazom i parolom, dobiva puni smisao tek ako se očuva pravo na autonomiju i različitost.

To jedinstvo ostvarujemo u svojim manjim i većim zajednicama: obiteljskim, vjerskim, narodnim i nacionalnim. Hrvati, koji su nekada bili pogansko pleme a sada su europska nacija, većinom su rođeni u kršćanskim zajednicama. Mogli bismo čak reći da su, opredijelivši se s *Branimirom* za Zapad, Rim i katolicizam, tom opredjeljenju ostali do danas vjerni. No, budući da svi Hrvati u domovini i diljem svijeta nisu katolici ni kršćani, postavlja se pitanje odnosa vjere prema naciji.

Sada, kada nam je jedinstvo potrebno kao zrak i voda, shvaćamo još bolje važnost i aktualnost toga problema. Razna ekumenska nastojanja, teoretski lijepo zamišljena, u praksi propadaju obično zato što se vjera identificira s nacionalnošću. Mi, pak, znamo da se hrvatstvo nipošto ne smije poistovjećivati s katolicizmom.

Imajući sve to na pameti, i opet, s banom *Mažuranićem,* izričemo svoju vjeru u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske. Ne možemo vjerovati da će propasti jedna od najstarijih europskih nacija unatoč sve većem padu nataliteta. Zaista svi uviđamo goruću potrebu revitalizacije i jedinstva za hrvatski narod.

SRETAN USKRS

ŽELI OD SRCA

HKD SV. ĆIRILA I METODA I HKR MARULIĆ

Petar i Alojzije

Petru Grgecu, piscu »Svete Hrvatske«,
na stotu obljetnicu rođenja 15. II. 1990.

Na križanju sja Raspelo
Isus Krist je sišô k nama
U hrvatsko naše selo
Razbjegla se pred njim tama

Iz Krašića Alojzije
S Kalinovca dođe Petar
Na raskrižju Kroacije
Dva će križa biti sveta

Jedan usred katedrale
Drugi knjigom jeronimskom
Raspetoga Krista slave
Vjerni Svetom Ocu Rimskom

Mole Krista Raspetoga:
»Molimo te, Ti pogledaj
Križ naroda hrvatskoga
Da ne zgubi svoga Boga!«

Na Istoku Tvojem svetom
Hrvatsko je sjalo ime
Lutajući dugo svijetom
Ovamo smo došli s njime

Na križanju, gle, Raspelo
Razbjegla se pred njim tama
U hrvatski grad i selo
Isus Krist je sišô k nama

Pijetlov mrtvozov

Opet sam se probudio sav u znoju. Ljepljiv znoj odpisana sušičavca. Na mutnu prozoru mutno jutro. Naviruje u sobu, da li smo još živi. Moj susobnik i ja. Kašljem dugo i bolno, daveći se izkašljinama. Očekujem odkašljaje susobnika. Tišina. Inače svako jutro kašljemo poput razdešena orkestra. Okrećem se, naporno i s mukom. Susobnik moj polusjedi na krevetu. Oslonjen na jastuk. Lice mu bijelo, prozirno. U bjelini jastuka jedva se i nazire.

U ovu bolnicu došao je prije mene. Zaokupljen vlastitom bolešću, nisam ga pitao ni tko je ni što je ni odakle je. Naš razgovor se sastojao od rečeničnih istrglina. Dodaj mi ... (pljuvačnicu). Pozovi ... (sestru). Tako mjesecima. Govoriti o sebi i o svom stanju bilo je zapravo i suvišno. Kašalj i buncavo stenjanje rekli su zapravo sve što je trebalo reći. I liječnik nam je savjetovao, da se ne umaramo pričanjem.

Šest punih mjeseci morao sam postrance ležati na vrećici pijeska. Da mi se umrtvi desno bolesno pluće. I spriječi širenje kaverni. Prvih poratnih godina za neuglednike i nezaslužnike nije bilo lijekova. Nas društvene odbačenike liječili su ubrizgavanjem kalcija u žile. I uvođenjem zraka u šupljinu poplućnice, da pritiskom na pluća smire bolesna žarišta i zatvore šupljine. Moja su pluća bila uzrebrena polipastim kracima priraslica. Nijedne šupljine u koju bi se mogao uštrcati spasonosni zrak. Zato sam morao ležati na tvrdoj vrećici pijeska. I kao propisani mi lijek neprestano žvakati slaninu. Dok su negdje vani u zdravu i veselu svijetu tjerali debeljkoviće da smršave, ja sam se morao udebljati. Ne znam što mi je bilo odvratnije, slanina ili vrećica pijeska.

Vrijeme se vuklo i rastezalo kao magla po tlu. Prazninu dosade dugih sporih dana zatrpavao sam čitanjem. Čitao sam bilo što. Do čega bih došao. Razveselih se, kad mi donesoše »Antonio Adverso«. Ne zbog sadržaja. Već zbog njegove debljine. Bila je to romančina od petstotinjak stranica. Listajući i prelistavajući te stranice zaboravljao sam na bolest. I na vrećicu pijeska. I na slaninu. Susobnik nije kvario tu moju zabavu. Šutio je, licem okrenut zidu. Stoga se začudih i iznenadih, kad me on jutros zazva.

Glas mu je bio tih, ali jasan. Okrenem se. Lice mu napeto. Oči širom otvorene. Kao da vidi nekoga koga već dugo očekuje. Jedva zapažljiv strah titra u njegovu glasu. Svakoga jutra, reče, budi me treći pijetlov zov. Radovao sam se njegovu zvonku kukuriku. Još jedna zora. Još jedan dan života. Probudio me i jutros. Ne veselim pojem, već žalopojem. Ne živozovom, već mrtvozovom. Navijestio mi je, da Ona dolazi po mene. Prijateljica moja. Sutra ranom zorom probudit će me umjesto pijetla. Uzet će me za krhku, umornu ruku i povesti sa sobom. U nepovrat.

O meni ti ne znaš ništa. Nisam te htio opterećivati svojom osobom i svojim životom. Mišljah, preživjet ću. Sam ću moći svjedočiti o paklu kroz koji sam prošao. Nije uspjelo. Ovaj naš liječnik, dobar i plemenit čovjek, učinio je što je mogao. I više od toga. Smrt je jača od njega. Završava moj život, koji nije ni počeo. A ne bih htio otići, da barem netko ne čuje moju ispovijest. Poslušaj je. Bude li ti preteška, zaboravi

je. Izbriši iz pamćenja. Meni će ona, ako dopustiš da je ispričam, olakšati odlazak. Ne bih je htio sa sobom prtiti i na onaj svijet. Neka bar tamo odahnem.

Bujica vojske i naroda koja je posljednjih dana rata protutnjala gradom u kojem sam se školovao povukla je za sobom i mene. Upravo sam se pripremao za ispit zrelosti. Danima sam pješačio sa skupinom nevojnika, žena i djece. Nismo znali ni kuda ni kamo idemo. Niti što će s nama biti. Zaustavljeni smo u stranoj zemlji na jednu golemu polju. Tu nas je stigla potjera, koja nas je pratila u stopu. Zapucaše sa svih strana po nama. Strka. Metež. Njisak uplašenih konja. Dječji vrisak. Jauk i zapomaganje ranjenih i umirućih. Zelena trava poprskana rumenom krvlju. Oko mene mrtvaci: djeca, žene, starci. Prije no što počch živjeti, upoznao sam smrt. Sklonih se u neki mlin. Njegove debele zidine me spasiše.

Rat sam upoznao kao dijete. Išao sam tada u treći razred pučke škole. Često sam odlazio k tetki. U njezinu stolu za mene se uvijek našlo slastica. Bio je to golem, okrugao stol. S dubokom i širokom ladicom. Osim raznih slastica, u nju su se spremala obiteljska pisma, porezne prijave, ugovori. Našlo se ponešto i knjiga. Rujući i kopajući po toj ladici, naiđoh na veliku knjigu prepunu šarenih slika. Jedva sam je izvukao iz ladice, toliko je bila teška za mene. Tetka mi, bio sam njen ljubimac, dopusti da je ponesem kući. Zbog golemosti i težine knjige, nejačak i slabašan, nisam je mogao nositi u rukama. Snađoh se i zavezah je konopom, pa je poput naprtnjače stavih na leđa.

Slike u knjizi prikazivale su ratne prizore iz prvoga svjetskoga rata. Vojska juriša s bajunetima nataknutim na puške. Kirasiri u prekrasnim uniformama progone neprijatelja. Konjanici s isukanim sabljama i uperenim kopljima, krznene im kape zakićene paunovim perjem, preprječuju put oklopnim kolima. U bijelo obučene bolničarke s crvenim križem na rukavu previjaju stasite ranjenike. Topovske granate se rascvjetavaju poput ruža. U poljskoj vojničkoj kuhinji veselo se puše kotlovi. U bolnici pod svilenim šatorom liječnici hrabre bolesnike. General odlikuje teško ranjene vojnike, a oni blistaju od ponosa i sreće. Na ratničkim licima ne čita se ni strah ni užas, već hrabrost i junaštvo. Bez obzira na to da li su u blatnu rovu ili padaju presječeni strojničkom paljbom, svim vojnicima je odora uredno zakopčana i izglačana. Rat u ovoj knjizi nije izgledao kao patnja, već kao svečanost s kraljevskim trubljama i bubnjanjem pobjedničkih bubnjeva.

Ono što sam vidio kad je prestala pucnjava i ja se izvukao iz mlinskoga zaklona, ni u čemu nije bilo nalik ratnoj slikovnici moga djetinjstva. Na ovom polju zatora i smrti po ranjenike ne dolaze bolničari, niti ih čekaju liječnici pod svilenim šatorom. Iako su i bolničari i liječnici tu negdje, blizu. Pod prevrnutim kolima i ubijenim konjima jauču nesretnici slomljenih udova i krvavih glava. Vrište djeca u zagrljaju mrtvih majki. Krv šiklja iz odkinute ruke. Čupajući kose, čovjek plače nad mrtvim djetetom i ženom. Visok mlad čovjek stavlja pištolj na sljepoočicu i povlači odponac. Preživjeli pokušavaju pomoći stradalima. Potjerna pucnjava ih rastjeruje.

Strana vojska, u koje smo potražili zaštitu, predaje nas potjernim hajkačima. Potjernici nas potjeraše natrag odakle smo došli. Prelazimo mostom nabujalu rijeku. Na sredini mosta jedan me potjernik zgrabi za vrat, namjeravajući me preko ograde baciti u mutnu vodu. S nekima su to već učinili. Na one koji su pokušali isplivati pucali su s obale. Mene je spasio potjernički vođa. Rekao je neka me puste, nisam zaslužio tako laku i brzu smrt. Ima vremena, doći ću i ja na red.

Do prvog logora sto kilometara marša smrti. Križnim putem posrtaja i padova. Konjanička pratnja požuruje nas vikom i bičevima. Iznemogle ubijaju i bacaju u rijeku ili ih ostavljaju u jarku kraj ceste. Pucaju na svakoga tko iskorači iz povorke. Bez opomene. Posustajem, iscrpljen trčanjem i glađu. Prestižu me seljačka kola nakrcana ženama i djecom. Grčevito se hvatam za stražnje šaraglje. Prihvaćaju me milosrdne ženske ruke. Odmah me skriju između sebe, da me ne vide pratitelji. Smrt me po drugi put preskočila.

Prije ulaska u logor oduzeše nam sve stvari. Skinuše nam odjeću i dadoše prnje. Meni su uzeli sat. Švicarska marka. Ankerica. Jedini vredniji imutak koji sam u životu posjedovao. Kupio sam ga vlastitim trudom zarađenim novcem. Od prvog razreda gimnazije za vrijeme ljetnih školskih odmora radio sam kojekakove poslove, da bih zaradio za školske knjige. I možda nogometnu loptu, što mi roditelji nisu mogli priuštiti. Okopavao sam državne vinograde i voćnjake. Čistio jarke pokraj ceste. Krčio šume. Tajio sam svoje godine, da bi me primili na posao. Nadničari s kojima sam radio imali su prema meni sažaljenja i obzira. Uradili bi i moj posao, a ja bi im zauzvrat pričao priče. Muškarcima su se najviše svidale junačke narodne priče, ženama ljubavne. Novac za sat zaradio sam u krčidbi šume. Odavno sam ga želio. Sjekao sam i uhrpljivao šiblje, nosio ostalima vodu. Kad su nas predali u ralje potjere, sat sam potajice sašio u skut košulje. Skupa s oduzetom košuljom otišao je i sat.

U logor smo ušli kroz dvored batinaša. Znali su, da nismo pripadnici pobijeđene vojske. I da su mnogi od nas još malodobnioci. Bilo je među nama staraca, žena i djece. Nisu se na to obazirali. Iduće noći izvedoše nas iz logora. Do nepoznate željezničke postaje. Kundacima nas ukrđuju u vagone stočnoga vlaka. Uskačemo u njih poput preplašenih zečeva. Među prvima sam, pa se pripijam uz rešetke kroz koje struji dašak zraka. Nabijeni smo gusto kao sardine u konzervi. O sjedenju ni govora. Ni za stajanje nije ostalo mjesta. Dvojica se očajnički pokušavaju ugurati u naš vagon. Bez uspjeha. Tjelesa ukrđenih nabujkom se prelijevaju kroz vrata. Stražari iz pratnje hladnokrvno vade revolvere. Dva pucnja. Vagonska vrata se zatvaraju. Vlak odlazi ostavljajući iza sebe mrtvace.

Nakon dugotrajne vožnje u zaključanom vagonu bez hrane i vode kroz rešetke napokon ugledasmo domovinske krajolike. Vlak se zaustavlja u glavnom gradu domovine. Istjeruju nas i vode u logor na kraju grada. Drugi dan nas postrojavaju pred barakama. Zapovjede, neka istupe đaci. Svrstaše nas u posebnu skupinu. Ponadali smo se, da će nas pustiti. Još bismo dospjeli položiti ispite i završiti školu. Umjesto puštanja, ponovno u barake.

Dnevno dobivamo samo zdjelicu splačina i komadić tvrda pljesniva kruha. Pobrstili smo svu travu oko baraka. Pred kuhinjom logorske uprave hrpa bačenih krumpirovih kora. Noću nestaje u tren. Prijesne kore žvačemo pohlepno. Uskoro većina obolijeva od griže. Ni mene srdobolja nije mimoišla. Svaki čas čučim nad otvrorenom jamom, koja nam služi umjesto zahoda. Iz mene curi krvavi proljev.

Ograda od gusto isprepletene bodljikave žice dijeli logor od ostalog svijeta. S vanjske strane na svakih desetak metara stražar sa strojnicom. Na glavnom ulazu skupljaju se majke, žene i djeca. Pokušavaju doznati, da li je netko od njihovih u logoru. Stražari ih osorno i grubo udaljuju. Plač i naricanje. Ne našavši svoje, žene nam preko ograde bacaju hranu. Ona obično padne u blizini unutrašnje strane ograde. Ne možemo do nje, jer stažari pucaju u nas ako se približimo. No glad zaboravlja strah.

Izbezumljenici se svejedno bacaju na hranu. Jedanput sam se odvažio i ja. Prvi red je pokošen strojničkom paljbom. Bio sam među posljednjima. Smrt me je i ovoga puta poštedjela.

Konac je svibnja. Ponovno smo na križnom putu. Zaobilazimo gradove i druga veća mjesta. Bosi se vučemo raskvašenim i mokrim selskim putovima. Poljima i šumama. Rat je završio. Ne za nas. Dok drugi slave pobjedu i dolazak slobode, nas vode u ropstvo i smrt. Proljetna pšenica ozelenila je jesenje brazde. Raznobojno cvijeće prošaralo je polja. U razlišćenim krošnjama stabala šumori povjetarac. Možda se negdje svilenom pjesmom javlja i slavuj. I žuna veselo kucka po hrastovoj kori, tražeći hranu za svoju žunčad. Ništa od svega toga ne vidimo. Ni ne čujemo. Plavo nebo za nas je mračno i kalno, jer ga pognutih glava gledamo u ogledalu zamućenih lokvi vode. Slavujev pjev ugušuju pucnjevi. Mrtvaci kraj puta nalik su zgaženim leptirima. Mir i nova sloboda nama su donesli psovke i batine.

Prolazimo kroz nepoznato selo. Pred nas trče žene s košarama hrane. Znaju, da smo đaci. Brišu suze. Pratnja ih rastjeruje kundacima. Posljednji iz pratnje, pazeći da ga ne vide njegovi, uzima od jedne žene dva velika bijela pšenična kruha. Tutne ih neopazice među nas. Za sedam stotina gladnih patnika, toliko nas je bilo, dva hljeba kruha manje su od kapi u moru. S tom količinom samo je Isus mogao nahraniti mnoštvo. No u tom času više nam je vrijedio sam čin milosna gonitelja, nego brdo kruha.

Gacamo vijugavim šumskim putem. Ne smije se ni skrenuti ni zaostati. U takve pucaju bez opomene. Kiša mlazom curi iz niskih crnih oblaka, koji zamračuju dan. Hodamo naslijepo. Mnogi skreću u smrt. Zaostali zauvijek ostaju u blatu.

Na izlasku iz šume susrećemo seljačka kola. Seljak iz mlina vozi kukuruzno brašno. Kad nas je vidio, zaustavio se dok prođemo. Obilazimo ga s obje strane. Videći glad u našim očima, otvara vreće i namiguje nam da uzmemo koliko hoćemo. Zakukuljena u kišne kabanice, pratnja ne vidi što se događa. Nemamo nikakvih posuda, pa u prolazu punim šakama grabimo brašno i trpamo ga u usta i njedra. Do sada smrtonosna, kiša nam postaje blagoslov s neba. Skupljamo je u skutovima odjeće i u toj kišnici močimo brašno, da ga lakše progutamo. Zatim je hvatamo u pregršti i pijemo, pijemo.

Ulazimo u grad. Do sada smo gradove izbjegavali. Možda je to kraj našega križnog puta? Za nama je ostalo više od četrnaest postaja. Prolazimo pokraj nepokopanih mrtvaca. Penjemo li se to na Kalvariju? Jedni nas građani gledaju nijemo, uplašeno. Brišući skrivene suze. Drugi po nama pljuju, vrijeđaju nas, tuku. Spašava nas logor. Ulazimo trčeći. Dočekuju nas vrućim pogačama. Otimamo ih iz ruku djelitelja i životinjski gutamo. Netko od supatnika istrgne mi pogaču iz ruku. Nasrnem na njega. Ostali supatnici me zgrabe i unesu u baraku. Tonem u toplo krilo omaglice.

Budim se na smrdljivoj slami. Ispričaju mi zbog čega su mi uzeli pogaču. Vruća pogača smrtonosna je za one kojima je griža izgrizla crijeva. Većina nas oboljela je od nje. Logorska vlast je to znala. U njezinu milosrđu krilo se ubojstvo. Stoga su mi i uzeli pogaču. Nekolicina nisu dospjeli pomoći. Umrli su u mukama. Nije bilo ni liječnika ni bolničara, da im barem olakša smrt.

Od vrućice sam se topio kao upaljena svijeća. Bliži se kraj. Smrt će me uzeti za ruku i pokraj svih straža odvesti u slobodu. Pomoć je došla iznenada i neočekivano. U grad je upravo tada došao jedan moj školski prijatelj. Doznao je da sam u logoru i u

kakvu sam stanju. Podplativši stražara, uspio mi je prokrijumčariti kokošju juhu i kuhanu kokoš. To me oporavilo i povratilo mi snagu. Tada sam spoznao, što znači pravo prijateljstvo. Pomoć logorašu, koji je samim tim što je logoraš stavljen izvan zakona, po tadašnjim vladajućim zakonima bila je kažnjivo djelo najvišeg stupnja. Za koje bi i moj školski prijatelj završio u logoru, da se za to saznalo. Osuda na logor u tim danima bilo je isto kao i osuda na smrt.

U ovom posljednjem logoru prvi put su nas popisali po imenu i mjestu rođenja. Do sada smo bili broj. Ne pojedinačni, već ukupni. U logor taj i taj ima se sprovesti sedamsto đaka. Kod svake dostave toga stočnoga tereta taj broj je bio sve manji i manji. Za to se pobrinula pratnja. Često u nas pucajući i nasumice.

Od početka smo svoj križ nosili bezimeni. Oni koji su pali pod tim križem, zakopani su ili bačeni u bezimene jame. Ne znajući im za grob, njihove majke misle da su još živi. Mole se za njihov povratak pred kipom Žalosne Gospe. I nadaju se. Vratit će im se sinovi, kad ih najmanje budu očekivale. Stoga one ni po noći ne zaključavaju kućna vrata. Može im se dogoditi da prispu, izmorene plačem. Sin će doći i naći vrata zatvorena. Pa će se vratiti u noć iz koje je došao. I nikada više ne će pokucati na njihova vrata.

Vlakom nas vraćaju u glavni grad. Tamo ćemo dobiti odpusnice iz logora, propusnice za slobodu. Puni nade čekamo pred zgradom vojničkog zapovjedništva, koje odlučuje o našoj daljnjoj sudbini. Stojimo na ulici. Sat. Dva. Tri. Premještamo se s noge na nogu. Iscrpljeni smo, izgladnjeli. Žedni. Većina je bolesna od nezaustavljive srdobolje. Ne pitajući nikoga, prelazimo ulicu i posjedamo na mokru travu u središnjem gradskom perivoju. Puštaju nas, ali se odatle nikuda ne smijemo micati. Prinuždom prisiljeni, nuždu obavljamo u perivoju.

Napokon razlaz. Ne u slobodu. Trebamo se prijaviti novoj kotarskoj vlasti. Svaki svojoj. Ona će nam dati odpusnice. Iz moga kotara bilo nas je dvadesetak. Odlazimo vlakom s glavnog kolodvora. Opet u stočnom vagonu. No sada u njemu ima mjesta za sjedenje. Vozimo se nepun sat. Vlak se zaustavlja na otvorenoj pruzi. Izlaz. Dalje ćemo pješice. Ne ravnom cestom, već sporednim krivudavim putovima. Prati nas samo jedan stražar. Do našega kotarskoga mjesta cestom ima sedamdesetak kilometara. Sporednim putovima bit će možda i stotinu.

Ne sjećam se, kuda smo sve prolazili. Bio sam zaokupljen samim sobom. Neizdrživo sam žeđao od srdoboljne vrućice. Pio sam vodu iz svake lokve na koju bismo naišli. Kužna voda me natjeravala, da nuždim za svakim grmom. Od slabosti klecam i padam. Zdraviji i snažniji me osovljuju. I pomažu mi, da nastavim put. Bez njihove pomoći umro bih kraj kakva grma.

U kotarsko mjesto ulazimo u troredu. Dvojica me vode ispod ruke. Prolaznici se zaustavljaju. Neki nas gledaju radoznalo. Neki ravnodušni. Neki s prikrivenim suzama u očima. Ugledam oca. Dočekivao je svaku skupinu povratnika iz logora, ne bi li u njoj našao i mene. Zazovem ga, prolazeći kraj njega. Nije me prepoznao. Toliko su križni put i logori izmijenili moj lik.

Zatvor službe koja sve zna i dozna, kamo su nas odveli, već je prepun. Čekamo u zatvorskom dvorištu. Vrućica raste. Gorim. U dnu dvorišta ugledam vodovodnu slavinu s nataknutom gumenom cijevi. Otvaram je, legnem na hladni beton i po golu tijelu polijevam se hladnom vodom. Gasim vatru, koja u meni bukti i spaljuje me. Otimaju mi cijevi iz ruku i zatvaraju slavinu.

Iz nesvjestice se probudim u bolnici. Ležim na nosilima. Pokraj nosila moj otac i ravnatelj bolnice. Oku niz ispaćeno lice curkom teku suze. Kao kroz san čujem ravnateljeve riječi, da u bolnici nema mjesta. Prepunjena je. A meni se, govori on, više ne može pomoći. Zar i sam ne vidi, da sam na izdisaju? Nosila na kojima sam donesen, mrtvačka su nosila. Otac ne odustaje. Moli i kumi. Zaklinje i preklinje.

Ravnatelj popušta. S ocem je u davnom prijateljstvu. Učinit će, što može. Premda ne vjeruje, da ću preživjeti. Svijest mi se ponovno zamračuje. Probudio sam se u bolničkom krevetu. Iznad glave ploča s mojim imenom. Ispod imena piše: borac čete te i te. Umalo se opet onesvijestih. Što ću odgovoriti, ako me zapitaju gdje sam se borio i tko mi je bio zapovjednik? Ništa nisam znao ni o ratnim zbivanjima ni o sukobljenim stranama. Nije mi preostalo drugo no glumiti bunilo. Da me ništa ne pitaju.

Kasnije mi je ravnatelj rastumačio zbog čega me je u bolničkim knjigama vodio kao borca. Bolnica je bila određena za liječenje vojnika pobjedničke strane. Druge nije smio primiti. Stoga me je promaknuo u vojnika. Proširio je glas, da nisam pri sebi. Posljedica proživljenih ratnih strahota. Tako me je zaštitio od prevelike radoznalosti i suvišnih pitanja.

Ubrzo sam premješten u posebnu sobicu, gdje je mogao stati samo jedan krevet. Za mene se brinula časna sestra, koju još nisu istjerali iz bolnice. Nisu joj mogli naći odgovarajuću zamjenu. Zahvaljujući njoj, ostao sam živ. Izliječila me prežganom juhom. Druga jela nisam smio ni okusiti. Nu najdjelotvorniji lijek bila je njezina dobrota i strpljivost. Čim sam se malo oporavio, zamolio sam ravnatelja da me odpusti iz bolnice. Mogli bi ipak saznati, da sam bivši logoraš a ne borac. To bi i za njega bilo opasno. Kod kuće ću nastaviti s liječenjem. Ravnatelj mi napiše odpusnicu. Nije sporio, da je moj strah opravdan. Bio je pristaša nove vlasti. Pomagao ju je, dok se borila za pobjedu. Dočekao ju je oduševljeno. No već prvi njezini postupci stišali su njegovo oduševljenje i nagrizli njegovu odanost.

Do kuće sam stigao bez smetnje. Nisam iz nje izlazio ni danju ni noću. Upozorili su me, da izbjegavam mjestnu vlast. Svi su joj sumnjivi. Osobito oni, koji su preživjeli logore. Nisam dugo čekao. Uskoro dodoše po mene. Noću. Bez najave. Čitao sam za stolom u kuhinji. Ostali ukućani su već pozaspali. Trgnu me zveket razbita stakla. Kroz prozor se promoli puščana cijev. Nepoznati glas iz mraka zapovjedi mi, da ugasim lampu. I da se ne mičem. Na kućnom ulazu čuje se bat teških vojničkih koraka. Rasanjeni otac otvara ulazna vrata. Dvojica naoružanih čuvara poretka ulaze u kuhinju i stavljaju mi lisičine na ruke.

Prestrašena oca umiruju, da me vode na saslušanje u obližnji grad. Pustit će me, čim me ispitaju. Prolazeći selom, nikoga ne susrećemo. Čim se smrkne, svi se zatvaraju u kuće. Većina suseljana upisana je u crnu listu nove vlasti. Obećavala im je, da će svi jesti zlatnom žlicom. Umjesto toga oduzima im i ono malo, što s mukom privrijede. Samo je u jednoj kući veselo. Pijani glasovi, raskalašen smijeh. Jedna slika još živi u mom pamćenju. Mrki šutljivi stražari ulisičena me vode u nepoznato. U prolazu mi pozornost privuče širom otvoreni prozor. U okviru prozora plava žena raskošnih oblina. Odkopčala prsluk i pušta, da joj bujna prsa mazi mjesečina.

Bez ikakvih saslušanja me strpaše u gradski zatvor. Prije prvoga svjetskoga rata bile su to úze kraljevskog sudbenog stola. U njima je tamnovao seljački vođa, koga su poslije rata ubili u narodnoj skupštini. U svojim uspomenama je napisao, da je bio

smješten u sobi na prvom katu. U onom dijelu uzišta, što ga odrediše za bolesne uznike. Soba je bila i prostrana i visoka i čisto obijeljena. Pred sobom dugi, široki i svijetli hodnik. Tim hodnikom mu je bila dopuštena šetnja, osobito nedjeljom i svecem. Iz hodnika je vidio gradski trg i perivoj i osluškivao veseli šum uzšetala svijeta. Soba je zimi bila hladna. Kroz pukotine prozorskih okvira staroga okna, okrenuta prema sjeveru, neprestance je puhao vjetar i fićala zima. Uzalud je pukotine zatrpavao papirom i krpama, sjever je pirio gotovo onako kao prije. U toj sobi seljački voda bio je sam. Ostali zatvorenici mogli su dolaziti k njemu na razgovor. Dolazio je tako i jedam volokradica i ubojica. Taj je, po vlastitim riječima, ponudio vragu dušu na ražnju. Njega je seljački voda učio moliti Očenaš. I govorio mu, da se ni zapuštenu čovjeku ni zapuštenu i potlačenu narodu ne može pomoći ni vlašću ni novcem, a bez ljubavi.

Upravo ta soba u kojoj je tamnovao seljački voda dopala je i mene. I prostrana je i visoka kao u njegovo doba. Ali nije obijeljena. Čađava, vlažna, ispljuvana. Zidovi joj se ljušte. Postarale su je brazgotine vremena. Dugački i široki hodnik pred njom više nije svijetao. Šetnja po njemu zabranjena je. Kad se njime prolazilo na saslušanje ili kupanje, trebalo ga je protrčati. Tako nam je bio uskraćen pogled na gradski trg i perivoj. Umjesto ljudskih glasova, koji bi nam potvrdili da izvan tamničkih zidova ima još živih, slušali smo životinjske krikove i jauke iz mučionice. Soba je već u jeseni, kad sam u njoj boravio, bila ledenica. Prozori bez okvira i stakla, samo debele željezne rešetke. Kroz njih je vjetar donosio neobičan zagušljivi smrad. I fićukala vjetrovita zima, neočekivana u to doba godine.

U sobi nisam bio sam. Uvijek je bila puna. Noću nismo mogli ispružiti noge. Zgrčeni u klupko, više smo kunjali no spavali. Na golu, istrunulu, blatnu, stjeničavu podu. Bez pokrivača. Odjeća nam se pretvorila u podcrine. Nije se imalo gdje sakriti pred zimom. Prozoru se nismo smjeli ni približiti. A kamoli ga zatrpati papirom i krpama, da se zaštitimo od zime. Društvo mi nisu bili ni volokradice ni ubojice. Uglavnom seljački svijet. Bunili su se protiv prisilna otkupa. (Nisu još zaboravili žandarska vremena, kad su im plijenili posljednju kravu hraniteljicu.) Izbjegavali su se učlaniti u državnu zadrugu. Očenaš nisu zaboravili. Molili su ga glasno, usprkos prijetnji stražara da će već vidjeti svoga boga.

Ljubav u našu sobu nisu puštali. Nu ona je ipak probijala okovana tamnička vrata. Dolazila nam je s pismima naših majki i žena, skrivenih u hrani. Kako god hranu pozorno pregledavali, stražari u njoj nikada nisu pronašli nijedno pismo. Stoga nisu ni znali, da nam pisma stižu na taj način. Ljubav je bila domišljatija od njih. Meni su moji slali samo juhu i svježi sir. Drugo niti sam smio niti mogao jesti. Prije no što bi mi to predali, stražari su svojim nečistim šapama probrčkali i proprstili sir. Provjeravali se, nije li možda u juhi i siru skriven kakav nož ili turpija.

Često su nas tjerali na kupanje. Tobože da nas, zamazance i ušljivce, nauče higijeni. Na kupanje smo iz sobe odlazili goli. Do kupaonice s tuševima trebalo je prijeći nekoliko hodnika. Predsobni hodnik trčeći, ostale najpolaganijim hodom. Hodnicima je pirio propuh. U hladnoj betonskoj prostoriji pod tuševima se dugo čekalo, da puste vodu. Najprije su nas oparili vrućom vodom. Zatim su pustili hladnu. Povratak u sobu na isti način kao kod odlaska u kupaonicu. Vraćamo se goli i mokri. Šibani ledenim propuhom. Nakon nekoliko takvih satova higijene osjetio sam probadanje u plućima. Više mi nije bilo zima. Grijala me vrućica.

Nisu mi dali rješenje o pritvoru, pa ne znam zbog čega sam u zatvoru. Ne zovu me na saslušanja. Mišljah već, zaboravili su na mene. Tražim liječnika, da ih podsjetim na sebe. Prave se gluhi. Sklupčan kunjam u kutu sobe. Čas me trese groznica, čas žari vrućica. U bunilu prilazim k prozoru. Opazio me vanjski stražar. podigao pušku i naciljao. Metak mi okrznuo glavu. Pucanj me osvijesti. Kad se pribrah, skoro mi bi žao što me stražar promašio.

Napokon me zovu na saslušanje. To me ne budi iz mrtvila. Od duga čekanja postao sam ravnodušan. Saslušaonica je u prizemlju, na kraju dugačka hodnika. S obje strane hodnika zatvoreničke sobe, s rešetkama umjesto vrata. U svakoj po jedno kosmato i bradato stvorenje. Zatvorenici, koji su prošli kroz mučionicu. Iz nje su iznijeti pretučeni, raskrvareni, osakaćeni, poluludi. Znao sam za njih, po pričanju onih koji su već bili saslušani. I pripremio se za taj strašni susret. Priprema nije koristila. Kad sam ih vidio vlastitim očima, povraćao sam od užasa. Saslušanici su zato i provođeni ovim hodnikom. Da zamru od užasa. I na saslušanje dođu mekani i neotporni.

Puštaju me iz zatvora. Ocijenili su, da svaki čas mogu umrijeti. Svakako, ne ću dugo. Zašto se onda ne bi prikazali velikodušnicima. Ništa ih ne košta. A pri tom mogu poboljšati poljuljani ugled u narodu. Razglasit će, kriv sam pred vlastima. Nu nova vlast je, poznato je to čitavu svijetu, milostiva i humana. Osobito prema mladima. Tako će vlast ostvariti višestruki dobitak. Moja smrt u zatvoru povećala bi broj njezinih neprijatelja, što se puštanjem izbjegava a možda se još pridobiju i novi privrženici. Neupućeni svijet pljeskat će njihovu čovjekoljublju. Kad umrem, a ne ću duže živjeti od desetak dana, umanjit će se broj opasnih oporbenjaka.

Otac me odmah odveo u Zagreb. Na pregled, tada najglasovitijemu liječniku za plućne bolesti. Pošto me taj pregledao, hladno me pogleda i reče: »Mladiću, prekasno je. Više se ne može ništa učiniti. Idi kući i odmah napiši oporuku. Ne dajem ti duže od tri mjeseca života.« Nasmijah se gorko. Kakva oporuka! Što ja to imam ostaviti, kad živjeti nisam ni počeo. Ocu sam zatajio kakva mi je osuda izrečena.

Vratih se kući ni žalostan ni veseo. U početku sam odbacivao pomisao, da je liječnik baš meni navijestio smrt. Možda sam ja to samo sanjao? Probudit ću se, pa će se pokazati da sam zdrav. Poslije malo dana smrt se nesumnjivo počela gnijezditi u mojoj svijesti. Čekajući da dođe po mene, dane sam provodio u vrtu. Sjedio sam pod šljivom, jeo slaninu i pio rakiju. Prošla su tri mjeseca. Smrt nije došla. Ili je zakasnila ili se onaj liječnik prevario. Ne znajući što ću sa sobom, javim se u ovu bolnicu. Primi me liječnik dobra srca. Začudio se, kad mu rekoh što mi je prorokovano. Liječnici nikada bolesnika ne smiju osuditi na smrt. Oni su za to tu, da ga potaknu na život. I učine sve, da mu pomognu.

U času rođenja sudenice su mi za pratilju umjesto dobre vile dosudile smrt. Od prvog sam dana živio u njezinoj sjeni. Osjećao sam za vratom njen dah, kad sam se kao dijete borio s prvom upalom pluća. U prvom razredu gimnazije pri kraju školske godine obolio sam od škrleti. Ako me dugo zadrže u bolnici, ne ću moći položiti ispite pa ću izgubiti godinu. Rekoše mi da ću biti pušten iz bolnice, čim mi se na tabanima oljušti koža. Potajice sam odlazio u kupaonicu i u kipućoj vodi močio noge, da mi se koža što prije oljušti. Zadobih teške opekotine. Smrt je to promatrala iz prikrajka i smijala se. Na križnu putu neprestance je nad mojom glavom mahala britkom kosom.

Poštedjela me i u logorima i zatvorima, da mi produži patnje. Ganjala me iz bolnice u bolnicu, odgađajući da me zadavi svojim koščatim rukama.

Zašto se je tako dugo poigravala sa mnom. Iz mržnje? Ništa joj nisam skrivio. Nikakvo zlo učinio. Zašto me nije odvela sa sobom, dok još nisam okusio radost života? Prije no što sam ljubio i griješio, tugovao i veselio se. Ni za čim tada ne bih žalio, jer ne bih ni znao da za nečim treba žaliti. NIje li u njezinoj naravi, da nas ciničnо ismijava i sadistički muči. Podmetnula mi zakutno umiranje u postelji, umjesto da me smaknula u vrevi ratnog kreševa. Bio sam igračka u njezinim beskrvnim hladnim rukama, dok joj igra nije dosadila.

Ali ti se jutarnji pijetle, što mi navijesti dolazak smrti, nemoj žalostiti. Tvoj je mrtvozov bio budnica, koja je prekinula jednu okrutnu igru i navijestila zoru slobode. Od mene će u ovom životu ostati samo trag crne krvi na bijeloj jastučnici. Krv s jastučnice isprat će u praonici, a time i mene izbrisati iz ljudskog pamćenja. Nu za tu cijenu ja ću kupiti slobodu. U beskraju vječne slobode, kamo odlazim, nema ni patnje ni jauka, ni logora ni zatvora, ni bolesničkih smrtilišta. U to blaženstvo slobode smrt nema pristupa. Ipak je na koncu ona izgubila igru.

Zdravko GAVRAN

Knjiga

Listovi Knjige
otpečaćene Vremenom
bešumno se listaju.

Nevidljive ruke,
svevideće oči,
lice nepregledno
i um razliven.

Štilac će je
na koncu Priče
zaklopiti.
Zapečatiti sedmerim pečatima.

Odložiti u vječno Sjećanje.

»U toj sam predstavi gledao samo tebe«

(Razgovor s Đurđicom Dević-Šegina)

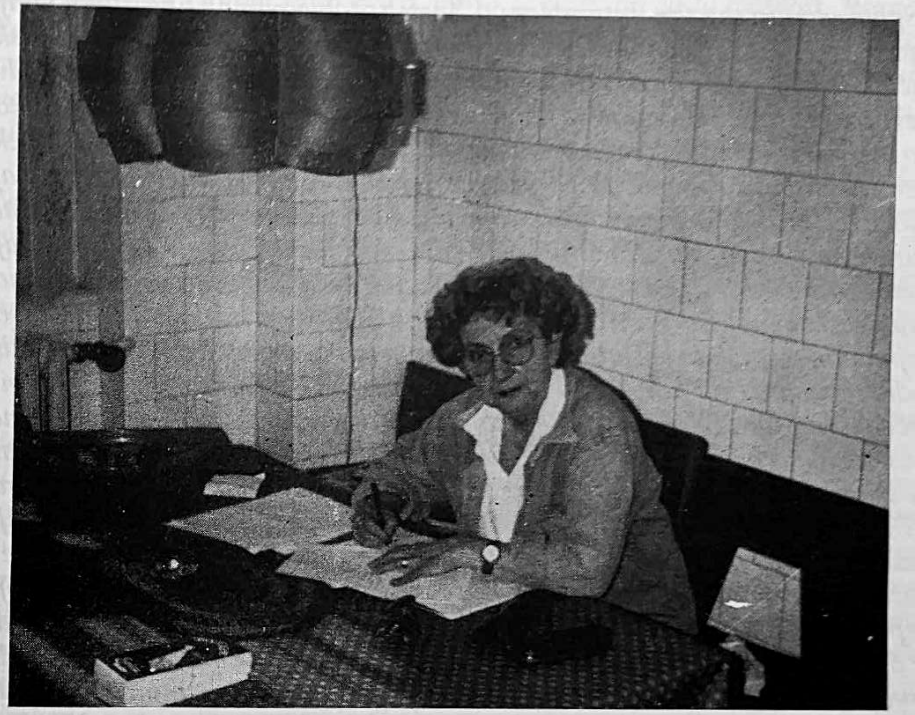

Vi ste, cijenjena gospođo, glumčeva kći pa vas molim da na početku ovog razgovora kažete nekoliko riječi o svojem »tateku« Jurju Deviću.

Vrlo rado. Dragi moj tata bio je Splićanin (služio se ponekad pseudonimom Marjanski). Prozori njegove rodne kuće gledaju na Peristil. Kao sedmogodišnji dječak obolio je od upale pluća, tada vrlo opasne i često smrtonosne bolesti. Njegova se majka zavjetovala: ako dječak ozdravi — dat će ga u svećenike. I tako je Juraj — ostavši živ — nakon završene gimnazije otišao u Zadar na studij teologije. U svečanim prilikama i za pojedine blagdane bogoslovi su izvodili prigodne predstave (dakako bez ženskih uloga). Juraj Dević bio je uvijek jedan od izvođača. U takvoj zgodi našao se jednoč među uglednim uzvanicima i biskup Strossmayer. Predstava mu se svidjela, čestitao je »glumcima« a kad je došao do mog tate upitao ga je da li se veseli što će uskoro postati svećenik. On mu odgovori da bi radije bio glumac. Strossmayer na to reče: »Idi, sinko, u glumce. Bolje je da budeš dobar glumac nego loš svećenik. Uostalom, u svakom se zvanju može Bogu služiti.« Mladić tada obavijesti biskupa o majčinu zavjetu. Biskup napiše majci

pismo i sklone je na pristanak da joj sin napusti klerikat i vrati se u Split. Tu se maldi ex-bogoslov pridružio Dobrovoljnom kazališnom društvu te nastupio u igrokazu »Mlinar i njegovo dijete«. Nakon jednog gostovanja zagrebačkog HNK u Splitu otputio se s tim ansamblom u Zagreb, dobio odmah angažman i trajno ostao ovdje. Šećući jednom Jelačićevim trgom uočio je na vratima medičarskog dućana Morić (na mjestu današnje trgovine sportske odjeće »Partizan«) dvije djevojke (sestre). Starija mu se naročito svidjela i počeo joj je udvarati. Kako je bio bez brkova i brade, ona odmah pogodi da je glumac. Kad ju je nakon nekog vremena zaprosio — odbila ga je. Nije se, naime, htjela udavati zbog majke udovice i proscu je preporučila svoju mladu sestru, koja je uskoro i postala glumčevom suprugom. Nakon ženine smrti (poslije 16 godina braka) Juraj je ponovno zaprosio njezinu stariju sestru Paulu. Odigralo se to u Trstu, kamo je Paula nakon majčine smrti i prodavši u Zagrebu medičarski dućan došla k svojoj najmlađoj sestri. Sad je Paula pristala i u tom braku (sklopljenom 1911. godine) rodio se najprije sin (umro s 14 godina) a onda ja. Mamu su uhvatili trudovi pri pečenju »krafni«. Bilo je to u našem stanu na Prilazu 22. Mamini su roditelji inače imali nekada kuću na broju 28 u Jurišićevoj ulici. Gospodarske zgrade nalazile su se u smjeru Draškovićeve, na prostoru gdje je sada ona velika bijela zgrada PTT-a. Bila sam tatina ljubimica. Vodio me svuda sa sobom, no najmanje u kazalište. Kao da se bojao da se ne »zarazim«. Uvijek je govorio kako je na kazališnom putu više trnja nego ruža. Sudbini se, međutim, ne može pobjeći. Pepek Pavić uhvatio je jednog dana tatu: »Za predstavu 'Graničara' potrebna mi je djevojčica. Da mi daš svoju malu?« Tata nije mogao odbiti i tako sam u HNK prvi put nastupila kao Milkica u Freudenreichovim »Graničarima«. Bile su mi četiri i pol godine (ja sam govorila da mi je pola pet). Tata je u toj predstavi igrao tamničara. Videći me na pozornici zaplakao je od sreće. On je inače bio miran i staložen, no vrlo društven čovjek. Goste smo u kući imali tako reći svakodnevno. U kazalištu tata nije samo glumio nego je uz to bio i operni i operetni šaptač, osobito za pjevače goste iz inozemstva (jer je poznavao nekoliko stranih jezika), prevodio je libreta (i na tom poslu znala ga je zateći zora), na gostovanjima zagrebačke opere po Dalmaciji obavljao je funkciju »maršala puta« a također se izborio za tzv. kazališni dinar u korist tehničkog osoblja. Često je i mnogo nastupao i kao kabaretski glumac, pisao je skečeve, kuplete i šansone, uvježbavao je dramske amaterske grupe, organizirao dječje manifestacije, surađivao je s poznatom ondašnjom našom pedagoškinjom Milkom Pogačić (pa je tako otvorio Dječji dom u Kukuljevićevoj ulici) a napisao je i knjižicu uputa za izvođenje »švarckinstlerskih« vještina. Po odlasku u mirovinu (1927. g.) ponuđeno mu je mjesto umjetničkog voditelja pri proizvodnji gramofonskih ploča u okviru poduzeća »Edison Bell Penkala«. Prihvatio je ponudu i njegovom su zaslugom snimljene brojne ploče s interpretacijama naših pjevača i glumaca. Uprava se toga poduzeća nalazila u Branimirovoj ulici (danas je tamo tvornica »Nada Dimić«) dok se snimanje vršilo u tada derutnoj dvorani »Janje« u sadašnjoj Teslinoj ulici.

Nakon tatine smrti (1930. g.) mama šest mjeseci nije dobila mirovinu. Tako se to sporo rješavalo. Budući da sam u to vrijeme bila maloljetna, morala sam imati skrbnika. Odredivalo ga je Starateljsko povjerenstvo. Ondašnji glavni kazališni tajnik i direktor Drame Josip Bach došao se ponuditi za tu dužnost. Rekao je: »Red je da djetetu pokojnog kazališnog umjetnika skrbnik bude netko iz kazališta.« Kad je Bach umro, starateljem mi je postavljen Dubravko Dujšin. Svakog Nikolinja i Božića darivao mi je bonbonijeru, govoreći: »Više nemam, pa nek bar po ovome znaš da sam ti tutor.«

Iako su usporedbe obično nezahvalne, rekao bih ipak da između vašeg i očeva umjetničkog rada postoji očita sukladnost u pogledu svestranosti, neumorne aktivnosti, organizacionih sposobnosti...

Možda bi se i moglo tako reći. Neke sam očeve »kazališne gene« vjerojatno naslijedila. Rasla sam u izrazitoj teatarskoj atmosferi; tatinom zaslugom nje je naša kuća bila zaista puna.

Da, dakle, prijedemo na vaše kazališne početke.

Svoj glumački début već sam vam opisala. I nadalje sam povremeno »glumila« u pojedinim kazališnim predstavama djevojčice i dječake (npr. u »Hasanaginici«), na dočecima Nove godine u Gradskom podrumu (za uprave direktora Lupala) i na kazališnim novogodišnjim zabavama u Glazbenom zavodu objavljivala sam i prva čestitala Novo ljeto, zajedno s tatom nastupala sam na nedjeljnim popodnevnim tzv. obiteljskim kabaretskim predstavama a kako bih jednom mogla postati prava glumica, sa svojih sam se 15 godina prijavila (zajedno s ostalih 300 kandidata) na audiciju u privatnoj glumačkoj školi Mirjane Janaček i Hinka Nučića u Ilici 12 (sad je tamo konzulat Velike Britanije). Primljeno nas je 26, a završilo školovanje šestoro: Vera Pavlić (kasnije udata Batušić), Nikola Ćuk, Vera Krog (kasnije udata Orlović), Milan Mikić, Vojko Kavić i ja. Ubrzo sam (s niti 17 navršenih godina) angažirana u zagrebačkom HNK (zajedno s Borivojem Šemberom i Cvjetkom Jakelićem). Bilo je to 1934. godine. Igrala sam »dečke« u dramama i operetama (npr. u Tijardovićevu »Jureku i Štefeku«), djevojčice i mlade djevojke. Jedna je takva moja uloga (iz 1940. g.) bila i služavka Tilly u Šuškevičevoj dramatizaciji Dickensova »Cvrčka na ognjištu«. To retardirano djevojče pojavljuje se — gotovo bez riječi — u toku cijelog zbivanja. Gavella mi je čestitao, rekavši: »U toj sam predstavi gledao samo tebe. Znaj da si bila bolja od dotične glumice u izvedbi MHAT-a (Moskovskog hudožestvenog akademskog teatra).« Ovu našu predstavu redatelj i glumac Tomislav Tanhofer postavio je prema predlošku hudožestvenika. Godine 1940. intendantom je imenovan arh. Aleksandar (Šandor) Freudenreich iz glasovite hrvatske kazališne »dinastije«, otprije znan kao osnivač i voditelj Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca. Dva njegova zamašna pothvata još uvijek nisu ni dovoljno poznata ni kako treba istražena ni priznata. Osnovao je, naime, Kazališnu omladinu (njeni su članovi uživali znatan popust pri kupnji ulaznica) i pobrinuo se za gostovanja zagrebačke Drame u gradovima i gradićima hrvatske

Marin Držić: »Plakir«
S lijeva na desno: Marija Crnobori (Vila), Đurđica Dević (Plakir)

»Dundo Maroje«
Đurđica Dević (Petrunjela) i Jozo Laurenčić (Pomet)

provincije, svuda gdje je postojala iole prikladna pozornica i dvorana (Karlovac, Ogulin, Gospić, Čakovec, Varaždin, Koprivnica, Križevci, Bjelovar, Veliki Grdevac, Garešnica, Vukovar, Borovo, Vinkovci, Đakovo pa i Subotica i Sombor). U tu putujuću ekipu pod vodstvom Tomislava Tanhofera i s prvakom Josom Martinčevićem bili smo uključeni i mi tada mladi glumci: Branko Špoljar, Tedy Sotošek, Ljubica Bočkaj, Milan Vojnović, ja... Davali su se kvalitetni komadi: Molièreov »George Dandin«, Scribeova »Čaša vode«, Dickens-Šuškevičev »Cvrčak na ognjištu«, Maughamov »Sveti plamen«, Fodorov »Crkveni miš«, »Jesenji suton« S. i J. Quintera, Mesarićevo »Gospodsko dijete«. Ponegdje su se izvodili i Strozzijev »Zrinski«, Krležina drama »U agoniji« i Begovićeva »Bez trećega« pa je tako publika u provinciji imala prilike vidjeti i ondašnje korifeje hrvatskoga glumačkog umijeća Tita Strozzija, Viku Podgorsku i Dubravka Dujšina. Sve su te predstave bile — u pogledu kostima i kulisa — uzorno i nanovo opremljene, postavljanje scenskog dekora svagdje je nadzirao šef tehnike ing. Antun Potočnjak a prvoj ili posljednjoj predstavi u svakom mjestu prisustvovao je ili intendant Freudenreich ili direktor Drame prof. Josip Badalić. Svako je gostovanje potrajalo nekoliko dana (katkada i desetak) i pretvorilo se u pravo slavlje: pozdravni govori načelnikâ, razdragana publika, banketi, svečani ispraćaji, okićeni vagoni. Sjećam se Garešnice gdje nas je na kolodvor otpratilo brojno građanstvo, školska djeca, glazba. Putovalo se na ta gostovanja vlakom, uvijek u pulman-vagonu. I još nešto: osim redovne plaće dobivali smo i dnevnice od 120 dinara. Spavanje i hranu plaćali smo sami, no kako je najskuplji hotelski pansion iznosio 45 dinara, mogli smo podosta novca metnuti i »na stranu«. Dogodilo se valjda prvi (i posljednji) put da su hrvatski glumci za svoje umijeće i trud bili dostojno nagrađeni. Zbog svega navedenog kolege koji nisu sudjelovali na tim gostovanjima bili su nam zavidni. Istinska je šteta što je nastali rat prekinuo ovu u ono vrijeme jedinstvenu i svake hvale vrijednu djelatnost.

Nekih se vaših kreacija iz »onih dana« živo sjećam: Plakira u istoimenoj komediji Marina Držića, Regine u Zagorkinoj lakrdiji »Jalnuševčani«, Mici u Herczegovim »Kćerima gđe Đurković«, Dunje u Fotezovoj »Četvorci«...

Bilo je toga još. Na spomenutim gostovanjima u pokrajini nastupala sam u gotovo svim predstavama a povrh toga kao Klara u »Suboti« Slavka Žimberka Drozge, kao Elvira u Gianninijevu »Pomahnitalom robu«, kao Zita u mađarskom komadu »Ništa nije slučajno«, kao Petrunjela u »Dundu Maroju«, kao Nelly u »Nevidljivim okovima« (isti siže kao u poznatom filmu »Zatvor bez rešetaka«) itd. Podaci pak o mojoj dugogodišnjoj kabaretskoj djelatnosti izneseni su u Mrduljaševoj knjizi »Zagrebački kabaret«.

Neko vas vrijeme nije bilo u Zagrebu.

Nedugo iza rata našla sam se — u društvu zagrebačkih kazališnaraca Sonje Šagovac, Maksa Mottla, Jurice Dijakovića i Jože Šeba — u osječkom HNK. Prilike su bile teške, oskudica svega. Najteže sam kuburila u pogledu stanovanja dok mi gospođa Vilma Šimunović, vjerna kazališna posjetiteljica, nije ponudila

da dođem k njoj stanovati. Osječka je publika uopće divna: kad upozna i zavoli glumca, sve bi za njega učinila. Meni su u garderobu slali palačinke i kolače, znala sam dobiti šunku, za jedan Božić poslali su mi golem kruh (jedva je stao na stol), dobila sam na poklon hvat drva (od anonimne osobe!)... U Osijeku sam djelovala dvije sezone. Repertoar mi je bio velik, nastupala sam i u operetama: u »Maloj Floramy«, »Splitskom akvarelu« i kao Loriot u »Mam'zelle Nitouche«. Za ovu mušku ulogu sama sam se maskirala a kako nisam željela da mi ime bude navedeno na programu, nitko me od publike nije prepoznao i svi su pitali koji je to glumac. I režirala sam nekoliko komedija u kojima su — sjećam se — nastupali Jurica Dijaković, Đokica Milaković i Luka Aparac. Sudjelovala sam u vedrim večerima, u novogodišnjim programima, surađivala sam u kazališnom listu i — počela se sistematski baviti dječjim kazalištem. Po teatru se i oko njega, naime, »motalo« podosta glumačke djece i došla sam na ideju da nekako osmislim njihovu dokolicu. Predložila sam im da napravimo predstavu. Oduševljeno su pristali. Dramatizirala sam poznati roman za djecu »Junaci Pavlove ulice«, uspjeli smo i naš je ansambl uskoro brojio šezdesetak članova. Slijedile su i druge predstave, među njima i »Družba Pere Kvržice« s 12-godišnjim Ratkom Petkovićem, sada sarajevskim glumcem, u naslovnoj ulozi. Tim su radom udareni temelji današnjem osječkom kazalištu za djecu »Ognjen Prica«. Ovaj se moj rad pročuo pa me je Pionirsko kazalište iz Rijeke (koje je tada bilo u osnutku i gdje je Marija Crnobori radila samo s recitatorima) pozvalo da režiram priredbu za svečano otvorenje. Postavila sam Ramauov igrokaz »Igrajmo se kazališta«. Scenograf bijaše Vilim Svečnjak. Na priredbi je kao recitatorka sudjelovala i 12-godišnja Neva Rošić. Nakon toga režirala sam u Rijeci i »Družbu Pere Kvržice«. U izvođačkom timu bila je i 7-godišnja Đurđa Ivezić. Na osnovi ovih uspjeha imenovana sam umjetničkim voditeljem riječkog Pionirskog kazališta. Ujedno sam dobila angažman u Drami Kazališta »Ivan Zajc«. U Zagrebu je tada Boženi Begović bilo povjereno da osnuje Pionirsko kazalište. Pristala je uz uvjet da ja dođem za umjetničkog rukovodioca. Odazvala sam se i tako je moj boravak na Rijeci potrajao svega godinu dana. Ipak sam još cijelu jednu sezonu putovala iz Zagreba na Rijeku igrati u svom repertoaru.

U zagrebačkom popularnom PIK-u (Pionirskom kazalištu) razvili ste opsežnu aktivnost.

Da. Ubrzo se okupilo 500 djece. Moje načelo bilo je da u predstavama likove djece igraju djeca a likove odraslih osoba da interpretiraju profesionalni glumci. Privukli smo tako na suradnju Ivonu Petri, Vlastu Dryak, Augusta Cilića, Dragu Krču, Josipa Marottija, Svena Lastu, Đokicu Milakovića i dr. Prevladala je, međutim, koncepcija da profesionalni glumci nastupaju i u dječjim ulogama. S tim se nisam mogla složiti pa sam prešla u Kazalište »Komediju«, gdje sam ostala desetak sezona, do umirovljenja. U Zagrebačkom kazalištu mladih (kako se s vremenom nazvao PIK) radila sam i dalje honorarno, povezala sam se s Društvom »Naša djeca« i centrima za kulturu, još i sad — kao umirovljenica —

Sluškinjica Tilly u »Cvrčku na ognjištu«

vodim dramske seminare za djecu i nastavnike osnovnih škola, organiziram za djecu igre opažanja, memorije i snalažljivosti (sve bez igračaka) i držim seminare za voditelje dječjih igara, član sam žirija za republičku smotru kulturno-umjetničke djelatnosti djece i omladine, među osnivačima sam priredbe za prvoškolce koja se već 22 godine održava pod naslovom »Ja sam đak veseljak« a u Pionirskom domu »Marko Orešković« osnovala sam i niz godina vodila klub u kojem djeca od 4 do 14 godina organizirano provode slobodno vrijeme. Članovi toga kluba bili su i sada već afirmirani mladi glumci Alma Prica, Cintija Ašperger i Vili Matula kao i pijanist Aleks Račić i dr.

Koja vam je od mnogih vaših djelatnosti najmilija?

Kao Margit u Vaszaryjevoj veseloj igri »Anđeo u braku«

Kazalište, tj. gluma, najstarija je i najveća moja ljubav. No i sve ostalo čime se bavim kreativan je posao. Rad s djecom krije brojna, divna zadovoljstva.

U tom bogatom, vrijednom i raznovrsnom radu s djecom — tko će vas naslijediti?

Za taj posao uz volju, ljubav i umjetnički dar potrebna je i »pedagoška žica«. Teško je naći osobu koja u sebi sjedinjuje sve te kvalitete. Okupila sam ipak nekoliko mladih i nadarenih entuzijasta i čvrsto vjerujem kako oni neće dozvoliti da prostore koji su osvojeni prekrije šipražje i drač.

A najdraža vam vaša glumačka kreacija?

Naročito sam rado igrala sluškinjicu Tilly u »Cvrčku na ognjištu« i Mici, jednu od brojnih kćeri gospode Đurković (u već spomenutoj Herczegovoj komediji). Tu su zatim uloge u »Gospodskom djetetu«, »Crkvenom mišu«,

S Borivojem Šemberom u »Kćerima gđe Đurković«

»Nevidljivim okovima«, »Četvorci«, »Anđelu u braku«, u »Ništa nije slučajno«, »Dundu Maroju«... Tko bi se, međutim, baš svega sjetio!

Razgovor, poštovana gospođo, moramo na žalost privesti kraju. Preostaje mi stoga da vam ponajprije zahvalim na ljubeznom odazivu a potom da posebno istaknem ovo: iz cjelokupnog vašeg dugotrajnog i mnogostrukog umjetničkog djelovanja (koje ste nam, evo, tako plastično i iscrpno iznijeli) jasno je vidljivo da čestom mutnom filozofiranju današnjih kazališnih djelatnika pretpostavljate praktičan rad i provjerene vrijednosti i načela, ne zanemarujući, dakako, ni zahtjeve modernog vremena. Time ste se nedvojbeno uvrstili među one naše kazališne poslenike koji svojim shvaćanjima i radom na najbolji mogući način svijetle tradicije naše kazališne prošlosti preko sadašnjice povezuju s budućnošću. Koliko ste pak svojim radom s djecom učinili za našu opću i kazališnu kulturu, znamo već i sad, no dokraja će to pokazati najobjektivniji sudac — vrijeme.

Razgovarao: **Mirko Petravić**

Emigrant — Hrvat u Zürichu 1988.

Tebi L. K.

Živote gorki, u tudem kraju!
Dragutin Tadijanović

Prvog dana

... ovako, okrenem se, a ono iza mene i mog pratioca
gomila ljudi, žena, nejači, staraca. »Kuda...?«
pitam ih, dok onaj mladić stoji iza mene —
»kad ni sâm zapravo ne znam kud ću
i što me u ovom paklu čeka već slijedećeg trena.«
A oni ... u me gledaju, kao
da svime, očima, rukama, vele: Kud bilo!
Kud ti — tu i mi; što tebi — to i nama!

To mi govori on, pred Kunsthausom,
ravno 43 godine poslije svog hercegovačkog bjekstva
»u neizvjesno«. Brk skresan, prošaran sjedinama, oči u kojima
se lomi ljetno-poslijepodnevno
ciriško sunce; crno odijelo, dirljivo prepoznatljivi
južni vokali, zdušna želja Neizrecivo da se kaže: neizrecivo doživljenog.
Govor je to mrkog, zbiljskog liva — kao da se odlomio
sa Henry Moorovog diluvijalnog kipa,
smještenog u hladovitom pasažu Kuće Umjetnosti.
Krpe, očaj, krv, čeljusti, krici — Zlo i s neba
i iz zemlje: pobjednik je (pobjednički!) grčio svoje crne šake...

Drugog dana

Zagreb ... Zidani Most ... Dravograd ... Bleiburg (grobnica naša ili rasadnik?!).
A još jučer u Hercegovini — šolja mlijeka, zahodi Sunca
nad domajnim slimenima, govor ljudi i blejanje stoke,
i kamen, rodni kamen...

Nad kupolama grada huj ljudskog stanovništva. ***Hürlmann pivo.***
Kava, miris bolnih daljina: sakralni zvon minijaturne
kašičice o zvonki porculan; dramatična gurnjava

nad nedalekim (svima nam?) Rodinovim Vratima pakla:
Bleiburg; što da ti ispričam — živi
to ne mogu, mrtvi pogotovo — o tome šutnja
najviše reći može. Šutnja i neiskazivi dar Pamćenja!
MOJ K-LE!
Tišina i nagli mûk poslije izgovorenih riječi
grčevito se lome, svijaju po stolu ispred nas,
pužu pa se dižu, vidimo obojica, okate, razroke,
slijepe, vidovite — proročke:

Jedne noći: kolona aveti, bijela okuka Save (volim rijeke — tako spasonosno teku!),
te noći: upaljene stope mozga, apokalipsa beznađa,
obarač, rafali, strijeljanja, otiskivanje mrtvih, poluživih
ljudskih ljesa, vezanih na stotine, niz krečnjački-ledne
litice slovenskih gora — te noći (koja mi je možda ostala
i jedini život, tko zna?) — skok,
bijesno batrganje niz strmu obalu, bjekstvo Kože i Duše,
koje, tad duboko osjetih, su jedno...

— Još jedno?
— Hvala, može.
— Tiho je.
— Tiho.

Tiho je i lijepo, dragi gospodine.
Drago mi je, baš mi je drago.

Trećeg dana

Italija, Rim, Ungarettija znadeš: kod njega studij književnosti,
pa Švicarska, Zürich; no stalni, neizmjenljivi, i sada,
i uvijek, kao misao, ovo disanje, — Bol, jâl*,
oštri tenef* bóli pravo preko Srca,
pravo preko Duše, za koju vele besmrtna je...
BOL: za grimiznim zalascima Sunca, za smirajom majčinskih
humâ, zvonjavom očinskih zvona, onkrajnom nujnošću
zatalasanih vinogorjâ ... za Neretvinim tokom
kroz neumrle snove — eh, K-le! Eh, K-le!
— sve to, uprav, ne dâ ni zaspat a niti prenuti se posve
u ovoj tuđoj daljini!

A gledam — uz meki šum trolejbuskih guma i
bing-bang *Grossmünstera Zwinglijevog — kako*
prolivena kava, u tanjuriću tvome, natapa, sve više i više,
pamučastu salveticu, šireći svoj kontinent crnila,
— dragi moj blajburški viteže, —

u toliko ljupkoj i za dušu moju balkansku toliko
odmarajućoj bašti veleljepnog Kunsthausa,
Gospodnjeg Ljeta, tisućudevetstoosamdesetiosme,
u gradu Zürichu, plemenitom gnijezdu
jednog tako našijenskog očaja:

»Dragi prijatelju, da ti je samo znati,
kako se iz ove prisilne daljine očinski prag zlatî!«

Otrovana Zenica, siječanj, 1990.

---

* Jâl — tur. nevolja, nesreća
* Tenef — konopac, uže, uzica; u južnim krajevima: žilav, čvrst konac

Mario BILIĆ-IMOTHA

Što li je ptica

ptica svojim pjevom časti Nebo

ona je nebeska besjeda

i kada iz mene izide uzdah
to ptica pjeva
glasom sebra okovana
to uzbuđen okrećem stranicu
vjekovne knjige

ptica je govor duše
kad se ogleda u slapu vodopada
i čisti kljun o hrastovinu

pod stolom ubijena ptica
djelo je čovjeka

Mladen HANZLOVSKY

Meštrović

scenska kronika

Prva epizoda: KOLIBA

Dalmatinska Zagora krajem devetnaestog stoljeća. Tišina i mrak pred svanuće. Negdje u planini. Unutrašnjost pastirske kolibe. Samo žar tinjajućeg ognjišta predočava neke obrise. Kroz pukotine dasaka zabljesne odsjaj daleke munje. U bljesku se nazru dvije ležeće spodobe na podu. Pokrite su kožusima. To su pastiri: djed i unuk, Meštrovići. Unuk IVAN dječak je krhkog i koštunjavog izgleda, star približno dvanaest godina. Prevrne budno tijelo s jednog boka na drugi. Pred kolibom zableji ovca, zazvoni njezino sitno zvonce.

DJED: Ne spavaš, Ivane?
IVAN: Ovce su nemirne.
DJED: Uznemiruje ih bljesak munje. Osjećaju dolazak nevremena!
IVAN: A da nisu vuci?
DJED: Ako su! Šarko čuva ovce! Jača je čeljust tog psa i od zubiju konja Kraljevića Marka! *(Pogleda unuka)* Jel' strah mog Ivana?
IVAN: Nije uz vas! Samo mi je malo hladno.
DJED: *(diže se)* Za hladna jutra isplela majka svom Ivanu vunenu ćebad *(Donosi ćebe i pokriva unuka.)* Pa, da ne kara djeda: »Što mi ne čuvaš sina? Znaš da je nježan i boležljiv! *(Pokriva unuka.)* Tako! Sad da pripalim lulu pa će nam odmah biti toplije! *(Ode do ognjišta i ugarkom pripaljuje lulu. Munja bljesne jače)* Stavit ćemo malko mlijeka na žar, da nam ugrije stomak. *(Raspiruje žar i stavlja ćup na njega.)* Uskoro će svanut pa ćemo malko i založit. (Vraća se na ležaj, sjeda i prekriži noge.) A čemu strah, kad nema više ni Turaka ni hajduka! Pas čuva ovce od vukova i orlova, mi čuvamo njega a, zatreba li, o zidu visi okačena stara puška!
IVAN: Jesu li hajduci bili zli ljudi, djede?
DJED: Hm! U svakom soju i narodu ima ih koji se osile! Al' to su pojedinci! Njih kazni sam narod. Ne, nisu hajduci bili zli sami zbog sebe, Ivane! Turci i silnici natjerali su ih na oružje. I ova puška na zidu bila je nekada hajdučka! (*Munja bljesne jače. Začuje se daleka grmljavina.)*
IVAN: Kiša će!
DJED: Neka! Treba je!
IVAN: Zašto treba kiše?
DJED: Hm! A zašto ti, Ivane, piješ vode?
IVAN: Jer sam žedan!
DJED: Tako i zemlja treba kiše jer je suha! Suha zemlja i gô kamen, to je naše tlo! Kiša napaja zemlju a ona nam daje hranu. Život!

IVAN: Otac kaže da kamen živi.

DJED: Hm! Da, u njegovim rukama i kamen postaje živ! S kamenom u ruci on je majstor nad majstorima. Meštar pravi! A za tebe Ivane, kažu da si već mali meštar! Meštrov sin! Meštrović!

IVAN: Ali ja tešem drvo.

DJED: Za sada, Ivane, za sada. Al kad ti ruke ojačaju, oživjet će pod njima i kamen.

IVAN: Kao i pod očevim?

DJED: Još ljepše, Ivane, još će ljepše oživjeti kamen.

IVAN: Odakle znate to, djede?

DJED: *(Pokazuje svoju lulu)* Pa, eto! Tko bi meni drugi izradio ovakvu lulu? Ne bih je našao na pazarima Beča i Venecije! *(Ponosno)* A istesa je vlastitom rukom moj unuk, Ivan Meštrović-Gabrilović!

IVAN: A zašto se djede, prezivamo još i – Gabrilović?

DJED: Po onome što je meni poznato i što je pričao moj otac, a njemu njegov, naši su stari, kao i mnogi nekada u Hrvatskoj prebjegli u ove krajeve pred Turcima. Jedan od naših predaka oženi na tom putu neku koja se prezivala Gabrilović.

IVAN: A zašto su naši bježali pred Turcima?

DJED: Ti silnici su tlačili naše narode vjekovima! Gonili ih, ubijali, klali! Mučili i odvodili od njih djecu u janjičare.

IVAN: Što su bili janjičari?

DJED: Odnarođena i otuđena od vjere, roditelja i naroda – djeca! I pretvorena u najgoru vojsku njima je oružje bilo sve, a ubijanje navika. Izgubili su strah pred Bogom a slušali bi samo zapovijed svojih naredbodavaca! Turaka! Bezbožnika! No, stradavao je naš narod i od drugih silnika! Narod oduvijek stiješnjen na ovom tlu od mnogih sa svih strana!

IVAN: Od kojih još?

DJED: Od Švaba, Talijana, Madžara i ostalih! I što preosta tom narodu, Ivane, neg da se bori! Za goli život! Pa, kom obojci, kom opanci! Bilo je kroz tu našu povijest, Ivane, ljutih ratova i vojni da im narod broja ne zna, narod hrvatski!

IVAN: I pobjedismo sve?

DJED: Hm! Pa, eto, unuče moj! Sačuvasmo tu grudu, sačuvasmo!

IVAN: Taj kamen!

DJED: Da moj Ivane, i taj kamen! Pa brazdimo tu škrtu zemlju plugom, pasemo te naše ovce i čekamo uz to naše sinje more, ko žedni pored vode! Da nam padne kap kiše i nikne zrno pogače! A kad nema ni toga, pa kad pritisne tuđin, rastaju se neki od doma, pa put pod noge, Ivane!

IVAN: Kamo?

DJED: Za kruhom, u tuđinu! za slobodom! Za boljim životom!

IVAN: Hoću li i ja morati tako?

DJED: Hm! Bilo bi bolje da ne, Ivane! Svoj dom se ne nalazi drugdje! Gorak je tuđi kruh! Ali i tvoji roditelji su morali ići na rad u druge krajeve.

IVAN: Tako se i ja rodih u željezničkom vagonu?

DJED: Da, moj Ivane, Da! Daleko od Otavica! Ali o tom znadu više otac i majka. *(Bljesak i grom bliži su i jači.)* Ide kiša, ide!

IVAN: I sinoć je sijevalo tako.

DJED: A ti tesao uz svjetlo vatre s ognjišta!

IVAN: Da! Legao sam poslije vas!

DJED: Znam. Vidio sam ispod oka pa mislim: Eto radi moj Ivan i nije ga strah!

IVAN: Nije kad radim!

DJED: Da zna majka, karala bi me! Teše moj Ivan sam uz svjetlo vatre s ognjišta! Al što, kad mu je volja! Voliš tesati?

IVAN: Od sveg to mi je najdraže.

DJED: Pa teši onda, moj Ivane, teši, kleši! Do cilja dolazi samo onaj koga nevidljiva ruka upravi na put od rođenja! *(U svitanju počinje se nazirati unutrašnjost kolibe sve jasnije. Na zidu, desno, polica a na njoj poredane rezbarije unuka.)* I što uradi sinoć moj Ivan? *(Ivan se digne i skokne do police.)*

IVAN: Ovu drvenu čašu.

DJED: Hm! A kome je namijenjena?

IVAN: *(Zastidi se pa tiho promrmlja.)* Marici. Jer mi pričuva ovce.

DJED: Hm! Djevojka ti čuva ovce a ti radiš! Pa dobro to raspodjeljuje moj Ivan! A ono raspelo?

IVAN: *(Skokne pa donese raspelo.)* Raspelo je za majku.

DJED: Hm! Svakom poneki dar! Lijepo raspelo! Po kojem si ga istesao?

IVAN: Malo po našem u kući, a malo po – svojem!

DJED: Kako, po svojem?

IVAN: Čitao sam Bibliju, pa izmislio!

DJED: Hm! Eto i knjige već čita moj Ivan! A djed tako star pa još ni slova ne poznaje!

IVAN: Otac me naučio čitati! Inače ne bih znao.

DJED: Neka, neka, moj Ivane! Znam, nova su to vremena. Ja sam od svog oca učio samo plugom i puškom rukovati.

IVAN: Naučili ste vi od života više nego ja iz knjiga!

DJED: Što reče moj Ivan? Ho, ho! Rekoh ja za mog Ivana da je pametniji od djeda! *(Odlazi do ognjišta.)* Da vidimo je l' prigrijano mlijeko? Dođi Ivane, pa da prelomimo i sir! *(Munja uz grom, jače! Vjetar hukne i rastvori vrata. Ivan se stisne uz djeda.)* Hej, stani vjetre, kud si navalio! Eto, tko vrata ne zatvori i vjetar mu ih rastvori! *(Zatvara vrata a prve kapi kiše počinju udarati o krov. Djed odlazi u dno kolibe pa skida sa zida gusle i gudalo.)* Da sjednemo, Ivane, uz vatru pa prikratimo vrijeme pjesmom. I ovim našim guslama jednostrunkama. Onako, kako mi to znamo?

IVAN: *(Radosno.)* Hoćemo, djede hoćemo!

DJED: Eto i mlijeko se ugrijalo. Ispijmo gutljaj, pa da pjesmom ohrabrimo duše, glasom da nadjačamo grom! Koju ćemo?

IVAN: »Hasanaginicu«!

DJED: Ah, babinu? Hajmo, Ivane! Kako ono ide?

IVAN: »Što se bili u gori na planini?
Il je snijeg ili su labudovi,
il su bile na plandištu ovce?«

DJED: »Da je snijeg već bi okopnio,
labudovi već bi poletjeli!«

IVAN: Nit je snijeg nit su labudovi,
nit su bile okupljene ovce
neg je čador age Hasanage« *(Izastane.)*
Neg je čador...

DJED: *(Pomaže mu.)* »Neg je čador age Hasanage.«
On boluje od ljutih rana
pohodi ga majka i sestrica«... No?

IVAN: *(Prisjetivši se.)* Jest, sjetih se:
»Pohodi ga majka i sestrica
ne pohodi kaduma ljubovca
jere mlada od stida ne mogla!«

DJED: *(Radosno.)* Tako, tako! Naslušo se moj Ivan kako je baba bratu uz kolijevku pjevala! Ali, hajdmo mi radije naše muške. Muškarci smo sad sami!

IVAN: Hajdmo one o hajducima, Turcima i uskocima!

DJED: Hoćemo li onu o četiri uskoka? Ili o Mijatovoj družini? Ili o starom Vujadinu? Ili onu kako su umirali Senjanin Ivo, pa Smiljanić Ilija? Sjećaš li se, moj Ivane, kad je Senjanin dojašio na vrancu? *(Počne guditi gusle i pjevati.)* »Na Ivanu sedamnaest rana, nosi desnu u lijevoj ruci!

IVAN: *(Namršti se.)* Desnu ruku u lijevoj nosi?

DJED: *(Uzme ćup i zamisli se.)* Eh? Da! Neka čuješ moj Ivane, Neka! To su bile bitke! Tako ih je opjevao naš narod! *(Ispije gutljaj i ponovno prihvati gudalo.)*

IVAN: Tužna je to pjesma.

DJED: Tužna, kao naša prošlost! Tužna al' junačka, Ivane Neka znaš i takve pjesme! Da znaš gdje si odrastao! One su spomen na život naših djedova. Ili ona o »Starom Vujadinu!« Kad mu Turci prebiše noge i ruke da im jatake kazuje, on u najgorim mukama odgovara: »Ne ludujte Turci Lijevljani« I ... jatake ne izda! Prijatelje, moj Ivane, nikad ne smiješ izdati! Čovjek ne može sam živjeti a prijatelja i prijateljstvu vjernih je malo!

IVAN: Je l' Stari Vujadin bio hajduk?

DJED: Da! Kao i Starina Novak! A on pripovijeda: *(Uz gusle)*
»Argatovah tri godine dana
i ja vukoh drvlje i kamenje
sve uz moja kola i volove.
I za pune do tri godinice
ja ne stekoh ni pare ni dinara
ne zaslužih na noge opanke!« *(Odloži gusle.)* Eto, moj Ivane! Kamo će poslije takvog robovanja neg' u hajduke! U slobodu! Ne voli čovjek biti rob i da mu drugi gospodare! Zna to naš narod najbolje, zna, moj Ivane! Čuvaj slobodu i ne daj se nikad tuđinu pokorit! A ako moraš sam u tuđu zemlju onda ne zaboravi svoju! Nikad, Ivane! Nikad!

IVAN: Neću, djede!

DJED: Al, hajdmo mi vedrije! Samo za muške! Može?

IVAN: Može!

DJED: Samo da nas majka ne čuje! Znaš onu o Crnom Arapinu?

IVAN: Ne znam!

DJED: Kako su Novak i Radivoj prevarili Crnog Arapina, koji je u svatovima otimao lijepe mladenke? Tako mu jednom podmetnuše umjesto mlade – dječaka Grujicu. Pa kad zulumćar opipa Grujicu, poviče:
»Hej djevojko! Žalosna ti majka,
mlada li te majka udavala
ti ne imaš dojka nijednoga!«
(Smiju se unuk i djed. Grom opali nad kolibom a kiša pljušti. Djed uzima gusle i gudalo.) Udara ovo, kako bi majka kazala: »Igraju se gromovi!« *(Pa zapjeva uz gusle.):*
»Davor gusle davorio
da pjevamo da se veselimo,
da pjevamo pjesme od junaka...«
(Ivan uzima drvenu pločicu i komad ugljena s ognjišta pa užurbano ispisuje na njoj što Djed pjeva: »Da *(mrmlja)* pjevamo pjesme od ... junaka!«

DJED: *(Vidjevši kako Ivan piše, zastane.)* Tako moj Ivane, piši! Zapisuj, da zapamte i tvoji sinovi:
»Da pjevamo pjesme od junaka,
od junaka krvavih megdana,
gdje je koji junak poginuo,
ko li tanku kulu sagradio!« *(Unuku)*
»Hajdmo zajedno! *(Počinju pjevati zajedno uz gusle.)*

DJED i UNUK:
»Davor gusle davorio
da pjevamo da se veselimo,
da pjevamo pjesme od junaka,
gdje je koji junak poginuo,
ko li tanku kulu sagradio.«

DJED: *(Zastane)* Osušilo se grlo u pjevača. *(Uzima ćup i gucne.)* Nevrijeme kao da jenjava *(Otvara prozor.)* Gle, Ivane! Sunce rastjera kišu i oblake!

IVAN: *(Dotrči do prozora.)* I munje i gromove!

DJED: *(Otvara vrata.)* Duga je razapela svoj obojeni luk na vedrome nebu!

IVAN: *(Hita do vrata.)* Tko stvori dugu, djede?

DJED: Hm! A tko nam posla oblake? Vjetar? Oluju? Sunce? A tko stvori te sivoplave planine? Surog orla nad liticom? I tko mu dade krila da kruži nad prestrašenom janjadi? Tko stvori te besputne vrleti? Te ptice? Ivane, guje oko nas? Tko nam dade u nizini taj klasak ječma, stručak prosa, taj tužan ali sladak usjev naš? Tko nam dade nadu, Ivane, usprkos prošlosti nam tužne? (U daljini počinje jenjavati tutnjava gromova.) I dignut će se jednog dana, Ivane, iz tih stijena ko opčaran i preobražen jedan narodni div i čut će se ko odjek groma njegov snažan glas! Ponijet će potomcima predaju Hrvata i produžiti vatru s ognjišta tog, da čuva sjeme i breme. (Brujanje gromova sve slabije.) Tek kamen, Bog i sunce znadu da se ova zemlja ipak nada da će nestat pljačke orla i zasjeda vuka i da će starice naše prestat nosit breme sa stotinu muka! I da brat, Ivane, posta bratu mio koje goder vjere bio! Da narod postane sav svoj, bratski i junački! *(Djed za čas ušuti pa pogleda*

unuka.) I nek te ova naša pjesma, Ivane bodri, nadahnjuje i prati do kraja života – pjevaj je i čuvaj, moj unuče!

IVAN: Hoću, djede! Obećajem ti!

DJED: *(Smiri se, utihnu i ode do ognjišta, pripali lulu i povuče dim. Sam za sebe poluglasno.)* Neka ga čuva Bog!

IVAN: *(Začuje se njegov glas ispred kolibe.)*
»Davor gusle davorio
da pjevamo da se veselimo,
da pjevamo pjesme od junaka,
od junaka krvavih megdana,
gdje je koji junak poginuo,
ko li tanku kulu sagradio!«

(Zastor)

Miroslav MAJNARIĆ

Izgubljene sobe

Mnogo je izgubljenih soba
mnogima ključa nema
na diku našega doba
u njima pauk drijema

neke su porobljene
ostale golog zida
u sebi izgubljene
umiru tiho od stida

u drugima zvone koraci
davno prošlih doba
a najvećma caruju mraci
svud ima izgubljenih soba.

Oni posljednji peru ruke

Sjećam se kao da je jučer bilo.

Tog jutra sam prvi put obrijao stidljive dlačice po svom bubuljičavom licu. Spremao sam se na put.

Majka mi je brižno peglala i slagala košulje, a otac je zatvarao boce s vinom i rakijom. Baba Kata je sa strane zamišljeno stajala, čvrsto stiskajući u rukama krunicu.

Došao je i taj dan. S djetinjstvom je bilo gotovo. Morao sam na daljnje školovanje u grad. U mom slučaju bio je to Zagreb.

Nakon što je sve bilo spremljeno, slijedile su i upute brižnih. Ono što majka i otac mogu reći svome djetetu uglavnom je uvijek isto, ali meni se posebno usjekla u pamćenje uputa moje baba Kate:

»Dite moje, želiš li da ti u Zagrebu bude dobro, nemoj bit' Hrvat!«

Nisam tada upoće obratio pažnju na te riječi nego sam se sa svima izljubio i sjeo u autobus.

I dođoh u Zagreb.

Školovao sam se, studirao, jeo, pio, hodao po Zagrebu, disao, spavao, ljubio, bolovao, jednom riječju – živio.

U tom svom životu, na sreću ili nesreću – jedinom zemnom, susretao sam se sa koječime.

Pojedini trenuci dosade, ili bunta, ili kojekavih razočarenja gurnuli su mi u glavu gomilu pitanja. Neznanje ili nemogućnost odgovora gurnuli su mi u ruku olovku. I počeo sam pisati. Nije to bila nikakva književnost, bile su to moje vlastite tlapnje, mučnine, pa i mlaćenje slame.

Ali te tlapnje bile su moj lijek. Liječile su bolest od svakodnevice, od okoliša, od sebe samoga. I molim da moju terapiju ne proglašavate literaturom! Aspirini se mogu procjenjivati samo u ljekarnama i nigdje drugdje.

Meni slični mlatitelji gurnuše me u javnost. E, sad, moji aspirini dođoše na pregled kod službene pameti.

Ja, koji sam samo pisao, pardon, liječio svoje Ja, i ništa više, postao sam sumnjiv službenom Mi.

Nije mi bilo jasno što se koga tiče moje Ja?

»Sumnjiv si jer tvoje Ja pripada određenom Mi?«

Tad sam se sjetio babe Kate.

Ja, koji sam Ja-dikovao, sumnjiv sam jer je moje Mi sumnjivo. Da nisam član toga Mi, široka mi filozofija!

Mislim, dakle kriv sam.

Bio sam prisiljen pokucati na vrata službeno priznate tlapnje sa činom duha. Gdje god da sam pokucao imao sam posla s babom Katom.

– Jeste li vi, mladiću, religiozni?

– Jeste li rimokatolik?

– Zar vjerujete?

»Kud dođoh u ovaj Zagreb? Da mi je sad uzjašit' na moje magare pa se s njim razletit' niz Kamenkinu livadu!«

Nije mi bilo druge, svojim tlapnjama izmislio sam ime autora i gurnuo njega u javnost. Ja, sa svojim imenom, čučio sam negdje u dugačkom redu za jelo u studentskoj zalogajnici.

Činjenica je, bilo je to vrijeme kad su brkovi bili službeni procjenitelji hrvatskih tlapnji, kad su se pojedine tlapnje i u zemlju zakopavale, kad je bjelilo mnoge ladice zaključalo.

Ali kao i u svakoj modi, ispadoše brkovi iz mode.

No mene i moju babu Katu najviše je zabrinulo što su službeni tlapnjolozi svojim muzama još uvijek iscrtavali obrve. Ergele hrvatskih pisaca, mislilaca i ostalih perodržača još su uvijek na dijeti u odnosu na Apsolut. Zalogajiti u Apsolutu za njih još uvijek znači rastati se sa službenom lulom. Božić je za njih još uvijek samo obiteljski čin, crkve su još uvijek jednačina s vlašću, katolicizam, ili općenito »vjere« su znakovi natražnjaštva i uniformnosti, Isus je mit, a rješenje, zove se, – postmoderna. Jao vama, književnici! Cviliti, kreveljiti se, sve zbrkati ili postmodernizirati se...

Tvrdim da su određeni estetičarski zbjegovi posljednji ostaci brkate dresure, i posljednji bunkeri pred Apsolutom.

Činjenica je da su crkve u Albaniji porušene, i da su crkve posljednje mjesto gdje ćete vidjeti našeg »postmodernog tlapnjologa«. Po meni, i jedna i druga činjenica imaju veze s mojom sad već pokojnom babom Katom.

Kažem vam, estetičari će biti posljednji koji će oprati ruke.

* *
*

Ana FOSTAČ

....

Uzimam, evo
to što mi nudiš;
neravnu cestu
i prazan vrč.

Tomislav DOROTIĆ

Oči tvoje, mati ...

Sjemenka na vjetru
u obećanu zemlju
putuje.

Svako zrno traži put
iz svoje tmine,
hrli k suncu
u visine,

u napor postojanja.

Mrazom opaljena trava
za blagost sunca
moli.

Iz šume proviruje
pokoja
olovno-siva stijena
Ostrožac nadvisio Unu,
prati je ko sjena:
preblizu za čežnju,
predaleko za ljubav.

Poluprazni vagoni.
Umorna opatica
na klupi.

Klonula glava
dodiruje
križ.

Nagli vatromet boja
u granama rane jeseni.
Uvelo lišće
u srcu.
Bol.

U vinogradu: odlazi rujan...
Dolaze kući, u berbu,
s kolima strane marke,
u novom ruhu.
Na djedovom ognjištu
raduju se kruhu
ispod peke...

Vlak jutarnji
budi pospane trave
uz prugu.

Ne znaš moju tugu:
Htio bih odletjeti
s lastama,
i htio bih novo jedro
za lađu –
da nam se čekanja nađu!

Jablani nisu prignuli
svoje gorde glave.
Prkose magli.

Tri kuće u b(r)ijegu,
tri krave kraj zida
koji prkosi zlom snijegu
i nešto ovaca uz lokvu,
poslije kiše poveliku...

Nujan, slutim Liku.

I oseke
srca
govore.
Sve njihove varke
mati zna.
Umnožile se bore
nesna.

More...
Moj otok,
moja kamena dol.

Zimzelena grana
u nebo gleda:
Neće li kiša
na ovu sol...

U jeruli,
prid kućon,
inotac
u tri boje.
S ponistre
gledodu
u me
dobre oči tvoje,

Mati...

Samobor-Bol, rujan '89.

---

jerula — uski, kamenom obzidani cvjetnjak, inotac (inatac) — vrsta raznobojnog cvijeća

M. H.

Ja, sedamdesetih

Ja, dio hrvatske šutnje
ošamućen maljem Sedamdesetprve
duboko u sebi
zarezujem upitnik savjesti.
Otvaram dosije vlastitih tajni
i nastavljam živjeti
strahom neživog Hrvata.

Joakimova tajna (2)

— Nesklonost? ha, ha... — Dominikanac se prvi put ovog dana nesuzdržano i zvonko nasmijao.

— Ali sjetite se, *reverendissime,* vaše ljute besjede o lizanju tuđih čanaka.

— Svemu je kriv Kaunitzov tajnik Mock, koji vas je preda mnom na pogrešan način hvalio. Čini se da kancelar voli uzeti manje bistre ljude za svoje suradnike: tako je siguran da se oni neće osamostaliti i oteti mu mrvu vlasti.

— Dakle ne treba da odustanem od kandidature?

— Kandidature? Dobro ste me podsjetili, plemeniti mladiću, za kandidaturu je potreban dosje. Odgovorit ćete mi na neka pitanja, a provjerit ću s vama i ono što mi je o vama iskazao gospodin Mock. Pričekajte da nađem vaš plavi *cartellino.*

Starac je dugo tražio Sebastijanov spis, a mladić se sjeti šalice koju je držao u ruci i ispije ohlađeni čaj. Kroz prozor je ugledao svoga kočijaša kako izlazi iz vratarnice i rukavom briše usta: očito je dobio u samostanu neki zalogaj. Kočijaš je shvatio da će posjet potrajati pa je osigurao konje od prehlade. Na prvobitno stavljene pokrivače stavio im je na leđa još po jedan, deblji. Tom prilikom je iz spremišta ispod sjedala izvadio i dvije pune zobnice i objesio ih konjima iza ušiju.

Otac Remedelli je našao fascikl, rastvorio ga i umočio pero.

— Mock mi je rekao da imate trideset godina.

— Za koji tjedan mi je doista trideseti rođendan. Rođen sam 1744. u Castrogiovanniju na Siciliji. Plemić.

— Koji vam je rang kao plemiću?

— Ja sam *conte,* oče Remedelli.

— Vaši boravci u Dubrovniku?

— O Dubrovniku i uopće o Iliriji znam samo iz knjiga i iz susreta s vašim zemljacima. Za mene je Dubrovnik, kako već rekoh, čudo povijesti, a postoji i moj dragi partner, Dubrovčanin, kojega sam ovdje upoznao prije dvije godine, čovjek koji živi samo za budućnost i čiji je zanos obuzeo i moju dušu. Već sam vam pak objasnio da ne želim ostati u zvanju koje može obavljati i bilo koji drugi pošteni čovjek, da težim za nečim višim gdje bi svi talenti koje mi je dao Bog došli do izražaja. Kao predstavniku Dubrovnika ime bi mi ostalo u povijesti, kao kućnom odgojitelju ne bi.

— Sve je to lijepo, ali bi mi bilo potrebno znati ime toga divnog Dubrovčanina koji na vas ima toliki utjecaj.

— Ne znam smijem li reći. On je ovdje bio tako reći tajno, imao je nekih sukoba sa svojima, koji su mu branili pristup jednoj ... ličnosti. Morao bih njega prije pitati, oprostite!

— Gdje je on sada?

— Mogu vam samo reći da nije više u Beču.

— Hm, hm. Po Mocku, pripisuju vam iznašašće termina »politička dogma«. Stoji li to?

— Ne znam, ne stignem sve čitati ni čuti. Ali upotrebljavam taj termin, jer pišem jedno djelo o politici, koja, po meni, nužno stvara svoje dogme, a one nekad ometaju a nekad unapređuju slobodu i ljudska prava.

— Tko će vam to izdati?

— Nemam problema s izdavačima.

— Jer vas bije glas da ste konzervativac.

— Je li to za Dubrovnik neprikladna moralno-politička osobina?

— Ni najmanje, plemeniti i dragi mladiću. To bi bilo sve. Hoćete li ostati na objedu kod nas?

— Još uvijek sam kućni odgojitelj u domu Kaunitzovih. Moram ručati u društvu svojih štićenica.

* * *

Kad je posjetilac otišao, Remedelli je dugo sjedio zamišljen. Nije htio blagovati u trpezariji, dao je da mu se jelo donese u sobu, i to tek nešto skromnije. Najednom ustane življe nego obično i učini bez štapa nekoliko energičnih koraka. Podere praznu stranicu notesa, napiše neko ime i adresu i pozove samostanskog slugu.

— *Diego,* evo ti novac za prijevoz za tebe i njega. Neka dođe ovamo odmah. Ako nije kod kuće, traži ga na Pravnom fakultetu. Ne smiješ ga ne naći.

Dubrovački student u Beču Dživo Medardo Bunić, Remedellijev suradnik za povjerljive obavijesti, mladić s mnogo veza u svim slojevima, živa riznica podataka o svemu a navlastito o građanima Dubrovnika duhovnih i svjetovnih zvanja, došao je tek predvečer. Čim mu se javio u sobu, Dionizije zaključa vrata iznutra. Sve je Dživo u tančine znao o tajanstvenom Sebastijanovu prijatelju.

— *Padre Dionisio,* to nije mogao biti nitko drugi doli učeni franjevac iz Dubrovnika Joakim Stulli. Taj d'Ayala je, velite, spominjao lingvistički projekt, prema tome, nitko drugi osim Stullija ne dolazi u obzir. Obojica su leksikografi, d'Ayala je poznat kao preradivač poznatog Cruskina višejezičnog rječnika. Sad će fra Joakimu biti kojih četrdeset pet godina, a tim je svojim leksikografskim fantazijama dojadio svakom svome subratu. Ipak, uspio je mnoge ljude oduševiti, pa i generala franjevačkog reda u Rimu, oca Paschalisa a Varisio, koji je u svim leksikografovim napetostima s dubrovačkim franjevcima na fra Joakimovoj strani. Mimo volje poglavarstva u Dubrovniku, pustio ga je »suspensa oboedientia« u Beč kako bi pokušao utjecati i na samog cara da mu dade sredstva i ovlaštenja. Ali bečki franjevački gvardijan, vidjevši pred sobom vjetrogonju, zaključao ga je u sobu i zaplijenio mu sva pisma. Začudo, gvardijan nije posumnjao u Sebastijana, oni su došli u vezu prvo kao učenjaci filolozi, kasnije su se sprijateljili i neka su pisma njegovu veličanstvu ipak došla. Dugo je Joakim htio ostati u Beču, gvardijan ga je nasilu otpravio iz carskog grada u dogovoru s poglavarstvom u Dubrovniku. Ali ni tada Joakim nije htio otići kući, nego je mjesecima šetao po Italiji i tražio suradnike za svoj »projekat za budućnost«. Sad je u Gradu.

— Što se priča o fra Joakimu, kakav je kao čovjek?

— Čestit, ali nesposoban za pravu disciplinu. Već kao tridesetogodišnjak bio je starješina samostana. Dosta uspješan kao poglavar, znade uliti zapt u druge, iako se sam ne da u zapt. Ima lijepe odnose sa svojom obitelju.

— Kad su ga snašle te njegove leksikografske bubice?

— Kad je upoznao djelo Della Belle. O njemu je, izgleda, imao magistarsku radnju za vrijeme studija u Italiji. Već se više od decenija time bavi, nekako od 1760. Sve svoje redovničke i svećeničke obaveze ostavlja u drugom planu. Živi za leksikon. Ometa braću farmaceute u dubrovačkoj franjevačkoj ljekarni, tražeći u svako doba, pa i kad dolaze kupci, pergamene i papiriće s podacima o nazivima biljaka, pripravaka, starih lijekova i vidarskog pribora.

— Teško je vjerovati da je tu samo čisto znanstveni interes.

— Pa nitko ni ne misli da se radi samo o nauci. Ima tu svakako i neke političke strategije, nekih velikih zamisli. Ali ni time se ta njegova opsesija ne iscrpljuje.

— Ima tu još nečega, neka tajna?

— Bilo kako bilo, Joakim je neproziran i uza sve vrline u znanosti, više štetan nego koristan. Priča se da ga njegov red kani udaljiti iz Grada i poslati u izolaciju na Pelješac.

— Što ti se čini, Dživo, bi li d'Ayala bio dobar za dubrovačkog predstavnika pri austrijskom dvoru?

— Kako bih ja, običan student, mogao o tome suditi? Ali ako bi podržavao Joakimove mušice i njegove svade s franjevačkim redom i s vlašću Republike, onda bolje ne. Pogotovo kad imate ponudu Franceska di Castelrotte, koji je ljetos većini gospara bio drag.

— Austrija je za d'Ayalu, Dživo moj. Možda dakle ipak uzmemo njega. A možda je baš on dobar za probleme sa Stullijem.

— Ne razumijem vas nikako, *padre Dionisio?*

— Sjećaš li se, Dživo, svoga rodaka Saba? Kakav li je bio vrag sve do ženidbe! U svađi je nasrtao mačem i na seljake iz Trebinja koji bi u pazarne dane čekali pred vratima od Ploča. Koliko su se hlače istanjile članovima Malog vijeća od silnih sjednica zbog Sabovih nepodopština. Bavio se i politikom, lajao na kneza Bobaljevića.

— Kako se ne bih sjećao? I sad hramljem otkako me je bacio s terase očeve kuće na Lapadu. Ali oprostih mu, što ću?

— A sad reci kakav je Sabo danas, reci po duši!

— Dobar, zreo, primjeran.

— A kako je takvim postao, reci pravo!

— Znam kao i svatko: na njega je mirna i staložena žena blagotvorno utjecala. Smirila ga. Naučila ga živjeti sa svijetom.

— Shvaćaš li dakle, Dživo, što sam ono prvo htio rijeti? Na vrijednog ali neukrotivog Joakima možda bi pitomi i konzervativni Sebastijan d'Ayala mogao djelovati kao Pavle Sabovica na tvoga Saba. Znanstvenik je kao i Joakim, dakle što je vrijedno u Joakima ne bi propalo nego bi se unaprijedilo, a ono što kod Joakima slabo valja, zanemarilo bi se i potisnulo u druženju s d'Ayalom, čovjekom što voli red, zakon i poredak.

— Kako ste vi toliko sigurni, *padre Dionisio,* da je Sebastijan d'Ayala tako državotvoran? O njemu se priča po Beču da je jako slavičan i ambiciozan. O njegovu se krznenom kaputu od medvjedovine pričaju priče.

— Želiš li reći da se ambicije ne mogu ostvariti unutar zakonitog društvenog sustava? Ubuduće moram biti oprezan prema tebi.

— Ne morate biti oprezni. Golje i prosjaci mogu ostvariti karijeru rušeći društvo, a ja spadam u one koji bi imali mnogo da izgube.

— D'Ayala svakako još puno više. Njegov kaput od medvjedovine...

— Uvjerili ste me, *padre Dionisio.*

— Dobro. Želim dakle čuti tvoje mišljenje o ideji da Sebastijan bude iskorišten kao blagotvorni utjecatelj na fra Joakima.

— Kao Pavle Sabovica na Saba?

— Tako nekako, kad si već rekao.

— Ja sam nitko i ništa, zašto bih ja o tome mislio? To mi nije dužnost.

— Dužnost ti je, divljane jedan! Kako ti nije dužnost! Pametan si. Zašto ti je Bog dao pamet nego da misliš. Ti si Dubrovčanin, građanin Grada, danas-sutra dužnosnik Republike. Svaki Dubrovčanin mora razmišljati kako bi i što bi bilo, ako su u pitanju interesi zavičaja. To je velika i sveta dužnost.

— I za obavještajca, *padre?*

— Naročito za obavještajca!

(Nastavit će se)

Ivana ROKIĆ-RADIĆ

Neka stara kap

Tko to svira uspavanku gradu?
Je li možda vjetar
krošnjama platana,
ili želje grada što vise u mraku?
Kiša,
kiša,
kiša.
Monotoni ritam
u svakome uhu
budi neku tugu.
Svi slušaju istu
melodiju kiše,
ali svatko čuje
samo svoje pjesme
izgubljenu, znanu
neku staru kap.

Rajmund KUPAREO

Stvaralačka mašta

Oznaku »stvaralačka« treba shvatiti u slikovitom ili prenesenom smislu, jer mašta sama po sebi ne može ništa stvoriti. Ipak to nije nikakav ukrasni pridjev, jer mašta nije sasvim pasivna moć u umjetničkom stvaranju. Mogli bismo reći da je ona sustvaratelj ili nekakva »causa materialis« (tvarni uzrok), izravni pomagač praktičnog uma, koji je glavni stvaratelj ne samo u umjetnosti nego i u mnogim umijećima, kao što su rezbarstvo, stolarstvo i ostali zanati. U tu vrstu umijeća možemo ubrojiti i različite poduzetnosti političke, upravljačke ili sportske naravi. Epitet »stvaralački« upotrebljava se najviše od romanticizma, koji u prošlosti, napose u idealiziranom srednjovjekovlju, nalazi oznake bajoslovnog, čudnovatog za svoje umjetničke obrade. Mašta prestaje biti samo ponavljajuća ili spajajuća moć doživljenih slika, osjetilnih poruka (imaginacija) i postaje izvorom novih, neslućenih odnosa među slikama (fantazija). Ti odnosi među slikama potpuno su konceptualne, umske naravi dajući iluziju ili sugestiju *formalnih* znakova u kojima postoji intencionalna istovjetnost znaka s označenom stvari, kao što se to događa u logičkim pojmovima. Logičke relacije su »hladne«, ne uzbuđuju nas (kao npr. odnos pojedinca prema vrsti); estetičke nas zanose, uznemiruju (smijemo se, tugujemo itd.), jer njihova vlastita svojstva nose u sebi mogućnost novog značenja na kojoj se temelji estetski preobražaj. Znak, slika ima vrijednost u sebi, a ne ukoliko označuje nešto izvan sebe kao u ostalim relacijama.

Toma Akvinski služi se bez razlike obim terminima: *phantasia* i *imaginatio.* Riječ *phantasia* rabi ponajviše kad tumači grčke pisce, kao Aristotela i Pseudo-Dionizija itd. (1). Nama se čini da je za stvaralačku maštu podesniji termin fantazija, jer grčka riječ »phaínesthai«, vidjeti, ukazati se, daje dojam aktivnosti, kao što se to zbiva u umjetničkom i zanatlijskom stvaranju. Srednjovjekovni pojam umjetnosti podjednako obuhvaća umjetnost i obrt. Zato se izvornost podjednako primjenjuje na umjetnine i rukotvorine, jer su obje smatrane izvornim nositeljima čovječje individualnosti.

1. Bez slika ne možemo misliti

O vrstama ljudske spoznaje (osjetilne, racionalne i konaturalne) kao i o procesu spoznaje govorili smo na drugom mjestu (2). Ovdje bismo željeli naglasiti da Toma Akvinski ne dopušta, strogo govoreći, misli bez slika (stvarnih, simboličkih itd.), a u tome se slažu i moderni psiholozi (Ribot, Binet, Woodworth i dr.) i neoskolastičari (Jolivet, Siwek, De Ercilla i dr.) (3). Stvaralačka fantazija pretpostavlja rad imaginacije. Ona je pod izravnim utjecajem uma koji skolastici nazivaju »intellectus practicus« (tvorbeni, činidbeni um), a čiji je cilj izvanjsko djelovanje, dok je cilj spekulativnog uma spoznaja istine. Oba intelekta su jedna te ista duševna moć, ali pod raznim vidovima. Praktični um uviđa odnose među slikama koje u zbilji nisu lako uočljive. To se događa ne samo u umjetničkom stvaranju (odnosi među metaforama,

bojama, volumenima, pokretima itd.) nego i u radu zanatlija. Čudimo se, kadikad, kako neki iskusni obrtnik (bravar, strojar itd.) pronađe rješenje koje drugi nisu ni naslućivali.

Postoji stvarni, iako samo instrumentalni, utjecaj maštovitih predodžbi, slika, na um zbog jedinstva mašte i uma u jednoj biti razumne duše u čovjeku. Spoznajni se problem ne može riješiti, a da se ne dopusti uloga slika u spoznajnom procesu. Naš se duh »uvlači« u stvarnost pomoću slika koje o njoj posjeduje i iz njih »izvlači« ono što je bitno, jedinstveno.

Ni anđeli ni vragovi nemaju mašte, jer je mašta organska, tjelesna moć, a oni su duhovi. Sve predodžbe o anđelima sviračima, pjevačima, plesačima potrebne su nama a ne njima, da bismo dočarali uzvišenost duha, koji mora prožimati djelovanje tijela. Nešto slično, ali u protivnom smislu, mogli bismo reći i za crne, rogate vragove. Duhovi izravno intuiraju bitnosti stvari; ljudski pak um ne može nešto shvatiti, a da se ne posluži slikama. Mašta se nalazi između osjeta koji slijedi i spoznaje koju pripravlja i uvjetuje. Životinje nemaju stvaralačku maštu; one mogu ponovno proizvesti viđeno ili slušano i spajati slike koje iz toga nastaju. Njihova se spoznaja odnosi na tjelesno i pojedinačno, dok se umska spoznaja odnosi na sveopće i bestjelesno.

Bez slika ne samo da ne možemo misliti nego ne možemo ni umjetnički stvarati. Zato je neka »konceptualna umjetnost« protuslovlje. Dubina je bića neistraživa, kako nam to pokazuje umjetničko stvaranje. Zato će umjetnost uvijek biti nova, neponovljiva.

2. Slike »misle« umjesto nas

Kazali smo da su maštovne predodžbe neka vrsta tvarnog uzroka naših pojmova; one danas preko sredstava društvenog priopćavanja, napose televizije, postaju u neku ruku uzročnim čimbenikom spoznaje. To se očituje u filozofskoj struji nazvanoj imaginizam (Bildphilosophie) a kojoj služi slika za tumačenje stvarnosti. Stvoriti, oblikovati bića po svojoj slici, bio je cilj imaginista. Više se ne radi o usluzi koju slike pružaju u oblikovanju ideja. One postaju ciljem u sebi. Zato naša djeca više ne izmišljaju igre, zabave. Ona oponašaju junake crtića i priča koje vide na ekranu. Obiteljski je život uvjetovan rasporedom televizijskih kanala i radio-stanica, a da ne govorimo o utjecaju video kazeta. Nemamo vremena ni volje da provjerimo istinitost ili čak škodljivost slika. One nam se nameću svojom sugestivnošću i silovitošću. Postajemo robovi ponuđenih slika. G-K. Chersterton, poznati engleski pisac, kazao je da je teže kopati po ljudskoj misli negoli dupsti u nekom ugljenokopu. Mi smo, nažalost, tu ulogu prepustili televizijskim i inim slikama. Ne znači da i one ne mogu poslužiti da brže i lakše dođemo do nekog korisnog i valjanog zaključka, ali je za to, kao i u svim djelima umjetnosti, potrebna estetska uzdržanost, »aesthetic distance«.

Govoreći o imaginizmu kao o suvremenoj viziji čovjeka i svijeta, ne mislimo na literarni smjer (oko 1912) zvan *imagism* američkih i engleskih pjesnika čiji je program formulirao Ezra Pound. *Imagism* je nasljednik francuskog simbolizma, ali dok je ovaj tražio srodstvo s glazbom, imažisti ga traže u kiparstvu. Zato iziskuju precizne slike, jasne obrise itd.

Imaginizam možemo nazvati metafizikom modernog doba. On oblikuje novi naraštaj koji misli, govori, oblači se, gestikulira i djeluje kao protagonisti velikih i

malih ekrana stvarajući nerijetko pogrešnu savjest s opasnim posljedicama za društvo, vjeru, čudoređe. Slika želi nadomjestiti rad razuma, zamijeniti ideju.

Nema ljudske riječi koja bi mogla izraziti puninu bića. Trebamo mnoštvo riječi, slika da bismo donekle shvatili bitnost stvari. Kao kršćani ispovijedamo da je »u početku bila Riječ ... i da se Riječ utjelovila«, ali za čovjeka, davnog i današnjeg, postoji najprije slika i tek preko nje dolazimo do riječi (misli).

Ne smijemo miješati filozofiju s umjetnošću. To su različiti »postupci duha« (démarches de l'esprit), različite vrijednosti koje se nadopunjuju čuvajući svaka od njih svoju autonomiju i fizionomiju. Slike su, doduše, izvor filozofske spoznaje i umjetničke intuicije, ali dok filozofska spoznaja odvaja iz slikâ bitna obilježja stvari, umjetničko stvaranje utjelovljuje ta obilježja u slike, simbole.

3. Osjetne predodžbe u službi nadosjetnog svijeta

To srastanje (concretio) ideje (osjećaja) i slike nije nekakav pronalazak moderne umjetnosti. Čitajući knjigu »Liriche Cinesi« (4) koja obuhvaća razdoblje od 1753. prije Krista do 1278. poslije Krista, u kojoj su bol, strah, ljubav, žalost, osamljenost, čežnja itd. ovijeni simboličkim ruhom, imao sam dojam da se radi o nekom semiapstraktnom pjesništvu naših dana. Koliki bi tek užitak bio kad bismo mogli te pjesme čitati u izvorniku, gdje se sonornost riječi stapa s plastičnošću slika kao u pjesmi o Krijesnici, »koja svijetli u tami jer se boji da ne ostane nepoznata«.

Kad govorimo o nadosjetnom svijetu, ne mislimo samo na vjersku transcendenciju nego i na sve što daje dojam, iluziju nad-ljudskog, nad-zemaljskog, nad-fizičkog. Da to pojasnim, nek mi bude dopušteno, uz nemalu dozu neskromne smjelosti, navesti svoje dvije pjesme: prva sugerira prolaznost vremena, druga uranja vrijeme i ljudske napore u vječnost.

PEJZAŽ

Jesen se penje na stabla žuta
i lišće bere,
a vjetar njime sebi do puta
postelju stere.

Pod stabla Zima zrcala prosu
iz tajne škrinje:
smrzla se Jesen. Sivu joj kosu
prekrilo inje.

ISUS U MOJOJ LAĐI

Mrtvi mi valovi izbacuju vesla.
Sporo idem uza snagu svu,
A On mirno spava ko da ne zna za me.
Ništa za to. On je ipak tu.

Imam vjeru čvrstu da prkosim vjetru
I znam da je Isus meni sklon.
Pa kad teška vesla iz ruku mi padnu,
Ja ću zaspat, a veslat će On.

Ne želim ulaziti u tumačenje ovih pjesama: u njihovu metaforiku, semantiku, stilistiku. Htio bih naglasiti da u bilo kojem umjetničkom djelu nije najvažnije (iako je potrebno) ono što se gleda, sluša nego ono što se uočava (intuira). Lijepo je to izrazio jedan od najugledniji amerických filmskih kritičara Andrew Sarris u knjizi »The Village Voice«: »Najteže je uvjeriti novog studenta da gledati nije isto što i vidjeti. Mi

zamjećujemo samo jednu od toliko mogućih podstruktura filma. Neke osobe traže priču: *što se događa?*, druge tematiku: *što kani reći?*, treći psihološke, sociološke osobine, itd. Najmanje ih zanima oblikovna, strukturalna povezanost.«

U gore navedenim pjesmama najvažnije je ono što nije rečeno, ono što je tek sugerirano, naslućeno, napose u drugoj pjesmi, gdje se metaforika spaja s metafizikom. Uostalom, i metafora i metafizika imaju isti predmetak »metá«: iza toga, preko, iznad. Metafora je prenošenje značenja s jedne riječi na drugu, dok nas metafizika prenosi iz tvarnog u netvarni svijet. Životinje ne posjeduju moć metaforiziranja, i još manje moć metafiziciranja. Samo čovjek-umjetnik, ovdje pjesnik, može svojom fantazijom, osvijetljenom praktičkim umom, spajati nespojivo. Zato mu je dopušteno mijenjati sintaksu, preinačavati ulogu prijedloga, priloga, glagola, itd. Svi ti stilistički postupci pomažu mu da lakše prenese maštovne predodžbe iz tvarnog u duhovni svijet i da nadvlada određeni prostor i vrijeme. Moderni semantičari zaboravljaju, nažalost, metafizički vid umjetnosti, jer se njihov pojam bića sastoji u pukoj prolaznosti.

Bilješke

1. usp. MANZANEDO Marcos F.: *La imaginación y la memoria según Santo Tomás.* Herder-Roma, 1978, str. 13.
2. R. KUPAREO: *Umjetnik i zagonetka života.* KS., Zagreb, 1982. str. 28–39.
3. usp. MANZANEDO M.: nav. djelo, str. 187.
4. Liriche Cinesi, ed. Mondadori, Milano 1966.

Igor IKIĆ

U Lici

Pijane ptice
hodaju zemljom

na veselu polju
krtičnjaci rastu

usput se čavke
rugaju u Lici
a konji iz bitke
na Krbavi pasu

Vladimir BAŽANT

Stara kuća (I)

Moglo se zbiti da ne postoji ova Stara kuća
Ubijena zajedno s bićima prije rođenja
Njeno je vrijeme pleteno od suhog vrbovog pruća
Žuto u cvatu lipe od cvijeta do cvijeta se mijenja
Nad crnom strehom hambara od večeri do svanuća

Kada se jednom vidiš kako te okružuju trave
Otpuži na koljenima sve do srca rusomače
Tu ćeš pod srušenim zidom zateći crne mrave
Početi misliti na to što njihovi poslovi znače
Tada će procvast' vodopija puna plavetne strave

Tvoje se zdravlje skriva u zlatnoj jezgri kamilice
Pridi joj golim puteljkom od djedova pčelinjaka
A kada usnu pčele i probude se noćne ptice

Lepetom crnih krila od zvijezda do rubova mraka
Razmest će tovare tame pod krovištem Stare kuće
Zamahom ponoćnog klatna u nepovrat past će Jučer.

Stanislav PREPREK

Tiho nestajanje

Gdje je to šareno cvijeće što sam ga
toliko volio.
I u snu sam, sjećam se, za njim plakao.
Svuda samo crna, vlažna zemlja.
Zar može tolika ljepota i nježnost
Da nestane i trune u blatu?

Đuro VIDMAROVIĆ

Hrvatski pjesnički uzleti u Mađarskoj

Suvremena Evropa je sve pregnantnije suočena s fenomenom etničkih manjina. Pri tome uočavamo dvostruki pristup činjenici njihovog postojanja. U jednoj skupini zemalja odvija se proces afirmacije narodnosnih duhovnih bogatstava. Ova bogatstva se sagledavaju i vrednuju unutar svojih povijesnih i socijalnih relacija, pri čemu se uzima u obzir prostor međuutjecaja većinskog i matičnog naroda kao kvaliteta koja zrači vlastitom autentičnošću, ali i povezuje narode. Isticanjem ovih vrijednosti afirmira se i uloga mosta kao jedina konstanta koja može osigurati nesmetan društveni i duhovni razvoj manjinskim etničkim zajednicama.

U drugoj skupini zemalja manjinama se pristupa kao faktoru koji usporava ili čak sprečava proces nacionalne homogenizacije. Zbog toga se guši afirmacija manjinskih kolektiva, a podstiču raznoliki oblici njihovog odnarodivanja i asimilacije u većinski etnički korpus. Svjedoci smo porazne činjenice da se koriste sredstva koja idu za cjelovitim zatiranjem manjinskih zajednica, bez obzira na sve društvene, kulturne i etičke posljedice ovakve akcije. Asimilacija postaje time stvarnost, a javlja se, mimo očekivanja i suprotno lenjinističkom učenju, upravo u pojedinim socijalističkim državama. Znajući to, moramo naglasiti da su etnički ogranci naših naroda u pojedinim susjednim državama izloženi bespoštednoj asimilaciji i da se ne sagledavaju promjene koje bi ukazivale na pozitivnu evoluciju ove politike. U tom kontekstu sa zadovoljstvom ističemo primjer NR Mađarske koja je nakon dugog vremena lutanja u tretmanu etničkih manjina, pristupila njihovom postojanju na afirmativan način, osiguravajući im cjelovitu zaštitu, a to znači stvaranje svih uvjeta neophodnih za normalan društveni razvoj, uključujući i suradnju s matičnim narodima. Ova promjena za nas je od velikog značaja, budući da je Mađarska domovina hrvatske, srpske i slovenske narodne manjine. Ove manjine tvore zajednicu koja je institucionalno regulirana aktivnošću Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madarskoj.

Hrvatska manjina u Mađarskoj (mađarski zakonodavac koristi termin »narodnost« kako bi se izbjeglo, eventualno negativno određenje pojma manjina) najveća je hrvatska dijaspora u evropskom prostoru, ukoliko isključimo naše radnike na tzv. privremenom radu u inozemstvu, a koji sve evidentnije poprimaju oblik dijaspore.

U NR Mađarskoj živi oko 100.000 Hrvata, premda se točan broj ne ističe, jer se rezultati službene brojidbe ne podudaraju s procjenama »Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj«. Ova diskrepancija je indikativna jer upućuje na bojazan da je statistika desetkovala ovu etničku zajednicu do broja koji djeluje poražavajuće.

Konačno, treba istaći, istine radi, da se briga matičnog naroda hrvatske narodnosti u Mađarskoj prema njihovim suštinskim problemima bitno razlikuje od brige matičnih naroda za srpsku i slovensku narodnost. To je važan problem, jer nema manjine koja živi u uvjetima dijaspore, a koja može razvijati sve elemente nužne za svoju samobitnost bez odgovarajuće podrške matičnog naroda. Kada se radi o malenim ili arhipelaški lociranim manjinama, tada je moralna dužnost matičnog

naroda da im pomogne u čuvanju samobitnosti od suštinskog značaja. Hrvatska manjina u Mađarskoj ima upravo navedene karakteristike, što znači da živi raspršeno unutar više županija, tvoreći nekoliko specifičnih etničkih ogranaka. Tu je nužna narodnosna nastava. Pri tome uloga dječjih vrtića od primarnog je značaja. Oblike koji odstupaju od ove konstante, tj. slučajeve i primjere u kojima se jezik manjine tretira kao predmet i to onaj koji se uči fakultativno u vremenu izvan redovne satnice, nikako ne smijemo tretirati kao narodnosnu nastavu. Zadatak je narodnosne nastave razvijanje simetrične dvojezičnosti. Ukoliko se učenici obrazuju tako da im jezik većinskog naroda postaje obrazovni i jezik njihove intelektualne komunikacije, moramo govoriti o asimetričnoj dvojezičnosti na štetu materinjeg jezika, a to je oblik asimilacije bez mogućnosti njenog zaustavljanja. Time smo došli do uloge materinjeg jezika, On je sudbinski vezan uz opstanak etničkih manjina. Gubljenje materinjeg jezika, manjina prestaje postojati kao zajednica jer se njeni pripadnici efikasno uklapaju u korpus većinskog naroda.

II

Za čuvanje i razvijanje materinjeg jezika manjina nezaobilazna uloga pripada piscima, jer bez vlastite pismenosti, manjina se svodi na etno i lingvo rezervat koji je vrlo zahvalno područje za znanstvena istraživanja stručnjaka, ali po svojim stvarnim posljedicama ovo stanje je siguran znak da se dotična manjina nalazi u stanju sigurne asimilacije.

Ovom prilikom želim upozoriti na postojanje hrvatske književnosti u Mađarskoj. Ona se razvijala u vrlo nepovoljnim uvjetima dijeleći sudbinu našeg naroda u toj zemlji i stalno bdijući nad dragom materinjom riječi kojoj su obzori bili ponekad sve uži a budućnost neizvjesna. U njihovoj staroj domovini malo se činilo da tako ne bude. Uzak krug ljudi pratio je zbivanja među našim ljudima u Mađarskoj, ali ništa se nije konkretno i efikasno činilo da se piscima koji tamo stvaraju pomogne. Pomoći se moglo podrškom, odnosno ukazivanjem na njihov rad, poticanjem i hrabrenjem da ustraju, te na kraju objavljivanjem njihovih radova u našoj periodici i mas medijima. Nešto se započelo godine 1966. kada je književnik Milivoj Slaviček otvorio stranice »Kola« za pjesničke radove Josipa Gujaša Džuretina, pjesnika čiji opus spada u najviši domet cjelokupnog poratnog hrvatskog pjesništva, a koji je umro bez priznanja iscrpljen životnim tegobama i borbom za afirmaciju vlastitih ideala. Ukazana mu je posmrtno velika čast otkrivanjem spomenika u rodnim Gornjim Martincima 1987. godine uz nazočnost eminentnih književnika iz Hrvatske.

Hrvatski pisac u Mađarskoj stvara u uvjetima borbe za vlastiti književni jezik, pri čemu sve do prije 10 godina nije imao mogućnost da u tome slijedi književni standard vlastitog naroda. Drugo, njegov rodni govor u većini je slučajeva lokalno narječje koje se također sve do prije nekoliko godina smatralo govorom kojemu se ne smije dopustiti pravo javnosti. Treće, hrvatski pisac u Mađarskoj ima na raspolaganju samo jedan tjednik s nakladom od 3000 primjeraka, te godišnjak — almanah u kojemu je poezija samo jedan dio sadržaja. Tek pokretanjem povremenog književnog podlistka »Neven« situacija se nešto popravila.

Pored navedenih uvjeta koji nisu povoljni, hrvatska književnost u Mađarskoj napreduje, boreći se žilavo i uporno za afirmaciju estetskih vrijednosti, materinjeg

jezika i narodne samobitnosti. Početak ove književnosti seže u prve poslijeratne godine kada je, nakon defašizacije Mađarske, manjinama dopušteno da obnove svoj duhovni i društveni život. U tim godinama Hrvati nisu imali ni jednog učitelja kadrog da preuzme vođenje nastave na materinjem jeziku. Taj podatak dovoljno ilustrira snagu asimilacionih procesa u predratnom razdoblju. U općoj klimi optimizma i poleta pojavio se i prvi pjesnički glas. Bila je to mlada djevojka iz bunjevačkog sela Čavolja ROZA VIDAKOVIĆ (1925–1981) koja je svojim stihovima budila zaspalu historijsku svijest naroda, širila optimizam, bodrila i vršila važnu preporoditeljsku ulogu na pjesničkom planu. Bez obzira na nametnutu eduktivnu zadaću poezije, Roza Vidaković je izgradila pjesničku personalnost koja se očituje u tome da su njeni stihovi preživjeli vrijeme i danas kada ih čitamo objavljene u knjizi »Iz dubine« (Budimpešta, 1966), s nadahnutim predgovorom dr. Zvonimira Bartolića, moramo priznati da spadaju u sam vrh hrvatskog pjesništva u prvim poslijeratnim godinama. Nakon 1948. godine Roza Vidaković je prekinula pjesnički rad, odbijajući da se stavi na raspolaganje antislavenskoj struji koja je započela svoj rigidan pohod na manjine. Bila je sestra omladinske aktivistkinje Marije Vidaković koja sa svojim suprugom, također visokim funkcionerom u narodnosnim forumima Francom Šebjanićem, prešla u Jugoslaviju, što je imalo odraza na položaj mlade pjesnikinje u vremenu koje je do danas ostavilo ožiljke na duhovnom biću naših manjina. Javila se ponovo tek pred smrt kada je bilo očigledno da njena domovina odbacuje u tretmanu manjina sve ono što ih je poticalo na asimilaciju.

Drugi momenat u razvoju hrvatske književnosti u Mađarskoj desio se 1968/69. godine kada je objavljena *Antologija južnoslovenskih pesnika u Mađarskoj »U kolo«* s predgovorom velikog prijatelja jugoslavenskih naroda i plodnog prevoditelja Csuke Zoltána. U toj antologiji sakupljeno je sve najbolje što su napisali Srbi i Hrvati, ali bez Roze Vidaković i Stojana D. Vujičića koji je svoje prve pjesničke radove objavljivao u staroj domovini, gdje mu je objavljena i pjesnička zbirka »Rastočenje.« U ovoj antologiji bilo je očito da djelo Gujaša Džuretina odskače daleko iznad ostalih i da je on ličnost koja će dati pečat cjelokupnom stvaralaštvu Hrvata u Mađarskoj. Ovom prilikom želio bih upozoriti na udio pjesnikinja u ukupnom pjesničkom stvaralaštvu hrvatske narodnosti.

Antologija »U kolo« izbacila je u prvi plan četiri pjesnikinje. To su: KATICA KOVAČ (Lanjčuk, 1949), ANGELA ŠOKAC (Baja, 1951), KATICA VARGA (Gornji Sentiván, 1939) i MARIJA VARGAJ (Slavonski Brod, 1921). Odnos između pjesnikinja i pjesnika bio je 4:6.

Godine 1981. Luka Šteković objavljuje panoramu »Savremene poezije Hrvata u Mađarskoj« (Virovitica, 1981) u kojoj su pored Marije Vargaj i Katice Varga prisutne nove ženske snage: KATICA SENDREI-FALLER (Gara, 1940), ANICA KUTVELGYI-DEÁK (Brlobaš, 1936) i ANKA BUNJEVAC (Vršenda, 1950).

U SR Srbiji je 1984. objavljena »Hrestomatija posleratne književnosti na srpskohrvatskom jeziku u Mađarskoj«, pod užim naslovom »Na drugoj obali«. Djelo je uredio dr. Pera Milošević, vodeći predstavnik etničke elite Srba u Mađarskoj, sveučilišni nastavnik, književni povjesničar, kritičar i pjesnik. U navedenoj hrestomatiji zastupljene su pjesnikinje: ROZA VIDAKOVIĆ, JOLANKA TIŠLER (Serdahelj, 1948) i ANKA BUNJEVAC. Iste godine u redakciji Pere Miloševića objavljena

je u Budimpešti Antologija mladih pjesnika »GDE NESTAJE GLAS«. Ovdje su uvrštene dvije pjesnikinje: ANKA BUNJEVAC i JOLANKA TIŠLER.

Što se tiče pjesnikinja, na književnoj pozornici ostale su od »starije« generacije samo Anica Kutvelgyi-Deák, što znači da su štafetu preuzele mlade snage: JOLANKA TIŠLER, ANKA BUNJEVAC, i sve prisutnija pjesnikinja gradišćanskih Hrvata iz Mađarske MATILDA BÖLCH.

Ovom prilikom radosna mi je prigoda predstaviti zbirku stihova JOLANKE TIŠLER: V MODRINI NEBA, koja je kao izdanje Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj objavljena kod ustaljenog nakladnika za narodnosne teme »Tankönyvkiadó« (Poduzeće za izdavanje udžbenika) u Budimpešti 1988. godine. Zbirku je za tisak priredio dr. Zvonimir Bartolić, napisavši vrlo potreban predgovor: »Zapis o hrvatskom kajkavskom jeziku na margini pjesama Jolanke Tišler«. Angažman dr. Bartolića je dragocjen i predstavlja primjer za suradnju književnika iz matičnog naroda s kolegama iz dijaspore. Još jedan razlog čini ovu suradnju logičnom. Jolanka Tišler pripada etničkom ogranku koji se u Mađarskoj naziva »Pomurski Hrvati«. Žive južnije od Velike Kanjiže. Ovdašnje pučanstvo govori kajkavskim narječjem koje je slično govoru Hrvata u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, poglavito u selima Legrad, Donja Dubrava, Kotoriba. Do sada na materinjem govoru pomurskih Hrvata iz Mađarske nije bilo pisane književnosti, pored usmene narodne poezije koja je vrlo bogata, a koju je sakupio V. Žganec i objavio u djelu »Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kanjiže«. Dr. Z. Bartolić se uspješno pridružio nekolicini hrvatskih pisaca i urednika koji su svoju pažnju okrenuli stvaralaštvu u hrvatskoj dijaspori. To su, pored Z. Bartolića i M. Slavičeka, koje sam spomenuo, Božena Loborec (kao urednica »Ruku« i »Podravskog zbornika«), Ivo Smoljan (kao urednik »Matice – lista Matice iseljenika Hrvatske« i »Iseljeničkog kalendara«), dr. Radovan Vidović (kao urednik »Čakavske riči«), Ernest Fišer (kao urednik »Geste«), Goran Babić (dok je bio urednik »Oka«), Mario Kalčić (kao urednik »Istre«), Radovan Grgec (kao urednik »Marulića«), Josip Turčinović (kao rukovodilac »Kršćanske sadašnjosti«), Drago Šimundža (kao urednik »Crkve u svijetu«) te Josip Pavičić, kojemu se obraćamo kada želimo predstaviti neko književno djelo iz dijaspore na stranicama »Vjesnikove« rubrike »Kultura«. Uz navedene urednike potrebno je spomenuti i stručnjake koji su učinili mnogo na ubaštinjavanju književnosti naše dijaspore u korpus matične književnosti. To su urednici edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti« – (za sada su ubaštinili samo Viktora Vidu), zatim Ivo Smoljan s antologijom »Hrvatski Odisej« i dr. Milorad Stojević s antologijom čakavske poezije XX. stoljeća, koji je u cijelosti ubaštinio (i stručno valorizirao) cjelokupnu književnost gradišćanskih Hrvata.

Na žalost, dr. Ivo Frangeš nije u tom pravcu učinio ništa, premda poznaje navedenu problematiku, a spomenutu antologiju »U kolo« držao je u ruci, takoreći »još toplu«.

Među ostale književne poslenike koji su pripomogli u afirmaciji naših pisaca u dijaspori treba istaći Zvanu Črnju, Nevena Juricu, Stijepu Mijovića Kočana, Jurja Lončarevića, Alojza Jembriha, te Mariju Peakić-Mikuljan. Oni su zaslužni što su vodeći pisci Hrvata u Austriji i Mađarskoj primljeni u asocijaciju književnika matičnog naroda. Za njihov status u njihovoj zemlji, kako u odnosu prema kulturnim strukturama većinskog naroda tako i u odnosu na afirmaciju smislenosti vlastitih htijenja unutar vlastite narodnosti, ovo učlanjivanje ima višestruko značenje.

Od hrvatskih pisaca u Mađarskoj u DKH primljeni su STIPAN BLAŽETIN, MARKO DEKIĆ, MIJO KARAGIĆ i JOLANKA TIŠLER.

III

Knjiga Jolanke Tišler nosi kajkavski naslov »V MODRINI NEBA«, a dio pjesama napisan je na njenom rodnom jeziku koji je ona svojim djelom prvi puta u povijesti pomurskih Hrvata učinila književnim jezikom. Po tome njen napor i kulturno-povijesni značaj ove knjige možemo usporediti sa zbirkom stihova MILENE LALLI: SFITLA Z NADUGA koja predstavlja pjesničku standardizaciju materinjeg govora Moliških Hrvata iz Južne Italije.

Jolanka Tišler stvara na »oba« književna jezika, što znači i na hrvatskom književnom standardu. Ovakav pokušaj nov je u Mađarskoj, dok se kod nas sličnom strukturom pjesničkog iskaza predstavljaju Stijepo Mijović Kočan i Međimurac Zvonko Kovač.

U listu »Međimurje« (XXXVII, Čakovec, 1988, 1753, 14) dr. Z. Bartolić je objavio prikaz knjige J. Tišler koji svojim viđenjem cjelokupne problematike stvaralaštva u dijaspori, a poglavito onoga u Ugarskoj, predstavlja rad do sada bez usporedbe u našoj književnoj kritici i književnoj povijesti. Govoreći o nastojanjima J. Tišler da se iskaže na dva književna jezika, Z. Bartolić ispravno zaključuje: »Zapravo, i kada pjeva na zavičajnom nestandardu i kada pjeva na hrvatskom književnom standardu, ona je podjednako, u konstitutivnom smislu, pjesnik, što samo još jednom potvrđuje pravilo da su se — počevši od Matoša do Krleže i do suvremenika — pjesnici po vokaciji podjednako iskazivali i u standardu i u nestandardu. Zato je potpuno opravdana njezina nestandardno-standardna interferencija pjesmama, jer ona izvire iz jednog pjesničkog bića i nedjeljiva je« — zaključuje Z. Bartolić.

Ono što impresionira kod Jolanke Tišler njena je dvostruka sigurnost: s jedne strane ona cjelovito vlada hrvatskim književnim standardom, što nije čest slučaj među našim pjesnicima u Mađarskoj koji se okreću većim dijelom i istočnoj varijanti hrvatskosrpskog dijasistema, a s druge strane izgradila je čvrstu leksičku i semantičku strukturu svoga lokalnog idioma. Na poetskom planu J. Tišler ima oformljen rekvizitarij s jasnim dosezima i ontološkim uporištem. Tematski ona gradi svijet svojih stihova u rasponu od ženske čuvstvenosti majke i biofilno orijentirane senzibilnosti, pa sve do uzvišene epičnosti kroz koju pokazuje receptivnost za univerzalna htijenja suvremenog čovjeka. Očito i zaslugom dr. Z. Bartolića u Tišleričinoj knjizi nema promašenih ostvarenja, nema lokalpatriotske zaljubljenosti sentimentalističkog tipa, čemu pogoduje pisanje na dijalektu. Ona svoj iskaz iznosi bez patetike, sigurnim govorom i čvrstom kompozicijom. Njena zanatska opremljenost je vidljiva, kao i namjera da bude samosvojna, tj. da sagradi pjesničku zgradu izrazite personalnosti. Dubljom analizom uočili bismo utjecaje recentne mađarske poezije i njenog ekvivalenta u hrvatskoj književnosti. Tu je i ljermontovsko-pavičevska tradicija — kako dobro uočava i Z. Bartolić — ali isto tako napor da se međuutjecaji oplode i rezultiraju novim govorom i novim poetskim kvalitetama. Unutar hrvatskog narodnosnog pjesništva J. Tišler se nametnula kao vodeće pero, kao četvrti list u trolistu koji je do sada »dominirao«, a činili su ga STIPAN BLAŽETIN, MARKO DEKIĆ i neponovljivi

JOSIP GUJAŠ-DŽURETIN. Njena knjiga je djelo koje zavređuje visoku ocjenu i koje cjelokupnim svojim dosezima predstavlja osvježenje u hrvatskoj književnosti. Zbog toga, po tko zna koji put, moramo istaći nepravdu koja se čini knjigama i autorima koji stvaraju u dijaspori, time što se njihov rad ne može podastrijeti i čitateljima u Hrvatskoj. Naime, carinske formalnosti onemogućavaju prodaju ovih knjiga na našem knjižarskom tržištu, što je anomalija i anakronizam. Bez toga naklada ostaje ovisna o skromnom (kvantitativno rečeno) čitateljskom okružju unutar vlastite manjine. Razumljivo, da je i ubaštinjenje time otežano, jer javnost se može osloniti samo na nekolicinu ljudi koji su došli u doticaj s ovom literaturom i koji je s više ili manje umješnosti nastoje predstaviti javnosti matičnog naroda. Za popularizaciju, a time i za podržavanje vodeće uloge pisaca unutar etničke elite narodnosti ovo nije dovoljno, a to znači i to da matični narod ne ostvaruje na efikasan način svoj moralni dug prema etničkim ograncima i dijaspori kao cjelini.

U ovom trenutku, zahvaljujući Rozi Vidaković, Josipu Gujašu-Džuretinu, Stipanu Blažetinu i Jolanki Tišler, književnost Hrvata u Mađarskoj izišla je iz statusa novitog geta i postala ravnopravan dio hrvatske književnosti, bez obzira što se piscima ne dopušta konkurentsko »sučeljavanje na terenu« matičnog naroda. Ovom ogranku naše književnosti više nije potrebno podilaženje u smislu da kritičarsko pero podređujemo objektivnim datostima vrednujući u djelima najprije kulturno-povijesnu, a potom estetsku dimenziju. Hrvatski su pjesnici u Mađarskoj izborili svojim talentom ravnopravan tretman svakom od pisaca koji živi u našoj zemlji, izvan žestokih asimilacionih procesa, a na nama je da to uzmemo u obzir, da pratimo njihov rad, podržavamo ga i odnosimo se prema njemu na normalan način, što će reći, ne kao prema nečemu egzotičnom što mami tajanstvenošću ili izaziva sažaljenje i patetične prosudbe zbog povijesnog »usuda«, već kao integralnom dijelu korpusa suvremene hrvatske književnosti.

Na kraju želim istaći da u Mađarskoj djeluju, pored navedenih, još i drugi mladi pjesnici koji obećavaju vrijedna djela, a drugo, želio bih zamoliti naše kulturnjake kada posjete Mađarsku, da nakon kupnje kvalitetnih suhomesnatih proizvoda, pokušaju doći i do izdanja Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj.

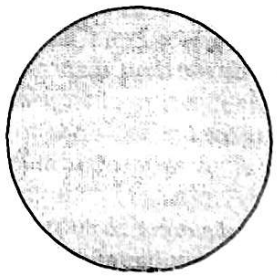

Slike

Srebro mladog jutra stvara šume čari,
pa je opet prisnu, al svježu i novu
posebnoj dubini svakog dana dari
– ko besmrtne teme pjesništva što zovu

obnovljene doba svako da izliju
smislen grb nad vrenje, do ušća poteku
jedinstvenog glasa, u more se sliju;
il proljećem moćnu i mirisnu rijeku

daha gaj raširi iz zimskih bezdana,
stablu barda pruža sjajno ogledalo
kad obnovljen daljnjim traženjem se grana,

iz rečenih boli ništeć lišće palo,
al utezi mene mrtvih grana more,
iz zime gubitka priječe listat gore.

Zdravko GAVRAN

Proljeće u Slavoniji

Sa svih se strana glasovi sabiru...
Glasovi širokih polja i šumornih šuma slavonskih
i šutnja hrvatskih
Glasovi što žude da nastanu, da prasnu i prsnu
i jeknu među liticama
Glasovi zemlje sočne i podatne podno čipkastih slutnja
i drhtaji iskonskih lutnja

Glasovi na valovlju sutonskih eolskih strujanja
Glasovi potmuli zemljinih erotskih brujanja

Sirmium

»Pogledaj jednu od četiri rijeke što teku iz istoga rajskog izvora, onu koja se u našem Sv. pismu naziva Fison, a kod Grka Ister, kod Rimljana Danubij, kod Gota Dunabis« (Pseudo-Caesarii D i a l o g i).

Tajanstven je govor dokumenata. Koliko je doista mrtva ta prošlost koju čuvaju? U odnosu na te stare europske narode, Slaveni će nam mnogo kasnije početi pripovijedati svoju povijest; upravo se zato i doimlju toliko mlađim narodom, svježom snagom koja pritječe u jedan svijet na umoru: globalno, od pisanja se stari, ono je nešto nezdravo. Slavensko zapisano pamćenje ne seže daleko u prošlost: kao što ćemo kasnije vidjeti, već ćemo se u vezi s događanjima iz 13. stoljeća sučeliti s oskudicom izvora, ograničeni na sekundarne dokumente, indirektna svjedočanstva. Dakle, već tu se naše pamćenje napreže svim silama; podimo još koje stoljeće dublje i ono se više ničega ne sjeća, ili hirovito pamti poneku slučajnu krhotinu. Što možemo očekivati kad je posrijedi šesto stoljeće? Iz ovog kuta to je potpuni onkraj. Pa ipak, u tom mraku nailazimo na nešto, nešto golemo; neke se ruke, pružene sa suprotnih krajeva Vremena, napipavaju i dotiču; to je onaj drugi svijet, drevni Prethodnik, onaj drugi Pripovjedač, onaj Drugi. Rim, Bizant. I nakon tolikih stoljeća, oni pripovijedaju obilato. Ponešto ćemo prepisati. To je naše prvo poglavlje.

»Dunav silni, najveći među sjevernim vodama.«

Tako će mnogo kasnije oblikovati svoju nostalgiju veliki slavonski nostalgičar Ivan Panonski. Nakon što je u 1. st. Rim označio amplitude svoje ekspanzije, Dunav postaje njegovom moćnom granicom. Na njegovim obalama bdiju utvrde i niču naselja; on je l i m e s, »prag« Carstva. Nije li već ta riječ slika (da se poslužimo lijepim manirima našeg prijatelja Bachelarda)? »Prag«, doista, nečega zatvorenog i zaštićenog, »prag« te goleme Kuće, Carstva. S onu stranu je svijet prepušten barbarima, nesigurni krajevi bezakonja, čudesne divlje zemlje, svijet izvan Vremena, mitski svijet; njegove dijelove (npr. Banat, Dacia Ripensis) nije toliko teško osvojiti koliko sačuvati. Prije ili kasnije, vojska se vraća na Dunav.

Ljudi su si oduvijek zadavali glavobolju da prema zakonima zdravog razuma klasificiraju svoje posjede; rimski carevi prebrajaju, razdjeljuju i imenuju svijet (uz onaj zanemarivi ostatak). Panonija se dijeli, kao na stolu, na Gornju i podunavsku Donju; Gornja opet na prekodravsku Prvu (Pannonia Superior Prima) i Savsku (Superior Savia); Donja na Valeriju (Inferior Valeria) i međuriječnu Drugu (Inferior Secunda): ova potonja lijepo odgovara predmetu naših interesa. Obavivši tu malu poduku, čovjek osjeća zadovoljstvo kao kad privede sretno svršetku kakav jednostavan račun. Zahvalnost dugujemo caru Dioklecijanu, vrijednu reformatoru.

Panonija Sekunda, slavonska Panonija, poznaje u to doba šačicu gradova: Mursa na Dravi, Cibalae, Bassiana i Sirmium u Posavlju. Povezuje ih jedna važna cesta koja, dolazeći Podravljem, spaja Mursu sa Sirmijem preko Cibâlâ. Jedan se grad brzo izdvojio, već u 1. st., za Flavijevaca: iz pogodno se smještena Sirmija upravljalo

kopnenim snagama i riječkom flotom (Classis Flavia Pannonica); pred njim je lijepa budućnost. Postoji stanovita gravitacija pokrajine prema tom kutku zemlje između Save i Dunava; zalazeći u međurječje Slavonija završava tom Slavonijom u malom: Srijemom. Iskonska je to okrenutost u kraju gdje se stepa otvara. Za Srijemce, maleni Srijem je velik, golem. Suvremeni hagiograf Mitar Dragutinac pripovijedao nam je o jednom zavičajnom svecu razdragano poput onoga provansalskog domoljuba koji se bijaše zarekao da će proslaviti Tarascon:

»Njegovo se štovanje raširilo čitavim Zapadnim Srijemom. Nazivaju ga sv. Bono iz Vukovara« (Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zap. kršćanstva).

Jeste li ustuknuli pred onim »čitavim zapadnim Srijemom«? To je posve isto kao kad, nešto dalje, pišući o sv. Dimitriju, bude ponovio tu formulu: »Kult sv. Dimitrija raširio se iz Soluna *po svemu Istoku*...«. Na usta izlaze velike riječi, od Vremena i od Svijeta. Počujmo:

»Kroz Kuzmin, Martince i Laćarak gdje u jesen vidiš svinjare kako peku krumpir u blatu i pepelu, dođeš u jedan, nekada od najvećih rimskih gradova: u Sirmium. (...) Iz davnih sirmijskih dana i noći tu te danas još jedino čeka mjesečina na bijelom volu i golubinjak tako nalik dječjem sarkofagu.

Nadolaze mjesta s imenima alkohola, vatre i ljubavi: Voganj, Ruma, Golubinci. Spušta se horizont: počeo je silazak u zemljino korito, u onaj iskonski valov čovječanstva. Od preširokog neba šljive su tu pepeljaste, maglene. Ispod njih male ceste debele kao ogromni crvi, gotovo neprimjetnih pokreta, u Putince gdje stoji Ivan Nepomuk u košulji pjenušavoj kao rascvala trešnja. Rimskim grimizom, avarskim vatrama mučena, ova zemlja ne podnosi pijetla. Traži u sutonskoj kamilici orošene gusje pahuljice. Ah, kako je tu lijepo pisati olovkom, u crnom krznu rukavice – ležeći na širokim saonicama! Od Stare Pazove do Zemuna nebesa su se zamijenila sa zemljom. Oblak legne na oblak da stvore planinu. I trava postaje modrija. I tjera te da ne koracaš nego da širiš ruke, da otvaraš krila.« (M. Peić)

Čudnovato se tu susrećeu riječi s raznih strana, slike iz daleka; ponovo ćemo, primjerice, naići na te saonice u srijemskoj ravnici kod jednog drugog muževnog sanjača. Ali Bože nas sačuvaj toga svetogrdnog htijenja da mala pokrajina Srijem bude dohvatljivim objektom goleme nostalgije; ona nadilazi sve što se posjeduje, sve što se može posjedovati. Ona je neprestano hvatanje zaleta k onome što je onkraj nje same, onkraj svijeta, onkraj Dunava. Jedna bi nas riječ na ovome mjestu mogla začarati; *sutok;* pitamo se nema li ona neku *hučnu* vrijednost, ne pohranjuje li sliku vječitog *zvučnog rada,* dramatiku ušća koja je po sebi »evazivna«, kozmopolitska kakvoća?

Srijem je samo pokrajina pokrajine; zakutak, ta topla slika. Niceta Honijat pomnjivo ga definira: »Srijem je najplodniji dio Ugarske i leži između Dunava i Save.« Mnogo kasnije, jedne raskošne jeseni, ovamo se zaputio, pod izlikom etnografije, jedan suvremeni putnik; njegovim ćemo bilješkama završiti, u znaku ode, ovu okvirnu crticu:

»Podosmo putem Rume na lijepih kolicah moga prijatelja. Nema predjela u Slavoniji koji bi tako kao ovaj naličio talijanskim ravnicama zarubljenim krasnimi gorami, plemenitih crta i oblika. (...) Ravnica oko Rume zarubljena je Fruškom gorom baš kao rimska ravnica Albanskom gorom; kao što tamo Frascati leže na podnožju brijega, tako se ovdje Irig blista u daljini prikopčan na grudi krasne planine. Bivši u Rimu nisam mogao prvih noći spavati, toliko sam bio uzrujan od velikih uspomena,

od sjećanja da sam na preznamenitom historičkom tlu; kad sam ugledao Beograd, srce mi je povišenim osjećajem kucalo; sišav u srijemsku ravnicu, obuzeše me slična osjećanja i spomen na davnu prošlost. Tu je morala biti Rimljanom druga domovina gdje im je prebivanje bilo pravom nasladom.« (Iso Kršnjavi, Listovi iz Slavonije)

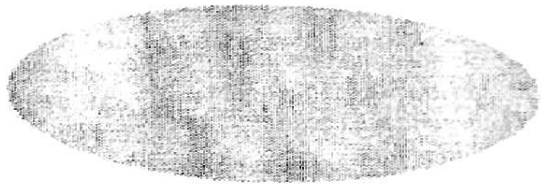

Vera VALČIĆ

Amen

Kad dođem na livade
što vrijescima i majčinom dušicom
drhte,
pa legnem na zemlju
da nebo s proljetnom dugom
gledam
pustite, neka se sve gorske vode
u moje žile stoče
da ljubav doma
ne žedam.
Pa kad vrijesci tamo opet počnu rasti
i ciklama koja počne
na tom grobu cvasti,
napišite na moj vječni kamen:
»U domovini umre.« Amen.

Fotograf

Josipu Gašparcu

Gospićki nokturno i jedna stara slika,
a na njoj draga nam baka Ana.
Na koljenima mali godišnjak, a pokraj
Josip stariji bratić.
Nizali su se Božići.
Drvena kuća i krov-šindra, zemljani pod,
slamarica, snijeg do krova, saonice.
Kočijaš Šajo bez jednog oka, konji, praporci, zima.
Lijepili su se i usta i nozdrve.
Pokrivali nas gunjem-biljcem. Božićne pucaljke,
stari ključevi i sumpor. Pečenica za Badnjak.
Dolaze čestitari. Tetka Ljuba i kolači.
Ti divni predratni Badnjaci, Božići i Uskrsi.
Rasle su slike i dječaci.
Eto već skakuću djedovi!
I još jedna slika s crnom ramom.
Valja ju doslikat, i to je poklon Josipu za Božić.
Često je dolazio gledati kako se rada. I slomi se
srce prije Božića.
Osta crna rama a u njoj pusti maslinici, bura,
krvava zemlja crljenica, more i oluja. Tu je
još trebalo naslikati Smiljansku cestu u Gospiću i
Brušane, Žitnik i Medak, zatim Pazarište, rijeku
Zrmanju, Plitvice i zatim doći na zagrebačku
Trešnjevku.
Sve to čarobno osta nedovršeno na slici
u crnoj rami.
Valjalo je još ići u Gerovo pogledati šume.
Držim na Badnjak staru požutjelu sliku u ruci.
Gledam baku Anu, Smiljansku cestu i Žitnik,
gospićki nokturno, masline, more i buru
koju nije naslikao – fotograf.

Ivica

Dogodilo se doista!

Noću od 5. na 6. prosinca 1954. pred svitanje blagdana sv. Nikole, dok je jugo potresalo krovove, student druge godine filozofije Nikica bio je u svojoj sobici u zagrebačkoj Petrinjskoj ulici br. 46 s duhom svoga starijeg brata Ivice koji je bez traga nestao još prije devet godina. Te je noći bilo jako jugo, a kuća u kojoj je Nikica stanovao je četvrta po redu s lijeve strane kad se u Petrinjsku ulicu uđe iz Branimirove i tu je vjetar puhao bez zapreka i snažnije, jer još nije bilo nebodera ni u Trnju, ni južnije od Save. Škripanje krovova i zavijanje vjetra u krošnjama duž susjedne Branimirove podsjećali su na nekadašnje, ne baš tako davne i zaboravljene noći, kad su ovuda parale nebo bombarderske eskadrile i kad su danju i noću sirene zavijale. Sada su nebom hrlili oblaci, crni i tmasti, a njima je jugo pomagalo da tegle teret i da ga kao kišu ili kao snijeg istresu negdje dalje. Iz tih oblaka huk vjetra je donosio nešto što je sličilo na zapomaganje, iz dubine crne noći zavijanje juga podsjećalo je na vapaje...

Te je noći Nikica sâm u svojoj sobici bio do kasno udubljen u Aristotela, o čijem će poimanju transcendencije sutra popodne, na svoj imendan 6. prosinca, referirati u Ćirilometodskoj na Gornjem gradu u seminaru filozofije. On je vjerovao da je ona drevna rimska »Aurora musis amica!« istinita samo kad su u pitanju pamćenje i učenje, ali ne kad su u pitanju i stvari iz pjesništva i filozofije i zato je najviše filozofa i upoznao bdijući nad tekstovima noću, ponekad i do zore. Pjesnici su i filozofi oduvijek bili prijatelji noći, jer kad se okolina smiri, kada svijet utihne i kad se život slegne da otpočine, onda se misli najbolje! Tijelu je potrebno da se umori i da klone, da bi pustilo duh u poletu k onom što je s onu stranu svake zore. Zato je i Nikica s Aristotelom probdio noći, pa je i sad od 5. na 6. prosinca pred svoj imendan i pred referat u seminaru iz povijesti filozofije pribirao misli i dokučivao bivstvo svijeta i transcendenciju koju se ne da dokučiti osjetilima, no za koju Aristotel reče da postoji i da je prava istina. To transcendentalno, ili hrvatski rečeno onostrano, sijevne ponekad u ljudskom duhu, ali samo sijevne i za čas nestane, jer su ljudi svojom konstitucijom prisiljeni da robuju osjetilima. Bljesne kao munja u noći koja je i sad Nikici kroz prozor rasplamsavala nebo puno vjetra i kiše.

U sobici je bilo malo namještaja, tek ono najnužnije: lijevo od ulaza bila je peć koja se u studentskoj oskudici nije ložila, nasuprot od nje ormar, na sredini stolić s dvije stolice i malo podalje u ćošku pokraj prozora do Petrinjske – krevet i uz njega na nahtkastnu u staklenom okviriću slika jedne glumice. Na nahtkastnu je bila i knjiga o velikom engleskom državniku Disracliju koju je Nikica, kao i druge memoarističke i publicističke knjige, gutao u predasima od filozofije ponijet velikim imenima iz svjetske povijesti i državotvorne ideje. Iz publicistike je naučio, možda baš od Disraelija, da sudbinu naroda i kriterije pravde i morala kad se ta sudbina prekraja određuju oni koji u ratu pobijede te da su pobjednici redovito humanisti a da su lopovi i zločinci uglavnom uvijek oni koji izgube.

Cijelo vrijeme te noći Nikica je osjećao da nije sâm u svojoj sobici. Osjećao je to, iako u sobici nije bilo nikoga koga bi se moglo primijetiti naravnim načinom i osjetilima. Nikica nije znao tko je pokraj njega, jer nikoga nije vidio, nikoga čuo, ali je bio svjestan nečije prisutnosti i znao je da je netko uz njega dok u mislima studira transcendenciju i Aristotela. Od toga ga osjećaja nije mogla odvojiti ni Demokritova atomistička slika svijeta koju je bio usvojio prije nego se upustio u Aristotela, ni marksistička indoktrinacija koju su mu nametnuli dok je još išao u gimnaziju ispod Velebita.

U času kad je knjiga o Disraeliju pala s nahtkastna, kao da ju je netko gurnuo, munja je proparala oblake i otkrila krpicu neba na kom je velika zvijezda rasipala svjetlost po vječnom miru iznad oblaka i nevera. Oko tri sata Nikica se pokrio u krevetu, pitajući se: nije li u temeljima ovoga svijeta u kom vladaju ljudska mjerila, drugačija i od ove svakidašnje – različita zbilja od koje nas dijeli gust zastor koji kao i oblaci što su se te noći nadvili nad Petrinjskom ne dozvoljava pogledu da se probije k njoj i da se digne do neba?

Munja je sijevnula, grom je tresnuo, nebo se otvorilo, a Nikicu je onaj netko koga je cijele noći osjećao, ali ga nije vidio, poveo kroz sumaglicu, koja se razređivala, k svjetlosti koja je bila svjetlija od dnevne i stvarnija od stvarne i kakvu Nikica nikad ranije nije vidio...

Oko pola šest trgnuo se od sna i dok je bio na granici između sna i budnosti čuo je da su se vrata njegove sobice lagano zatvorila. Jugo je stalo i bio je mir, a blagi šum zimske kiše mrmorio je po krovovima.

Nikicu je od spavanja trgnuo san u kom mu se javio duh njegova brata Ivice koji je, kao što već rekoh, nestao još prije devet godina i o kom se znalo jedino to da su ga pod konac lipnja 1945, tek što je navršio dvadesetu, s jednim mladićem približnih godina oružanom pratnjom proveli iz zatvora na Novoj Vesi u Zagrebu u zatvor na Savskoj cesti. Slučaj je htio da je to vidio njegov dalji rođak zahvaljujući činjenici da je nova vlast u općoj oskudici i zatvorenike morala od zatvora do zatvora voditi pješice, pa su to mogli primijetiti i građani koji bi se zatekli na cesti. Od časa kad su se ogromna vrata zloglasnog savskog zatvora zalupila za dvojicom mladića koji jedva bijahu izišli iz djetinjstva o Ivici se ništa pouzdano ne zna i tek po onom što je njegov duh spomenute noći u prosincu 1954. prenio Nikici moglo bi se naslutiti da je jadan zaglavio u nekom logoru kraj Kovina.

Daleko od Kovina, pod Velebitom u Gospiću, u kući u Kaniškoj ulici blizu Bolnice, skrhani bolom i u vječnoj nedoumici ostali su Ivičini teta i stric(zapravo, teta i stric njegove mame, ali ih je i on tako zvao) koji nisu imali djece te su ga bili gotovo posvojili, te otac i nepokretna mati s pet godina mlađom kćerkom Maricom i s najmlađim sinom Nikicom koji je od Ivice bio devet godina mlađi. Oni su znali da se u ratu ubija i da često stradaju i nevini, no rat je već bio prošao kad je Ivice nestalo, a znali su da je Ivica kao suza čist i nevin i da ga nije noć progutala, niti se izgubio u pustinji ili u šumi, nego se čiste savjesti prijavio novoj vlasti čim je ona postala mjerodavna, čvrsto vjerujući u sve one tvrdnje da će o svačijoj krivici i o nevinosti pošteno odlučivati slobodni narodni sudovi koji neće dozvoliti da stradaju nevini. Sve su to znali Ivičini i zato su se uporno i neumorno nadali, dok im nade nije ispilo vrijeme koje ih je i u grob odnijelo, a da o Ivici nikad ništa nisu doznali: ni zašto je suđen, ni kako ga je nestalo, ni gdje mu je grob.

Tek u svitanje sv. Nikole devet godina kasnije otkrio je njegov duh Nikici *da su ga potkraj ljeta 1945. iz savskog zatvora u Zagrebu otpremili u logor u Gradište, i pritom je snažan mentalni usklični k opomenuo Nikicu da se ne radi o Gradiški!!!*

* * *

Ivicu su kolege zvali Ćibe, a on je živio kod kuće u Gospiću do kraja ljeta 1943. godine. Od djetinjstva se isticao bistrinom i bio među najboljim učenicima gospićke gimnazije koja je u ono vrijeme bila čuvena po čvrstim kriterijima i iz koje su abiturijenti mogli upisivati Sveučilište bez prijemnog ispita. Uz pomoć profesora Petra Martinca on je do petnaeste godine i do svoga petog razreda gimnazije perfektno ovladao francuskim jezikom, na kom se i dopisivao, a uz to je imao i nesvakidašnji talenat za crtanje, dobro je igrao nogomet i volio je matematiku, kojom je zarađivao džeparac podučavajući lošije đake. Jedino ga politika nikada nije zanimala, pa su se u »ruskoj kuglani« u njegovu dvorištu okupljali mladići, bez obzira na nacionalnu pripadnost, čak i u doba predratnih trzavica kad su do eksplozije nabijene nacionalne suprotnosti razdijelile Gospić pravim međama i kad je svaka utakmica na Trupinovcu u Žabici završavala ratom duž Žabičke ulice i razbijenim glavama na Čardaku. Ivica i njegovi kolege: Miško, Ive, Đuka, Vlade Rus, Civa, Vlada, Edo, Mišo, Vinko, Toto i Brole nisu se zanimali za politiku te nisu mogli slutiti da će za koju godinu, baš zbog politike, od njih dvanaest, čak osmorica izgubiti glavu u dobi dozreloga djetinjstva i da im nitko neće staviti ljiljan na grobove, ne bi li njim upio suze njihovih nevinih godina. I svi će poslije kriviti rat, kao da je rat kriv za zlo koje čine ljudi kad im se pruži prilika. Ne rat! – već ljudi koji su zli, ta i ovi su dječaci proveli rat koji im se u pupoljku mladosti nametnuo, ali se nije doznalo, niti je itko mogao reći da je grupica gospićke djece činila zlo, ili da su bilo koga ubili!

Za sve »zlo« koje su ti dječaci učinili »kriva« je jabuka »belica« babe Matije Asančaić koja je sâma živjela u staroj kućici do Ivičine i koja je u svom vrtu do Ivičina dvorišta, na samoj međi, imala jabuku što je svake godine prva dozrijevala, pa se ovi dječaci zagrijani od kuglanja na Ivičinoj »ruskoj kuglani« nisu mogli oteti napasti, dok je baba Matija bila zauzeta poslom i dok ih ne vidi. »Krivi« su i oni prozori na okolnim kućama koji se ponekad nisu mogli oduprijeti lopti kad bi je zahvatio Ivica, ili Ive Maras, ili Vlade Rus, dok su igrali nogomet u vrtlu, ili na cesti. Tu je loptu, pravu nogometnu, kojoj se šlauh morao pumpati i koja se žnirala, Ivici i Ivi Marasu kao zajednički poklon kupio ugledni financijski nadglednik gospodin Golubić iz susjedstva, a njih su dvojica kupili i pumpu te je povremeno kod jednoga bila lopta, a kod drugoga pumpa, naizmjenično. I u ribu su ovi dječaci odlazili na rijeku Novčicu što je tekla ispod njihovih vrtova i u kojoj su u ono vrijeme dominirali od većih riba šarani i pastrve, a od sitnijih najbrojniji su bili piori. Bilo je i puno rakova koje je najviše lovila osebujna baba Pećarica koja je jedina od svih Gospićanki javno pušila. Uz Novčicu je bilo i obilje raznovrsnih kamenih oblika te lijepa tratina pogodna za nogomet na Lukama, a manjima su branili da idu k vodi, strašeći ih da je u Novčici strašna neman Sirena. Na Cvjetnu nedjelju su se takmičili tko će u crkvu doći s većim pleterom od drena i u tom su prvenstvo uvijek odnosili Podoštranci; u predvečerje Ivandana bacali su vjenčiće od ivančica preko krovova, a o božićnim blagdanima su skupljali novčiće čestitajući po kućama. Najmanje što su mogli dobiti bila je jedna

»dvadesetpetača« za koju se u ono doba mogao kod piljara kupiti nizac smokava. Znali su ponekad izvoditi i vragolije s gospićkim redikulima, među kojima su najpopularniji bili: Jure Tanda, baba šicka, Roža prcka, Iva šintar, Drajmali, Nikola Tukac i did Dragica. I tako su tekli dani i prolazile su godine, dok rat nije prekinuo igre i najveći broj spomenutih odnio u grobove.

* * *

Kad je počeo rat, u Gospiću su otprije razbuktane strasti rezultirale krvoprolićem kome je, ne samo teško, nego i uzaludno odgonetavati krivca kasnije. Već dan-dva nakon prevrata 1941. prva je reagirala snažna četnička organizacija koja je na krvoproliće pripremana ranije i koja je predvođena upraviteljem gospićke bolnice i članom Kraljevskog namjesničkog vijeća od marsejskog atentata 1934. godine – dr. Petrom Zecom bila poznata po krvoprolićima nad nedužnim Hrvatima još u godinama stare Jugoslavije. Žrtve te organizacije u vremenu od 1932. do 1936. godine bili su: seljakinja iz Pazarišta Milka Hodak, zatim Marija Žarak iz Perušića, Jure Živković iz Pazarišta, Nikola Čačić, Iso Abramović, Karlo Rukavina, Filip Makuš, Jure Rukavina, Martin Butorac, Lovro Milinković, Kata Hodak, 60-godišnja Luja Bukovac, 60-godišnji Fran Binički, Ivica Murković, Nikola Murković, Nikola Matijević, Martin Došen, Ante Vlainić, Mate Zalović i mnogi drugi iz Gospića i njegove okolice: iz Brušana, Rizvanuše, Ličkog Novog, Trnovca, Jadovnog, Debelog Brda, Bogdanića, Smiljana, Bužima, Žitnika, Rastoka, Klanca, Malog Polja, Perušića, Pazarišta, Lipa i iz Žabice. Nikola Miškulin zvani Plazalica iz Bužima pod mučenjima u tamnici je poludio, o čemu su pisale i ondašnje novine.[1] U vrijeme izbora godine 1935. gospićki su četnici u po bijela dana na početku Pazariške ulice usred Gospića napravili masakr te su pod zaštitom žandarskih bajuneta ubili Martina Starčevića iz Žitnika kbr. 162 i Josu Markovića iz Žitnika kbr. 175, a teško su ranili žitelje iz Klanca: Peru Butorca kbr. 299, Luku Butorca kbr. 201, Josu Lulića i Juru Lulića oba kbr. 71, Milu Milinkovića kbr. 21, Nikolu Milinkovića kbr. 19, Stipu Markovića kbr. 174, Ivana Šnarića kbr. 328 i Ivana Župana kbr. 134.[2] Godine 1936. gospički su četnici preko svojih agenata zaklali Ivana Žaju na Udbini i on danas, zajedno sa spomenutim Martinom Starčevićem i Josom Markovićem iz Žitnika, čeka uskrsnuće zajedno sa senjskim žrtvama na gospićkom katoličkom groblju. Gospički četnik Pejinović iz Smiljana, zvani Pejina, po direktnom nagovoru svoga šefa i ideologa dr. Petra Zeca u proljeće 1936. godine je ubio Hrvata Marka Uzelca, a 9. travnja iste godine i narodnog zastupnika HSS-a Karla Brkljačića-Kacana, dočekavši ga podmuklo iz zasjede u blizini njegove kuće u selu Trnovcu nedaleko od Gospića.[3]

Gospićka četnička organizacija je 9. svibnja 1937. godine organizirala krvave događaje u Senju u kojima su izgubili život mladi Gospićani Katica Tonković, Nikola Bevandić, Petar Frković, Markan Smolčić, Tomo Nikšić, Franjo Jelača i Jakov Milinković, u dobi između dvadeset i dvadeset i pet godina, i u kojima je bilo puno teže i lakše ranjenih hrvatskih omladinaca i omladinki, od kojih su neki, npr. Vlade Adžija iz Lipa i Branko Milinković iz Klanca, ostali sakati cijelog života.[4]

A sada, nakon prevrata 1941. godine, pripadnici su gospićke četničke organizacije u gospićkoj okolici nadomak Smiljana poklali nekoliko nevinih hrvatskih obitelji i popalili im kuće, na što je uslijedila odmazda.[5] Odmazda na odmazdu učinile

su da se krv prolijevala u Gospiću i oko njega, te su kolone nevinih prodefilirale ovim gradom bez povratka...

Iako su Ivica i njegovi prijatelji bili djeca s nepunih šesnaest godina, nova ih je vlast već 1941. pokušala obući u uniforme radi eventualne obrane grada, ali su oni to odbili, pa su i dalje ostali školarci, koji su učenje i svoje igre prilagodili ratnim uvjetima. Od tih dječaka nitko se nije ogriješio ni u ovim opasnim godinama, dapače, u Ivičinoj grupi ni sada se nije pazilo na nacionalne razlike te su kolege i dalje ostali kolege, a prijatelji prijatelji, kao što su bili i ranije.

* * *

U lipnju 1943. završili su osmi razred gimnazije i položili u ono vrijeme strogi ispit zrelosti: Ivan Bićanić, Marija Bubaš, Vlado Dobrić, Ivan Holjevac, Miloš Hrdlička, Lidija Kacskemety, Ljubica Kekić, Nada Mažar, Adam-Edo Milinković, Marija Milković, Vladimir Milković, Kata Pavelić, Božica Pavičić, Franjo-Francek Pavičić, Jelka Pavičić, Kata Pavletić, Sanja Radovinović, Nada Rogić, Anka Rudelić, Katarina Rukavina, Mate Rukavina, Petar Stilinović, Anka Šikić, Ivan-Civa Štefanović i Ana Zubčić.

Dečki su znali da će nakon ljetnih praznika morati u vojnu akademiju, ili u šumu, iako bi, da se njih pitalo, svi oni najradije bili ostali u Gospiću sa svojim djevojkama. A ljeto 1943. je bilo žarko i sva je gospićka mladost provodila dane uz Novčicu, kupajući se i vozajući u »Anuški« Mile Adžije. Brod, Živila, Demokratsko, Venecija, Ploče, Ivančica, Trambulin, Sokol, Hrvat, Tomislav i osobito Monte Karlo – popularna gospićka kupališta na bistroj tekućoj Novčici kojima je omladina udijelila ta imena, bila su krcata kupačima, vitkim djevojkama i zgodnim mladićima, koji su se, kad bi avioni naletjeli, lako sklanjali u šumi uz Novčicu i u obližnjim šikarama. I makar je opasnost kontinuirano trajala i premda su ljudi svakodnevno gubili glave, mladost je po mladenački bila vesela i razigrana te je u večernjim satima i korzo bio krcat, i tek za razliku od onoga prije rata, sada se i on pomakao iz središta grada u Kanišku – od »Europe« do »Šangaja«. I nogomet su igrali, ali više ne na Trupinovcu nego na Logorištu, na kom je prije bio starojugoslavenski vojnički »egzercir«, a sad su u ratnim godinama po njemu Ćićo, Generalić, Jurak, Masarini, Tašo i drugi ganjali loptu i veselili publiku majstorijama koje su s loptom izvodili vještije nego današnji. Osobito je u nogometu veseljačina bio Senjanin Masarini koji je znao loptu udariti i dijelovima tijela koji za to nikada nisu bili prikladni...

I tako su uz eksplozije bombi iz zraka i uz zviždуke metaka i granata prolazili dani u Gospiću i tekle godine u kojima je nekako sve bilo u svoje vrijeme: i žarka ljeta, i oštre zapadne zime, rascvjetana proljeća i do obilja rodne jeseni, kao da je Bog htio pomoći ljudima. A ti su ljudi prihvatili rat kao nužno zlo u kom se prisebnost ne smije izgubiti, pa su i uobičajene blagdane slavili, i na zborove u okolna mjesta su odlazili, osobito na sv. Antu u Lički Novi. I ženili su se i kao i u miru priređivali su plesove i zabave. Samo su Talijani, čim su došli, ogradili Gospić neprohodnom bodljikavom žicom, omeđili ga blokadama na kojima je velikim slovima pisalo »Posto di blocco« i učvrstili ga velikim betonskim bunkerima od kojih još ima ostataka. Oni su svake nedjelje u crkvu u središtu Gospića dolazili pod punom ratnom spremom, čak i sa strojnicama. Gospićanima su razdragano nudili romantične serenade s gitarama, a za

uzvrat su tražili mlade Gospićanke i tako su gotovo svakodnevno izazivali sukobe. Domaći vojnici nisu nikad imali sukobe s Nijemcima, a s Talijanima su se svaki dan parničili te smo i mi djeca vjerovali odraslima da će nakon rata Talijani morati nestati iz Gospića i iz Hrvatske. Ponekad su sukobi između ustaša i Talijana bili tako žestoki da su ih rješavali prijeki vojni sudovi. Od gospićkih Talijana, zapravo, nitko nije imao naročite koristi, ni velike štete, pa čak ni partizani! Talijanska je artiljerija i kod nas djece izazivala salve smijeha, jer kad se odlučila da napada i da tuče po partizanima, uvijek je mlatila po istoj točki u kamenju usred Velebita, u čemu joj je izdašno pomagala i domaća gospićka bitnica. A kad je ono jedne noći početkom 1942. gorila Žabica, dok ustaše, domobrani i Nijemci u kasarni izvan talijanske blokade u Kaniškoj ulici nisu ni mrdnuli, Talijani su se uplašili, uvjereni da pristižu partizani, pa su sve svoje evakuirali iz svih bunkera oko Gospića i iz svih blokada u središte grada. Bili su spremni da sa svojim teškim naoružanjem i sa tenkovima napuste Gospić i da svakog časa uteknu što dalje od njega.

Jedino smo mi djeca znali od Talijana ušićariti bombona i keksa, kojih se više nije moglo kupiti, kao nekada, ni u Dašinoj trgovini kod Križa, ni kod staroga Poglajna, ili bismo im ukrali metaka u kojima su bila šuplja žuta zrnca baruta idealnog za dječje vatrometne vragolije, ili smo, pak, od Talijana za sitne usluge dobivali lira kojima smo kupovali alvu i krempite kod slastičara Sabrije i kod gospodina Rutera. Toma Pavelić i njegov brat Ante koga smo »krstili« Pave, Martin Vukotić, Šime Špelić, Gajo i njegov brat Braco, Biko, Ante Golub, Vid Župan, Zvone Herman, Mate Bićin, Nikica, Vlade Tepavac, Braco i Emil Johman i Pera Fajdetić, dječaci između 8 i 12 godina imali su posebnu taktiku za svladavanje talijanskih srdaca i od Talijana su često postizali što su htjeli, pa su češće navraćali i kod Sabrije i Rutera. Zato smo se mi maleni kad bi u Gospić pristizali novi Talijani molili Bogu da on ne dozvoli da svi stanu u Kasarnu te da ih rasporede po našim kućama, pa bismo se onda hvalili tko je dobio više Talijana. Peh je imao onaj između nas kome su u kuću dodijelili njemačke vojnike, jer oni nisu bili poput Talijana darežljivi, a između svih je najviše sreće imao Nikica kad je početkom 1943. u njegovo dvorište pristigla talijanska kuhinja sa 16 kotlova i sa sirevima poput kamionskih točkova. I ovi su dječaci, kao i sva djeca, oponašali odrasle, pa su i oni ratovali, a glavni su im neprijatelji bili njihovi vršnjaci iz susjednoga »Drvenog Beča« koje je predvodio Mate Miš, koji je bio nešto stariji. Najubitačnije oružje im je bilo »bacač« koji su pravili od špage i koji je mogao nekoliko stotina metara bacati kamen. Jednog je dana kad je ova kaniška »satnija« svojim bacačima napala »Drveni Beč« jedan kamen u po bijela dana pogodio strica Stipu Alara koji je nešto radio u svom dvorištu, pa kad je on s roguljama jurnuo na bojište, nestalo je kaniške »satnije« i danima je nakon toga vladao mir po ovim poljima. Godine 1944. i u proljeće 1945. gospićka su djeca doživljavala raj, jer je u obilju bilo municije, a škola se održavala uvečer i često su je prekidale sirene koje su označavale uzbunu zbog napadaja iz zraka. Koliko puta smo odglumili sirenu u hodniku škole u Bedekovićevoj ulici u zgradi bivše šumarske direkcije i koliko smo puta ustrašili jadne Kargačina, Javora, Njukicu i Polačevku, naše revne profesore, uvjerivši ih da dolaze avioni, da bismo se zatim razbježali kućama! Neki su od ovih dječaka bili i ministranti u crkvi kod vlč. gospodina Dragutina Kukalja, gospićkog župnika u vrijeme rata, i kod vlč. Nikole Mašića, Vladimira Kargačina i Josipa Fajdetića, a onda je bilo u liturgiji drugačije nego danas i ministranti su morali puno učiti da bi se pripremili za obrede

na pojedinim blagdanima. Najsimpatičniji i najpopularniji od svih popova u vrijeme rata u Gospiću bio je pop Pećo koji je u Gospić dospio iz partizanskog zarobljeništva zahvaljujući nekoj jačoj vezi, a budući da za njega onako visokog nisu imali svećeničkog odijela, dali su mu svečanu časničku odoru i dodijelili mu u zadatak da svakodnevno obavlja pogrebe poginulih. Bilo je dana u kojima je u Gospiću tih sprovoda bilo nekoliko, a svi su oni uglavnom išli od mrtvačnice kod Bolnice, pa duž Kaniške ulice do groblja sv. Marije Magdalene, na dužini od nekih kilometar i pol. Na čelu sprovoda je svirala dobro uvježbana vatrogasna pleh-glazba, a uz »totnvagn« čvrstim su korakom koracali vojnici s kacigama na glavi i sa bajunetima na puškama. Nakon molitve popa Peće ti su vojnici nad rakom pucali svečanu salvu, a onda su se učesnici sprovoda vraćali kući, ne znajući što ih čeka te noći i slijedećeg dana...

* * *

U rujnu 1943., kad je počela jenjavati ljetna pripeka, krenula je iz Gospića u Zagreb uobičajena vojnička kolona kamiona koja je u ratnim godinama jedina, osim zrakoplova, jedne »avije« i jednoga »poteza«, povezivala Gospić s drugim krajevima. Put je vodio preko Karlobaga, Senja, Plasa, pa kroz Ogulin i Karlovac do Zagreba, a u toj su koloni među putnicima i vojnicima bili i maturanti gospićke gimnazije iz 1943. godine koje je ratni zakon pozvao u vojnu akademiju na nastavak školovanja. Ovi se osamnaestgodišnjaci nisu plašili toliko rata i vojničke službe, koliko im je bilo žao zbog rastanka s prijateljima i zbog odlaska iz Gospića u kom je uskoro počeo rat suroviji nego ranijih godina.

Već u listopadu i u studenom svakodnevno su, čak i noću, Kaniškom ulicom odzvanjale detonacije topovskih granata koje su partizani slali s Ostrvice i s Ličkog srednjegorja. Jedna je takva granata potkraj studenog 1943. godine pala na početku Kaniške ulice između jednog njemačkog kapetana i zapovjednika Gospića domobranskog pukovnika Mirka Zgage i u komadima ih raznijela visoko iznad bandera. Uskoro su počela i teška bombardiranja Gospića iz zraka koja su do kraja rata u više desetaka navrata razorila grad i poubijala veliki broj nedužnih civilnih žitelja. Onaj Čardak na raskršću Žabičke, Jasikovačke i Bilajske, na kom su prije rata nakon nogometnih utakmica na Trupinovcu pucale glave u međunacionalnim gospićkim sukobima, jednoga dana 1944. godine ulančane bombe su pretvorile u zgarište, a početkom veljače 1945. jedanaest je teških engleskih zrakoplova istreslo svoj ubitačni teret na popularnu gospićku »placu«, i to petkom oko podne kad se na njoj radi uobičajenog tjednog sajma, Ličani bi rekli »radi petka« — okupilo mnoštvo svijeta, pa su široki platoi nakon bombardiranja odvozili u mrtvačnicu u Kaniškoj kod bolnice trupla i komade ljudskog mesa. Surovo je bilo i kad su Angloamerikanci rasuli po Gospiću tempirane bombe koje su pucale danima nakon toga. One od tih bombi kojima je bila utvrđena lokacija i koje još ne bijahu eksplodirale demontirala je posebna grupa gospićkih »opkopara« i izvlačila ih na ulice, pa je Gospić 1944. i 1945. bio pun željeza. Na one male zrakoplove, koje smo zvali »cestari«, »poštari«, »kukuruzari« i drugim imenima, a koji su, njih po dva-tri, u posljednje dvije ratne godine već zorom svakog dana dolazili nad Gospić s one strane Velebita od mora, pa su mitraljirali, ali im bombe nisu bile teže od 50 kilograma, gotovo da se nitko u Gospiću nije ni osvrtao, jer bi inače bio nemoguć život.

* * *

Maturanti, koji su iz Gospića otišli pred te njegove najteže dane, učili su u Zagrebu vojničku vještinu, za koju su već i sami pretpostavljali da im neće trebati. Ivica je i tu bio među boljim đacima te je igrajući se iz hobija primjenom trigonometrijskih proračuna unaprijedio napravu za gađanje na minobacaču i zato je od zapovjedništva akademije bio i nagrađen s nekoliko dana odmora. Svi su ti akademci, ili barem najveći broj između njih, željeli da se školovanje otegne, jer su znali da će nakon akademije, htjeli ili ne htjeli, morati na front i tamo gdje se gine. A u duši su bili idealisti i nije im bilo ni do rata, ni do ubijanja, već su s nestrpljenjem čekali mir da bi upisali fakultete i nastavili studij za koji su se opredijelili još u gimnaziji. Ivica je kanio odabrati medicinu za poziv, možda i zbog tragedije u obitelji, u kojoj je mati početkom 1941. oboljela od specifičnog poliartritisa koji je brzo prelazio u kronični i učinio je nepokretnom s nepunih 36 godina.

Nakon godinu dana, kad su završili akademiju, ovi su mladići od 19 godina unaprijeđeni u početni časnički čin zastavnika i onda su ih razbacali po raznim stranama. Ivica je iskoristio priliku da kao odličan pitomac na akademiji upiše sveučilište i da iz Zagreba ne odlazi nikuda. Kad je nakon akademije bio na kraćem dopustu kod kuće u Gospiću pričao je svojima da ne želi ići na front, ne samo zbog straha za sebe, nego i zato što bi tamo morao pucati, pa bi na suprotnoj strani mogao i ubiti nekoga tko mu nije učinio zlo niti je s njim imao veze.

Ivica je u Zagrebu službovao u vojničkom skladištu u Maksimiru i zbog službe nije mogao upisati medicinu koja se i onda mogla studirati jedino redovito, nego je ujesen 1944. izvanredno upisao pravo. U paketiću koji je po jednom svom kolegi poslao u Gospić svojima potkraj 1944., u rupici špule od konca proturio je ceduljicu u kojoj je pisao da će rat uskoro završiti i da će i on onda doći kući, jer da nema namjeru bježati. Dodao je i to da će nakon rata prekinuti započeti studij prava i da će upisati medicinu, pa kad je završi, da će, možda, moći i mami pomoći. Ni slutio nije tada, jer za to nije imao razloga, da je to posljednja pošiljka koja je njegovima u Gospić stigla od njega.

* * *

Neodgovorni pojedinci koji su se pod firmom hrvatstva domogli vlasti učinili su početkom 1945. godine u Gospiću zločin, koji je već nakon nekoliko mjeseci Gospić krvavo otkupljivao, kad su stigli sloboda i mir i kad su pravi krivci tog zločina bili pobjegli. Narodni sudovi diktature proletarijata vjerovali su da rade pravično, a Gospićanima će zauvijek ostati u sjećanju sudac Ivo Volarić i glavni svjedok optužbe na svakom od tih izaratnih sudova u Gospiću, Josip Devčić, koji je imao odgovarajući pedigre, jer je za stare Jugoslavije bio žandar, a za NDH u Gospiću ustaški oružnik...

Inače, mir je u Gospić došao neočekivano i kad mu se od običnih Gospićana nitko nije nadao. A što se tiče oružanih snaga, smjena se dogodila kao po dogovoru — i dok smo se 4. travnja 1945. probudili još u ratu i s ustašama, suton je već označio da je počeo mir i prva noć s partizanima...

Ivica je u to vrijeme u Zagrebu stanovao u Maksimiru kod ujca Ćipe i ujne Marice u još uščuvanoj katnici uvučenoj podalje od ceste, vis-à-vis svoje kancelarije, na početku današnje Hondlove ulice. Dana 7. svibnja 1945. on i ujac su se sklonili u

podrum dok se iz Zagreba vršilo povlačenje, i tu ih je otkrio zalutali bobanovac koji je zaostao za svojom bojnom i već bio potegao nož na nove »izdajnike« za koje je držao da su u vezi s komunistima, kad se ne povlače. No i partizani su nadolazili i u blizini se čulo štektanje strojnice, pa je bobanovac nestao i uskoro je partizanska prethodnica prolazila Maksimirom i u Zagreb je stigao mir...

Ivica je vjerovao da će nakon formalnosti i eventualnog nadosluženja vojnog roka sigurno već ujesen moći upisati medicinu i predati se studiju koji je želio. Već nekoliko dana kasnije on je nadležnoj vojnoj komadni predao svoju odoru i oružje i mjesec dana kretao se slobodno kao civil gradom. Jednom je u gradu sreo i gospodina Marušića, suca koji je komunistički bio orijentiran još prije rata i za NOB-u je radio ilegalno, a prvu je ratnu godinu sa svojom suprugom i sa sinovima Zdravkom i Brankićem proveo u Ivičinu susjedstvu u Gospiću. On je tom prilikom savjetovao Ivicu da se skloni i da dođe k njemu stanovati kako bi mu pomogao, ako mu zatreba, bar u prvim danima dok se nova vlast stabilizira i dok se oforme zakoni i učvrsti pravo, ali je Ivica to odbio, jer je vjerovao da je nevin.

»Nevin si, znam«, rekao mu je sudac Marušić, »i zato bih ti i htio pomoći, a vjerujem da i ti znaš da u ovakvim prelomnim situacijama stradavaju i nevini!«

Na uvjeravanja gospodina Marušića Ivica je uporno tvrdio da je nevin i da se ne plaši i pri tom je spominjao poruke za koje je govorio da su stizale od partizanskog vrha, a koje su javljale da će o sudbini svakoga nakon rata odlučivati pravični narodni sudovi i da će tim sudovima krucijalni zadatak biti upravo to da paze da ne stradaju nevini...

»Znam — tvrdio je Marušić — da su usprkos tim i sličnim porukama, već do sada stradavali i nedužni i zar do tebe nisu stizale vijesti da je na obje strane proliveno puno krvi, usprkos načelnim opredjeljenjima jednih i drugih?!«

Usprkos tim uvjeravanjima gospodina Marušića, Ivica je bivao sve uporniji u svojoj sigurnosti koja je proizlazila iz mirne i čiste savjesti koju nisu mogle smesti nikakve poruke i nikakve vijesti.

Zašto da mi sude i zašto bih nastradao, mislio je Ivica kad se rastao s gospodinom Marušićem, kad sa ljudskog stajališta gledajući nisam učinio ništa čemu bi se moglo suditi?! Znam za zla koja spominje gospodin Marušić i vjerujem da je dio istine i u onom o čem je javljala promidžba, ali bila su to druga vremena, vremena rata u kom se pravda ne zasniva na pravdi, već na načelu jačega. Tà i Amerikanci su bombardirali Dresden kad se već znalo da je Njemačka gotova i da je kraj rata te se, iako su znali da u njemu nema vojnih ciljeva, nisu žacali i poubijali su nekoliko stotina tisuća žitelja. No to je bio rat kome je svojstveno da se sukobljeni ubijaju i iscrpljuju do krajnjih granica i da pritom ne biraju sredstva, nego se rukovode makijavelistički. Ali... rat je prošao, sada je mir u ovom gradu i na ovim ulicama i više ne mogu vrijediti ratni zakoni. U miru vlada jedna druga logika, i sudi se po zakonima koji se moraju temeljiti na načelu pravednoga, jer bi se u suprotnom ljudsko društvo pretvorilo u krdo razbojnika!

Naivno srce nepokvarene mladosti teško je uplašiti stradanjem i zlom, čak kad je i očito da ga ljudi čine, pa tako ni Ivica nije mogao u svom mozgu povezati da bi mu bilo tko mogao učiniti zlo i da bi mogao stradati. Jer zašto da mu sude, kad je bio siguran da nije činio zlo i da cijelo vrijeme rata nije ni metka ispalio i da se politikom nije ni bavio, nikoga nije uništio, nikoga uvrijedio, čak se s nikim nije ni svadio — ni

u civilu, ni u vojničkoj odori. Osim toga, da se imalo osjećao krivim, bio bi i on bježao onda kad su bježali i drugi! Dobričina po svojoj prirodi i vjerski odgajan od djetinjstva vjerovao je da su i drugi ljudi kao i on i nije se plašio da će sad u miru stradati.

Jednog toplog ljetnog dana početkom lipnja 1945. godine službeni je oglas pozvao da se nadležnom organu narodne vlasti jave određena godišta, i među njima i Ivičino (1925). Ivica je na taj poziv krenuo veselo, uvjeravajući ujca Ćipu i ujnu Maricu da se sigurno radi o pozivu za vojsku. To je bilo njegovo posljednje viđenje s rođacima koji su ga nakon toga uzalud tražili, kao da je u zemlju propao.

* * *

U Gospiću su Ivičini brojili dane duge kao godine i čekali od Ivice vijesti, koje nisu stizale. I dok su ostali članovi obitelji kako–tako, jadna teta nije mogla nikako. Zbog bolesti Ivičine mame svi su kućni poslovi obitelji od šest članova pali njoj na leđa i svaki je dan kao crv radila, a po cijele noći plakala i do zore molila, ne bi li tako zahvatom u transcendentno na osnovu vlastite žrtve i svog negiranja, svog mezimca u kog je bila salila sve svoje horizonte izbavila od zle sudbine. Njezina ljubav i njezina slutnja bile su jače od svih propaganda politike i revolucije i u toj borbi izdržala je jadna dvije godine te je, potrošivši i posljednji atom snage, umrla od »staračke bolesti« na blagdan sv. Ilije 20. srpnja 1947. u dobi od 64 godine. Liječnici su rekli da je umrla od potpune iscrpljenosti i gubitka smisla i volje za život. Odnijela je Bogu tugu i svoje nade, i one duge neusnule noći i neprestane molitve i vapaje čiji se smisao sigurno nije rastočio u atome!

Za Ivičinu mamu liječnici su ujesen 1945. godine ustanovili da joj je bolest neizlječiva, jer je kao proces, zapravo, već prošla, a oduzetost je ostala kao posljedica. Ona je mogla samo glavom micati i ničim više, i tako je oduzeta u svom krevetu provela još 24 godine. Ivicu je u dnu srca zapretala i pred njom se nije smjelo spominjati njegovo ime, te se o njemu šutjelo, svi su se ponašali kao da je živ, ali da se živjeti mora odvojeno, ili kao da ga nije ni bilo, kao da se nije ni rodio. Pokojnim ga još do danas nitko nije nazvao...

Ljeti 1945. godine došao je u Gospić gospodin Bogdan Ljiljak, bivši oficir starojugoslavenske vojske, koji je u jednom okršaju u travnju 1941. godine nanio Nijemcima gubitke i tad je bio zarobljen, ali ga Nijemci nisu ubili, pa je proveo rat kao zarobljenik u Njemačkoj. Njegovu su staru majku, gospođu Rodinku, i sestru Milkicu ubili lopovi potkraj rata u Gospiću i on je sada došao da proda dvije kuće i zemlju u Kaniškoj ulici i da se zauvijek oprosti s Gospićem u kom je odrastao, jer je razočaran odlučio da ostatak života provede u Beogradu i da se više nikada ne vrati u Gospić i u Liku. Ivičina je obitelj bila prvi susjed Rodinkin i s njom je živjela u dobrim odnosima, pa je i gospodin Ljiljak sada dolazio k Ivičinima, a na rastanku kad je krenuo put Beograda zamolio ga je Ivičin stari stric da on kao osoba od većeg ugleda pokuša doznati što se s Ivicom dogodilo u savskom zatvoru, ili nakon njega. I doista, mjesec – dva nakon toga stiglo je Ivičinom stricu pismo u kom mu gospodin Ljiljak javlja da je zaobilaznim vezama uspio doznati *da je Ivica iz savskog zatvora u Zagrebu otpremljen u logor u Srbiju kod Kovina.* To je bila posljednja vijest o Ivici.

* * *

Začudo, Ivica se samo sestri Marici javljao u snima i gotovo je nevjerojatno da ostali članovi obitelji, ni teta, ni mama, ni tata, ni stric, ni Nikica, koji su ga toliko voljeli nisu o njemu sanjali ništa, a Marica ga je dva puta sanjala i u oba sna upitala ga je što se s njim dogodilo nakon savskog zatvora, ali joj on nije odgovorio i san se prekinuo iznenada. To je bilo prirodno i logično, jer su Maričini snovi bili snovi i u njima su se, kao i u svim snovima, reproducirala znanja iz Maričinog iskustva iz stvarnog života.

A Nikicu cijelog dana 5. prosinca 1954, kao ni svih dana prije toga, na njegovog brata nije sjećalo ništa posebno. Zaljubljen u filozofiju u koju je kao student druge godine dublje ulazio on je bio zaokupljen Aristotelom. No negdje pred svitanje 6. prosinca javio mu se u snovidenju brat Ivica i rekao mu za sebe da mora otići iz Gospića na dosluženje vojnog roka. Nikica je vidio Ivicu u odori partizanskog časnika i s njim još jednog njegova prijatelja, također oficira, koji je s Ivicom navratio njegovoj kući na proputovanju kroz Gospić. I dok su se Ivica i Nikica zagrljeni ljubili na pragu kuće u stričevu hodniku, ispod kog je Ivica ostavio Nikici tisuću kuna da nitko ne zna, osim Nikice, kad je nakon završene vojne akademije i dopusta odlazio od kuće ujesen 1944. godine, u dnu Nikičine duše razvijao se strah utemeljen na uvjerenju da će Ivica nestati i da ga mora nestati, pa da ga Nikica zbog ljubavi i u bocu skrije. Taj strah koji je bio paničan i to Nikičino uvjerenje da mu brata mora nestati bili su sublimna nit cijelog sna i njegov lajtmotiv. I Nikica je, kao i Marica, pitao Ivicu što je s njim bilo u savskom zatvoru, *a Ivica mu je odgovorio da je iz savskog zatvora u Zagrebu otpremljen u logor Gradište. Pri tom je snažni mentalni uskličnik, koji kao da je došao od nekoga trećeg tko nije bio u materijalnoj spodobi, kao gromki unutarnji glas duha, upozorio Nikicu da se ne radi o Gradiški! – i nakon toga Ivice je nestalo.*

Taj mentalni uskličnik teško je i nemoguće opisati riječima. On nije bio glas iz uobičajenog ljudskog govora, nije došao ni iz čijih usta, već se naprosto javio kao čvrsto uvjerenje, kao snažna mentalna opomena, kao snaga misli i jezgrovitost ideje čiju pouzdanost i čiju sigurnost ne mogu demantirati nikakva empirijska ni materijalna istina.

Nikica do tada nikada nije čuo za Gradište i nije znao da igdje s takvim imenom postoji naselje. Znao je za Gradišku, u kojoj je također nakon rata bio veliki zatvor, za koji je i Nikica znao, ali ga je onaj mentalni uskličnik upozorio da se ne radi o Gradiški. Zato je sutradan, kad je analizirao svoj san, zaključio da je ime Gradište nesuvisli elemenat koji je Bog zna kakvom asocijacijom dolutao u njegov san. Cijeli tjedan nakon toga Nikica je u budnosti osjećao po svom licu tragove Ivičinih poljubaca, no dani su prolazili i opet je nestalo sve...

* * *

Ljeti 1960. kad je Nikica već radio u Gospiću kao gimnazijski profesor, jednog dana je prelistavao novine i kao i obično čitao je samo naslove. Ali kad je preletio preko jednoga naslova, koji mu nije govorio ništa, nešto ga je vraćalo tom naslovu i kad se to nekoliko puta ponovilo, pod nekim čudnim diktatom koji je dolazio iz njegove nutrine, Nikica je odlučio pročitati članak pod tim naslovom. No već je u drugoj rečenici pročitao: »... *Gradište kraj Kovina na obali Dunava...*«

Nekoliko dana nakon toga posjetio je Nikičinu sestru Maricu njezin gimnazijski

kolega Mićo Alar koji je bio mornarički časnik i za koga je Nikica znao da je dobar broj godina proveo ploveći Dunavom, pa ga je upitao da li je kad čuo za Gradište, a Mićo mu je odgovorio *da je Gradište na Dunavu nedaleko od grada Kovina i da je u njemu nakon rata bio veliki logor.*

... Nikada se poslije ništa nije čulo ni doznalo o Ivici, a Nikica se nikada nije usudio niti je pokušao provjeriti svoj san. A i kako bi?!

* * *

Da li su vijesti koje su iz revolucije pristizale, a upozoravale su nevine da se ne plaše, da li su te vijesti bile smišljena propaganda kojoj je i Ivica nasjeo, ili su sve one nebrojene nevine žrtve bile posljedica individualnog zločina koji je izmaknuo kontroli? Bilo kako bilo, s komadića Ivičine Kaniške ulice u Gospiću, sa svega 300 metara duge relacije od Križa do Bolnice, na kojoj je onda u 23 kuće živjelo 25 obitelji, u drugoj polovici 1945. godine kad je već bio mir nestale su 23 (dvadeset i tri) osobe, a da se ne zna ni kako, ni zašto. Sve su to bili Hrvati i među njima mahom mladići koji su jedva izmakli maloljetnosti!

Tad su nestala gotovo i sva ona djeca s Ivičine »ruske kuglane«, od koje se još vide ostaci u drvarnici kuće u Kaniškoj ulici: jedan čavao na stropnoj gredi na kom je visjela kugla i na okolnim gredama zapisana imena dječaka i broj srušenih čunjeva.

Bilješke

1. »Proleter«, ilegalno glasilo CK KPJ, br. 5/1933, br. 6-7/1933, br. 2-3/1936, br. 7/1937. i br. 9/1937.
   Dr. Fran Binički: »Moje tamnovanje«, Društvo sv. Jeronima, Zagreb 1941.
2. Šime Lulić: »Istaknutiji ljudi općine Pazarišta«, Lički kalendar, Zagreb, 1940, str. 91-104.
3. Clemens Diederich: »Die Kroaten«, Velebit, Zagreb, 1942.
   Ferdo Čulinović: »Jugoslavija između dva rata«, Historijski institut JAZU, Zagreb, 1961, Knj. II, str. 110.
4. Vlatko Maček:»Istina o krvavim događajima u Senju dne. 9. V. 1937.«, Zagreb, 1937.
   Nikola Bićanić: »Senjske žrtve u povodu minulih 50 godina«, Marulić, br. 3, Zagreb, 1988, str. 322-329.
5. Ivan Meštrović: »Uspomene na političke ljude i događaje«, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 305.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **SVETA CECILIJA 4/89.** Časopis za duhovnu glazbu. HKD, Zagreb.
2. **Lovro Županović: ALBE VIDAKOVIĆ – ŽIVOT I DJELO.** HKD, Zagreb, izdanje »Sv. Cecilije«, Zagreb, 1989.
3. **Đuro Basler: KRŠĆANSKA ARHEOLOGIJA.** Drugo prošireno izdanje, Crkva na kamenu, Mostar, 1990. Veliki format, tvrdi uvez. Cijena 90 d.
4. **Paškal Cvekan: KAPTOLSKI FRANJEVCI.** Zagreb-Virovitica 1990.
5. **Ivan Pavić: KNJIGA O BOŽJEM NARODU – RADOSNA VIJEST II,** peto izdanje, HKD sv. Ćirila i Metoda, 1990.
6. **R. Brajičić: DEKRET O APOSTOLATU LAIKA,** FTI, Zagreb, 1990.
7. **V. Pozaić: PRED LICEM SMRTI,** FTI, Zagreb, 1990.
8. **V. Pozaić: ŽIVOT PRIJE ROĐENJA,** FTI, Zagreb, 1990.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA – DRUŠTVA SV. JERONIMA

8. III. 1990 – mr. Nikola Bićanić: Hrvatski književnik i pedagog Jure Turić

15. III. 1990 – mr. Svevlad Slamnig: Višestranačje kao književna tema

22. III. 1990 – Hrvatski seljak-pisac Adalbert Pogačić

5. IV. 1990 – Petrač–Vidmarović–Ivaštinović: 60. obljetnica života prof. Jurja Lončarevića

19. IV. 1990 – Radovan Grgec: Vjerski odgoj i prosvjeta u djelatnosti HKD-a

Odlazak

Iščezla je
s nadom
da će radost
lasta udomiti

požar kapi
u travi
ugasiti

strpljiva
sa snovima
uzaludno je
zore
zazivala

u molitvi
trajala
kraj ognjišta
zaspala
vječnosti se
predala
a među nama
ostala
umorna starica.

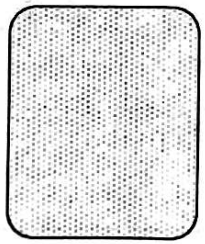

Povijesna pozadina i etičko značenje svećenikova govora u Mažuranićevoj »Četi«

Svi mi imamo neke književnike i neke odlomke iz njihovih djela koje veoma cijenimo: zbog sadržaja i umjetničkog savršenstva kojim su izrazili svoje misli i osjećaje. Iako su njihova djela bila uvjetovana određenim historijskim činjenicama, ona su tako duboka i značajna da im vrijeme nije odnijelo na vrijednosti i značenju.

Neću nabrajati koji bi to za mene bili takvi odlomci u svjetskoj ili hrvatskoj književnosti, već ću odmah reći da jednim od izuzetnih literarnih i misaonih dostignuća smatram svećenikov govor u Mažuranićevoj »Četi«,[1] trećem pjevanju njegova epa *Smrt Smail-age Čengića,* koji ga je svrstao među vrhunske hrvatske književnike. Iako je umro pred sto godina (4. kolovoza, 1890), Mažuranić je još uvijek prisutan među nama.

Poslije tumačenja Franje Markovića, Kerubina Šegvića, Antuna Barca, Ive Frangeša i Milorada Živančevića, malo toga novoga mogu iznijeti; možda ipak time što ću svu svoju pažnju posvetiti tom svećenikovu monologu te u par slučajeva, nasuprot nekim tvrdnjama, braniti neke svoje zaključke, ovaj moj rad neće biti bez koristi. Želio bih da taj odlomak »Čete«, kao što je meni bio poznat već od gimnazijskih dana, tako postane i mlađoj generaciji te i oni iz njega često navode pojedine stihove u obranu ili potvrdu svojih stanovišta.

Nakon što je, po Mažuranićevu pričanju ali historijski netočno, Smail-aga dao objesiti Novičina oca Duraka te se Novica odmetnuo među Crnogorce, podigla se na Cetinju mala četa, jedva sto junaka, te je tokom noći stigla na rijeku Moraču; spremna je da iz zasjede ubije Smail-agu, tlačitelja kršćanske raje. U divno predvečerje ih je posjetio duhovnik (»pastijer«) koji im je održao patriotski i moralni govor, u kojem ih je opomenuo da se oni nisu ustali zbog osobne osvete već da su vršioci dužnosti zadane im od Svevišnjega.

Već je ovdje potreban komentar. Novica je doista potaknut osvetom; crnogorski vladika Petrović-Njegoš (pjesnik *Gorskog vijenca*) također planira osvetu, jer mu je u prijašnjem sukobu s njegovim Crnogorcima, Smail-aga pogubio brata i nekoliko rođaka. Mažuranić to zna, on je svjestan da je Smail-aga nastradao u jednoj od onih čestih pograničnih borbi, ali on uzdiže tu crnogorsku četu te je prikazuje kao oslobodioca raje od njihova krutog i vjekovnog tlačitelja; oni ispunjaju nadu koja je bila izražena od poznatijih hrvatskih pjesnika, od Marulića preko Gundulića do Kačića; oni su prikazani kao vitezi, kao neki novi sveti Jurji, u borbi protiv nezasitne ždaje.

Ipak, iako je Mažuranićev stav jasan, iako je njegova pjesan od početka do kraja oduševljena himna čovjekovoj želji da živi kao slobodno božje stvorenje, njegovi politički protivnici su iskrivili njen smisao.

Ante Starčević, koji u politici nije prihvaćao kompromise, pa je osuđivao

banovanje Mažuranića, divio se Mažuranićevoj dopuni Gundulićeva *Osmana* »tako da je težko razabrati njegova pevanja od Gundulićevih«, ali je bio užasnut *Čengićkinjom:* »Herđa, koja sama mogaše si dati zadovoljštinu, da bude imala išto čovečnosti, ta se herđa krade i mami Crnogorce neka idu iz potaje ubiti jednoga čoveka. Na to gnjusno delo diže se pod izbor stotina Cernogoracah, i ojačaju se svetotajstvi vere, pričestju, šuljaju se ter iz zasede srećno ubiju toga čoveka. Moguće je da bi i Cigani što takova učinili, nu nije moguće da se oni nebi stidili to ikomu kazati. O tome je *Čengićkinja*«.[2] Ante Kovačić, sljedbenik Starčevića, parodirao je Mažuranićev spjev 1880. godine, one iste kad je Mažuranić pao s banske vlasti; Kovačić je u poemi *Smrt babe Čengićkinje* izrugao vladavinu političara kog je smatrao premalo borbenim i pretjerano umjerenim. Antun Gustav Matoš, također pravaš, na početku ovog stoljeća, držao je da Starčevićevo i Kovačićevo ruganje *Čengić-agi* nije bilo »neopravdano. Kakav je to junački ep, slaveći busijaše i zaplotnjake? Sam događaj se (pravašima) činio bura u čaši vode, nešto neobično i vulgarno«.[3]

Ivo Frangeš, pišući o tim napadajima, točno je primijetio da Starčević i njegovi pristaše »brkaju historiju i estetiku. A upravo je to Mažuranić majstorski razlučio, rasporedivši odnos snaga i izmijenivši motivaciju od usko nacionalne i političke u općeljudsku i etičku«.[4] Milorad Živančević kaže da je pravaški stav »neodrživ«, jer je za Mažuranića Smail-aga bio »samo tipizirani okupator i tlačitelj, upravo onako kako su Crnogorci prikazani kao općejugoslavenski lik borca za slobodu, onakav kakvim su ga svi naši ljudi zamišljali«.[5]

Najprije ću iznijeti svećenikov monolog četi, koja je spremna da izvrši svoj zadatak i da pri tome mnogi od njih pogine, a onda ću se zaustaviti na spornom pitanju: tko je Mažuraniću bio prototip za tako idealnog i učenog svećenika? I ja ću braniti mišljenje da to nije bio nekakav crnogorski pop već duhovnik koga je Mažuranić možda poznavao u rodnome kraju ili neko idealizirano biće koje je pjesnik, odgojen u katoličkoj vjeri i duboko religiozan, kao takvo zamislio.

I

U svećenikovu govoru zaustavit ću se na nekoliko pitanja kojih se on dotakao: ljubav prema rodnoj grudi; borba za slobodu protiv turskog tiranina; nemar Zapada za stradanja i čežnje balkanskih kršćana; savjet borcima da se duhovno pripreme za susret, možda već slijedeće zore, sa strogim ali pravednim Sucem.

Jedna od utvrđenih, iako donekle neobjašnjivih odlika čovjeka je da voli onu grudu na kojoj se rodio. To nije da samo mi, koji smo se doista rodili na prekrasnoj obali, čeznemo za njom. Malo ima ljudi koji ne idealiziraju zemlju u kojoj su ugledali svjetlo dana. Pa i onda, kad su bili prisiljeni, zbog ekonomskih ili političkih razloga, iseliti se te radi udobnijeg življenja zavoljeti i drugu domovinu, događa se da oni često zažele biti pokopani gdje su i njihovi pređi. Izgleda im kao da će ih ovi zaštititi od tjelesne trulosti i da je šum domovinskih čempresa bliži nebeskim zvukovima.

Dobri starac, koji se iznenada pojavio, pokročio je na kamen te je četi besjedio:

Djeco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.

Djedi vaši rodiše su tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer:
Za vas ljepše u svijetu neima.

Pa i onda kad je rodna gruda kršovita, kad njeni krši ne »plode« (rode) ni vinom, ni žitom, ni svilom, njeni sinci, navikli živjeti skromno, još uvijek je vole jer je ona njihova i posjeduje ono najpotrebnije:

Dok po vrelijeh hladne vode ima;
Dok po dragah bujna stada mûču;
Dok po brdijeh sitna krda bleje.[6]

Ona je njima i time postala još draža, jer su se oni za nju stalno borili, jer im je od ranog djetinjstva do kasne starosti njena zaštita bila uvijek na pameti te su često radi nje stradali. Kao što majka više voli ono dijete koje je porodila u mukama ili koje je bolesno ili živi u tuđini, tako isto oni, čija domovina je stalno u porođajnim mukama, veći su patrioti od onih koji su se rodili i žive u blagostanju. Ovi vole svoju zemlju jer im ona omogućuje udoban život, dok je oni prvi vole radi nje: voljeli bi je vidjeti sretnijom, naprednijom, slobodnijom i manje prezrenom od moćnika ovoga svijeta:

Djedi vaši za nj'lijevahu krvcu,
Oci vaši za nj' lijevahu krvcu,
Za nj' vi isti krvcu prolijevate:
Za vas draže u svijetu neima.
Oro gnijezdo vrh timora vije,
Jer slobode u ravnici nije.

Kao što orao savija gnijezdo na vrhuncima planina da živi u svome carstvu, da mu nitko mališane ne pogubi, tako su isto balkanski kršćani zidali domove i tvrđave na nepristupačnim mjestima da bi odoljeli stranim osvajačima koji su se u nizinama bolje snalazili.

Ono što ih okuplja na tim brdima je krst časni; on je onaj koji ih »u nevolji jača«, on je »milostiv što ih nebom štiti«. Već su se stoljećima južnoslavenski narodi oko njega okupljali; od pojave Turaka na Balkanu do njihova povlačenja tek sredinom prošlog i na početku ovog stoljeća, oni su u masi ginuli, zazivajući »lijepo ime Isusovo«. Ono što pjesnik kaže za Crnogorce, jer se nečuveno mučenje i skupljanje harača odigrava na njihovoj granici, vrijedi i za drugu kršćansku raju:

Ah, da vide svijeta puci ostali
Iz nizina, otkud vida neima,
Krst ov slavni, ne pobijđen igda,
Vrh Lovćena što se k nebu diže:
Pak da znadu kako neman turska,
Grdnijem žđrijelom progutat ga radeć,
O te krši zub svoj zaman krši;
Ne bi trome prekrstili ruke,
Dok vi za krst podnosite muke,
Nit bi zato barbarim ve zvali,
Što vi mroste dok su oni spali!

Ako je istinita ona stara izreka (»inter arma silent musae«) da u ratnim poteškoćama nema mjesta kulturnom napretku, onda nije čudo što u našim stranama, sve do prošlog stoljeća, nije bilo sveučilišta, akademija, izdavačkih kuća, što je većina naroda bila nepismena, jer su stalno bili pod oružjem. Da nije bilo tog otpora, da oni nisu zaustavljali Turke, ovi bi bili prodrli do Zapada. Iako su naši pisci i crkveni dostojanstvenici, sve tamo od Marulića, molili Zapadnjake za pomoć, oni su se rijetko odazivali.

Taj nemar Zapada i njihov prezir prema »primitivcima«, koji su ih branili svojim životom, ispunjao je ogorčenjem naše istaknutije pisce i prije Mažuranića. Tako je na pr. Vladislav Menčetić, u *Trublji slovinskoj* (Ancona, 1665), odlično rezimirao krutu stvarnost, spoznaju da kršćanski Zapad nije bio svjestan patnji njihove po krštenju subraće:

Od ropstva bi davno u valih
potonula Italija,
o hrvatskijeh da se žalih
more otmansko ne razbija...[7]

Iako ih je to omalovažavanje sa strane Zapada boljelo i vrijeđalo, balkanski kršćani nisu odustajali od borbe. Oni nisu ulazili u ratne okršaje da bi proširili svoje granice već da bi zaštitili, na području na kojem su živjeli već stoljećima, ono što su držali najsvetijim: slobodu svoje vladavine i svoju kršćansku vjeru. To je bilo tako duboko usađeno u njihovoj naravi da ih nitko nije trebao nagovarati da se odazovu pozivu svojih starješina već su se spremno hvatali oružja; pa kad njega nije bilo, uzimali su čega bi se dohvatili: vruće vode, kamenja, mašklina i srpova. Njihova borba je bila nejednaka: ginuli su u masama ili su bili vođeni u ropstvo gdje su, da bi preživjeli ili postepeno indoktrinirani, prihvaćali Muhamedovu vjeru. Oni koji su ostali živi na domaćem tlu, nisu se sakrivali, rijetki su bježali preko granice, već stojeći na kućnom topragu, branili su svoju didovinu i čast.

Takvima se obraća Mažuranićev »pastijer«, koji ih podučava da pravi kršćanin nije onaj koji se bori samo oružjem protiv Turčina već onaj koji živi kao takav u obsluživanju novozavjetnih zapovijedi:

Za krst časni spravni ste mrijeti.
Za nj se i sad mrijet podigoste,
Srdžbe božje hrabri osvetnici.
Al tko Bogu vjerno služit grede,
Čistijem srcem služiti mu valja;
Čistom dušom vršit onom treba
Koji vrši Bog što sudi s neba.

Il vâs tkogod uvrijedio brata;
Il nejaku dragi protivniku
Život dignuv ogriješio dušu;[8]
Ili putnu zatvorio vrata;
Il dô vjeru, a krenuo njome;
Ili gladnu uskratio hranu;
Il ranjenu ne zavio ranu;

Sve je grijeh, sve su djela prika;
Bez kajanja neima oprosnika.[9]

Kajite se, dok imade dana,
Dok je doba, djeco, kajite se;
Kajite se, dok nije pozvana
Duša k onom koji nebom trese;
Kajite se, jer zemaljskog stana
Tijek izmiče bjeguć, kajite se;
Kajite se, jerbo zora rana
Nać će mnogog kud zavazda gre se.[10]

Budući da je on bio pravi duhovnik, koji nije drugima propovijedao čega se sâm nije držao, jer im je govorio od srca k srcu, on je bio dirnut vlastitim riječima te mu je u grlu zastala riječ, a na bradi se pojavila, kao sitan biserak, bistra kaplja koja mu je kanula iz očiju.[11] Dok je drugima govorio, vjerojatno se sjetio da se nije ni on uvijek vladao po zapovijedima božjim, pa se kajao za vlastite prestupke:

Valjda i njega mlada ljeta
Uspomenom gorkom kore,[12]
Tere liječeć stadu rane
Sam se svoje sjeti boli:
Dobar pastijer, jer što kaže inom
I sam svojijem potvrduje činom.

Četa, koja je došla da se osveti, koja se noću šuljala da iz zasjede ubije protivnika, dok se on pod šatorom odmarao, bila je dirnuta riječima blaga starca:

Jaganjci su regbi tihi,
Što bijahu gorski lavi;
Taka čuda božja riječ pravi.

Tad im je pristupio Novica i prikazao razloge zašto je pobjegao od Turaka; nakon što je izjavio da se želi s njima boriti protiv Smail-age, izrazio je također želju da bude kršten, jer se ne dolikuje da se za krst bori onaj koji nije kršćanin.

Svećenik je nato uzeo vode iz Morače te ga polio[13] »pred svjedocim planinam visocim i njih sini četom u planini«, izgovarajući ove riječi:

Vjeruj, sinko, u višnjega oca,
I njegova odvijeka sina,
I trećega milostiva duha:
Vjeru vjeruj, spasit će te vjera.

Tad je svećenik četu oprostio od grijeha te ju pričestio. Budući da pjesnik nije poznavao istočni obred, izgleda da je pogriješio (tako piše njegov sin Vladimir)[14] kad je prikazao svećenika da četi daje »česticu hljeba nebeskoga«, a onda po »kapljicu vina nebeskoga«. U istočnom obredu, kad se narod pričešćuje van crkve, blagoslovljeni hljeb se umače u blagoslovljeno vino te daje narodu:

Kada li ih pokrijepio starče,
Sva se družba iźljubila redom.

Stoji četa višnjeg Boga puna,
Ne kô krvav nož, kijem rana
Zadaje se smrtna i teška:
Već kô pero sveto i zlatno,
Kojijem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi viteška.

Četa će ispuniti svoju zadaću, pa će narodni pjevač i Pjesnik proslaviti njena djela tako da se unučad ponosi njima i po potrebi izvrši sličan herojski čin.

Kao što se zvijezda pojavi na nebu i iščezne, tako je i »pastijer« došao i otišao; on je četi podigao oči prema nebesima, znajući da na ovom svijetu ljudski obračuni se uvijek ne vrše kako Bog zapovijeda; on ih je upozorio da se pravi kršćanski borac ne bi smio rukovoditi osobnom ili plemenskom osvetom već u ime viših ideala, »za krst časni i slobodu zlatnu«. Mažuranić je divno završio ovaj intermezzo sa starcem svećenikom, zabilježivši na kraju trećeg pjevanja:

Žarko sunce za planinu sjede:
Starac ode, četa dalje grede.

II

Risto Kovijanić je napisao oveću studiju, »Starac dobri Mažuranićeva speva«, kojom je nastojao dokazati kako je tom svećeniku prototip crnogorski arhimandrit Dimitrije moračkі.[15] Suprotno stanovište je zauzeo Milorad Živančević,[16] uvaženi stručnjak Mažuranićeva epa.

Već je odavna istraživače Mažuranićeva djela zanimalo pitanje da li je starac svećenik povijesna ili izmišljena ličnost.

Evo što o tome kaže pjesnikov sin Vladimir »Idealni taj svećenik nije ni u kakvoj svezi s ikojom tadašnjom osobom. Pjesnik mi je mnogo puta pripovijedao, kako mu je bila pjesnička nakana prikazati uboga, stara, uzvišeno poštena svećenika. Kad smo razgovarali o svakojakih nagađanjih i tumačenjih, nasmiješio bi se, pak mi jednom reče: Čudo kako se nitko dosjetio nije. Nek pogledaju u 'Vjekove Ilirije'«.[17] U toj Mažuranićevoj pjesmi (iz 1838) ocrtana je ona ista prirodna i duhovna sredina koja je karakteristična i za nastup svećenika u »Četi«:

Narav divna, divna crkva bijaše,
U koj sunce mjesto svijeće sjaše

i tu časni starci »plemenitu mladež naučahu«:

Kako krotka stada pasti treba
I upravljat čistu svijest put neba.

Svećenikov govor je centralni, najvažniji dio spjeva: u njemu je Mažuranić izrazio svoje misli te učinio od crnogorskih osvetnika borce vječne pravde! Pjesnik je znao da u crnogorskoj sredini, gdje je bilo malo pismenih a još manje učenih i misaonih ljudi, njegove ideje može iskazati samo crkveni čovjek. Živančević s pravom zapaža: »Međutim, pjesnik je izgubio iz vida objektivnu razliku između duhovnika kakva je

on znao i prostonarodnog pastira u nedostupnim Brdima. Tamo gdje je kroz dugo razdoblje društveni razvitak bio spor i specifičan, a izolacija od utjecaja najpotpunija, gdje je sve bilo u znaku neprestane borbe, malobrojni manastirski đaci odgajani su pod puškom, dok se iz knjige jedva sricalo. Tako je, mada nesvjesno, vjera u Boga apstrahirana vjerom u oružje. Mažuranićev svećenik ima veoma malo od tog narodnog priprostog i jednostavnog duhovnika... Općeljudsko značenje te borbe, razumije se, iznosi Mažuranić, a ne idilski svećenik«.[18] Već sam u tumačenju nekih stihova istakao da Mažuranić, dok pjeva o Novičinu krštenju i pričesti čete, ne pozna istočni obred već ga prikazuje na način koji je vidio kod svojih sunarodnjaka, u Novome, Karlovcu i Zagrebu.

Barac misli da bi taj časni starac, idealni pastijer, mogao biti i rezultat ili bar donekle potaknut Mažuranićevom lektirom: »Neće biti sasvim isključeno da je taj Mažuranićev svećenik nastao kao subrat Manzonijeva oca Cristofora, Lamartineova Jocelyna, Rousseauova savojardskog vikara. Svu je ovu trojicu pisaca Mažuranić poznavao i volio, i nema sumnje da su se njihovi likovi idealnih svećenika siromaha čvrsto upili u pamćenje«.[19]

Tko čita, bez predrasuda, Mažuranićeva djela, uvidjet će da ih je napisao čovjek koji je, iako razočaran u ljudima, ipak bio rukovođen vjerom da će dobro pobijediti nad zlim. O toj pobjedi dobra nad zlim piše Ivo Frangeš: »Pravi oponent Smail-agin jest, zapravo, neimenovano božanstvo, 'sam on koji je gori'. Tako su u Mažuranićevoj pjesni u sukobu dva čvrsto suprotstavljena sistema: etička pravda i etička nepravda, dobro i zlo, raj i pakao, pri čemu je Smail-aga, bez obzira na svoju skučenu zemaljsku jurisdikciju, zapravo Gundulićev Lucifer, 'strašnodržac od propasti'«.[20]

Dok se slažem sa Živančevićem, a ne s onima koji su nalazili prototip »pastijera« u nekoj crnogorskoj crkvenoj ličnosti, razilazim se s njime kad on niječe da bi se u svećenikovu govoru vidio »izraz Mažuranićevih religioznih osjećaja«.[21] To me začudilo od učenog komentatora (možda je po srijedi novosadska sredina ili doba kad je to pisao), jer sva Mažuranićeva djela svjedoče protivno.

Za dokaz gornje tvrdnje navest ću ovdje samo početke njegovih dvaju najpoznatijih ostvarenja, naime dopune *Osmana* i *Smrti Smail-age Čengića.*

Mažuranić počinje svoje četrnaesto pjevanje u Gundulićevu *Osmanu* stihovima koje je mogao napisati jedino čovjek koji je vidio prisutnost i prst Stvorca posvuda u svemiru:

Nebesa su knjige od vijeka
Gdje svojim prstom Višnji piše,
Neka vidi, tko ga nijeka,
Čijim duhom stvor saj diše.

Vjekovitijem na njih slovi,
Kijeh ne izbrisa iko'e vrime,
Ki sagradi vas svijet ovi,
Štije se višnje Stvorca ime.

Pri početku pak »Agovanja«, pjesnik kaže za raju, mučenu od Smail-aginih dželata (krvnika), da:

Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Već tko zovnu Boga velikoga,
Tko lijepo ime Isusovo,
Ter se lasno rastadoše s suncem
Zatočnici mrijet naviknuti.

U tim stihovima istaknuta je vjera balkanskih kršćana, koja im pomaže da mirno podnose nečuvene muke, jer smatraju i okrutnu smrt svojom dužnošću u junačkom otporu svim tiranima, koji će jednog dana sramotno nestati, jer im je tako suđeno.

Kao što u svom vlastitom životu, tako i u svojim djelima, Mažuranić je smatrao čovjekoljubIje, religioznost i rodoljubIje svojim vrhovnim načelima. Kao nekad Marulić i Gundulić, i on je vjerovao da nema narodne i osobne slobode, ako ona nije osnovana na etičkim principima, koji su svim ljudima propisani od njihova Stvoritelja.

Bloomington, Ind.

Bilješke

1. »Propovijed je moralni stožer pjesni, ona nudi idealnu koncepciju života i u isto vrijeme polemički se obraća takozvanoj civiliziranoj Evropi koja ne shvaća stoljetni napor balkanskih kršćana da ostanu njezinim dijelom« (Ivo Frangeš u Predgovoru *Smrti Smail-age Čengića, Sabrana djela* I. Mažuranića, sv. I, Zagreb 1979, 14).
2. A. Starčević, *Nekolike uspomene,* Zagreb 1870, str. 4.
3. A. G. Matoš, *Sabrana djela,* sv. XI, Zagreb 1973, 206.
4. I. Mažuranić, *Sabrana djela,* I, 45.
5. Nav. dj., 259.
6. M. Živančević, u tome slijedeći Barca ističe pjesnikovu »dublju vezu s onim što je u život ponio iz zavičaja«, kaže da Mažuranić »opisuje Crnu Goru, ali pred očima ima novljanski pejzaž, vinodolske drage i velebitska brda, i stada u kojima su pasla goveda njegova oca« (Nav. dj., 194).
7. Slovenski pjesnik Anton Aškerc, u pjesmi »Na Kalemegdanu«, izrekao je istu misao:
   Tako smo, Evropo, te branili mi
   Pred narodov divjih udari;
   Tako, ah, potratili mlade smo dni
   Mi, jugoslovanski barbari
8. Te stihove treba ovako čitati: »Il nejaku protivniku dignuv dragi život ogriješio dušu«.
9. Čudno, ali istinito, dok brojni tumači spominju i najmanje sličnosti Mažuranićeve pjesni sa grčkim, rimskim, talijanskim, francuskim, engleskim i dubrovačkim pjesnicima, upravo nitko od njih ne govori o tome kako su njegovi stihovi bili često odjek Isusovih riječi u Novome zavjetu. »Il vam tkogod uvrijedio brata« morao bi podsjetiti na Isusovu preporuku da ne smijemo pristupiti oltaru dok se ne izmirimo s onim kog smo povrijedili ružnim riječima (Matej 5, 21-24). Stihovi pak: »Ili putnu zatvorio vrata; il gladnu uskratio hranu; il ranjenu ne zavio ranu«, trebali bi dozvati u sjećanje Isusov govor o Posljednjem sudu (Mt 25, 31-46) ili krasnu parabolu o »Milosrdnom Samarijancu«, koji je oprao i zavio rane nepznatom mu čovjeku (Luka 10, 29-37). Isusove pohvale i prijetnje na »Posljednjem sudu«, koje su nadahnule Mikelandela, sastoje se u tome što su jedni dali jesti gladnima, napojili žedne, primili putnike, obukli gole, a drugi nisu to učinili.
10. Koje li razlike između Mažuranića i Njegoša; dok Mažuranićev »pastijer« insistira na kajanju kao bitnom preduvjetu da se netko bori kao Kristov vojnik i da se poslije smrti suoči sa pravednim Sucem, Njegošev iguman Stefan veli Crnogorcima, nakon što su oni, uoči Božića, iz zasjede, pobili one Muslimane, koji se ne htjedoše pokrstiti:
    Hajte, braćo, te se pričešćujte
    bez priprave i bez ispovijesti,
    a ja mičem sve na moju dušu (*Gorski vijenac,* 2619-21).

11. D. Demeter, Mažuranićev šurjak, u *Grobničkom polju,* ima slične stihove:
    Put nebesa svrne ganut starac oči,
    Na junaka zatim skup pogleda;
    U grlu mu ostaje besjeda,
    Nu sve zbori suza, što mu lice moči (XIII, 485-88).
12. Barac piše da i Manzonijev svećenik Cristoforo »nosi u srcu sjećanje na grijeh mladosti« (*Mažuranić,* Zagreb 1945, str. 229).
13. Sa K. Šegvićem se slaže Mažuranićev sin Vladimir koji to »polivanje nevjernika« tumači ovako: »Bit će da se pjesnik ogriješio o obred istočne crkve, koja kod krštenja zahtijeva božanstvenu banju« (*Pjesme* Ivana Mažuranića, Zagreb 1895, str. 237). Živančević ispravno upozorava: »Pjesnik ima pred očima duhovnika iz svoje sredine, koga smješta u drugi, njemu malo poznati ambijent« (I. Mažuranić, *Sabrana djela,* I, 201).
14. Pjesme Ivana Mažuranića, str. 237-38.
15. *Zbornik Matice srpske za književnost,* Novi Sad, knj. XII-XIV, 1964-66; ta radnja je opet objavljena u Kovijanićevoj knjizi *Književna proučavanja,* Novi Sad, 1986, str. 115-238.
16. I. Mažuranić, *Sabrana djela,* I, 190-91.
17. *Pjesme* Ivana Mažuranića, str. 237.
18. I. Mažuranić, *Sabrana djela,* I, 190-91.
19. Barac, *Mažuranić,* str. 166.
20. I. Mažuranić, *Sabrana djela,* I, 62.
21. Nav. dj., 191. — Nasuprot tome stanovištu mogao bih navesti brojna mjesta iz Barčeve magistralne monografije. Nadam se da će biti dostatno ovo: »Mažuranić je kroz cio svoj život bio duboko religiozan. Njegova se religioznost nije očitovala toliko u nekom mekaničkom vršenju vjerskih obreda, nego u toplom i vedrom pouzdanju da nad svim pojavama u svemiru bdi oko tvorca« (*Mažuranić,* str. 54). Dodat ću još ovaj stavak iz Mažuranićeva proznog spisa *Hrvati Madarom* (iz 1848): »Istine bo svjetlosti i izobraženja bez pravoga kršćanstva neima« (I. Mažuranić, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti,* sv. 32, Zagreb 1965, 125).

* * * *

M. H.

Plodno tlo

Sumnja,
strah,
beznađe
rastu na tlu neistine.
Plodno tlo!
A ja,
prikovan u samici samoće
trunem.
Pošalji nadu, srodniče!
Nestajem!

Zadnja želja

Kad svoje umorne zaklopim oči,
ne stavljajte trudno tijelo moje
u groblje podno planine nad kojom
paraju munje i urliču vukovi i bure!

Ne želim da mi tijelo gnjije u tuđoj zemlji,
gdje svoga nemam i gdje nikog biti neće
da mi na dušni dan položi kitu ružmarina –
na usamljeni humak moj.

U stanac kamen našeg škoja
izdubite mi bijeli grob
i u njega, na počinak vječni,
položite umorni kostur moj!

I ružmarin s čempresima posadite mi oko groba
da nad sobom mogu slušat šum maestrala s mora
i vječni cvrkut ptica s našeg –
zavičajnog korčulanskog škoja.

P.s.: **Ovu pjesmu posvećujem mojim dragim Blaćanima raštrkanim diljem svijeta i tuđine s molbom da, ako ikako bude moguće, zadnji počinak nađu u krilu svoje Domovine!**

Čemu imati dva lica

V Gjurgjevcu je prava gungula. Ne zna se koj pije, a koj plača. Ako se nekoj, zbilo kojega tabora, samo podene na vulice, ili bilo gde drugde, za jnim se puca kak za pobesnelem kurjakom. A prepoznati, koji so koji, ni po nijove mundure neje bilo moguče. Čem si kape z glave zemo (a to so te pot i delali), samo koj je je dobro poznal i, kagdar, znal kojega gazdo te moment služe (znali so gazde mejnati kak pevci kokoši, pak ti ni to neje bilo leko odgonetati) mogel je zaključiti jel pripadajo leve ili desne frakcije. I jeni i drugi govore istem jezikom samo je velika škoda kaj mi ne razmemo kaj nam to oni očo reči. Zazavajo svečece i dok to ne treba za koje nigdar na takov način nesmo čuli, kaj se ježimo od grozote. Zadrkavajo se jeni vu druge kak da so podivjali cucki, a niti se pojedinačno med sobom poznajo. Čak i oni koji se poznajo (morti so do čera bili prelepo, ali, premejnili so munduro pak jim i pamet »mora« po šefovom misliti) nasrčo jedni na druge kak da jim neje ni stalo kaj bo zutra, pozutre i ... Joj, joj, kak te svet zna biti bedast, bedasteši od bilo koje životijne. Boriti se za principe, ideje i, – istodobno, za vlast nad drugem. Mišlejna sem, kaj ne mora i biti, da je to slično k one – »zjaši da uzjašim!« Čemu nametati svojo volo drugem? Naj saki misli svojemi moždani! Više, baš na oto takovi znado zabiti, jel misle – »Mi smo najbolši, najpametneši i najpravedneši!« a to ni v najbolše nakane nemreš biti. Ima v našem narodu jena stara – nepobitna – uzrečica: »Sama fala ništ ne vala!«

Baš kad sam malo prije spomenol to idejo setil sem se jednoga (ne znam kak da vam ga opišem ili okrstim) dogadaja koj se zbil v jesen 1944. v mojem susectvu.

Dojdo vam gospon Vrle gruntovničar po mleko k Venogovem (bili so nijova mušterija iliti kontaš, od ni so nosili mleko na konto) i, vreč, dok jim je nevesta Martoka štela nalejati f kantico mleko (koje so gospon Vrle plačali sakojega prvoga vu mesecu - v nazaj), gospon ti Vrle vade z zadnoga žepa šajtroflina i očo platiti mleko koje so tekar nekuliko dnevov nosili, znači, prije negoli je to bila dovezdašna navada. Zbujneno se pogledajo mati i či, a pogotovo dok so jim pružili oproščajno desnico prvo majkice, pa Martoke, Mišku i tak redom do male Marijane.

»Pak – kam idete gospon Vrle?«, zatečena ga majkica zapitajo.

»U šumu, u partizane!« odgovori gospon Vrle gledejoč v zemlo, jel neso mogli skriti sram koj je f tom momentu bil jakši i od sami ni i od nejove odluke. Na to jim majkica onak zaprepaščeni iščo joči i vele: »Gospon Vrle, jako ste me razočarali, toga se nu vu snu od vas ne bi ponadala! Nema ni tjeden dana kaj ste rekli: 'Nikada ne budem služio nekrstu!', a vezdar mu dobrovolno idete v rajle, iliti vu službo. Zakaj?«

Gospon jim Vrle na to pitanje odgovore s pol glasa: »Draga nonice, da ja imadem svoj posjed, kao vi, i da se ne moram brinuti za svoju obitelj, uvjeravam vas da me nitko, ama baš nitko, ne bi natjerao tamo! Ali, ja sam samo bijedni službenik koji ovisi od milosti vlasti – da l 'ću il' neću biti njezin sluga – i, ne samo do vlasti, nego i do

mene kako ću se ja odnositi prama toj vlasti. Uostalom, pa vi me morate razumjeti, zar i vi od svojega sluge ne tražite da vam bude vjeran!? Vidite, a pošto ja sigurno znam da će oni pobijediti, dakle, nemam drugog izbora. I za to je meni otići na onu stranu gdje je i pobjeda. Pa to mi je zadnja prilika — moram je iskoristiti!«

Majkica so se (iliti vu ovom našem slučaju nonica) tak bolno rasplakali, sega grla, jel so mogli svatiti da se nešče, a pogotovo gospon Vrle (do kojega so prevečr držali, jel je i bil dober) more svojega poštenoga — ja — samo tak odreči za klimavog stolca i zakleto i prokleto plačico.

»Gospon Vrle!« obrate se majkica z rasplakanem srčecem — stija mu veleči: »Čovek ima samo jedno jedino dušo i, ako jo proda vragu on je sičanov sluga a ne Boži sin! Nema te plače ni položaja za kojo bi ja prodala i svoje lice, a kamoli došo. Rejši bi i trjne po šume skapala negoli Boga i bližnega varala! Koj god krene 'lekšem' i krajšem potom k 'svojemu' cilju, te sigurno nadije na prepreko, jel se mora sresti — z muktašom, nazlobrzom, zmeknirepom, lenguzbotom, bojtarom, cenkarošom, zelenašom, otimačom, razbijačom i ... z nečistom saveščom, jel — si ti — zajeno — za druge pote i ne znajo, ili — nečo znati, a — vaša je borba baš ta — zruši se kaj ti se na potu najde, brez milosti i savesti! Niti jeden takov borec, kakovi ste vi gospon Vrle, ne zna misliti svojem mozgom vu te borbe za se vas drugi misle koje vi morate slušati ili ..., a vi gospon Vrle neste takov i, za to vi tam nemate kaj iskati! Koj obrača kaputa po vetru, te nezna kam ide! Napast se mora zaobiti, š nom se ne sme ni sresti! Dragi moj gospon Vrle v istine vi sebe pota iščite, ako nečete zablodeti!«

Čem so majkica dovršil, nijova se je či Martika mam nadovezala v membo i, spustiti ona gosponu Vrletu: »Ako sem vas dobro razmela, vi ste rekli: '... meni je otići na onu stranu gdje je i pobjeda ...!' Pitam vas ja jel to pošteno, bilo prema jene ili druge strane? Se svoje dovezdašne prijatele ostaviti na cedilu a, k partizanom dojti na kraju — reči samo podmuklo amen. Jel vam se to ne čini — prosto, da ne rečem bezobrazno? Čiji ste to vi ondar prijatel, iliti simpatizer? I, kaj si vi zamišlate, jel oni moro vu vas vuopče veruvati, kakti prevrtlivcu kojemu je sejeno kojo bojo zastave, ili oznake, nosi i zastupa? A jel si vi ne pomišlate da bi oni, morti, vas više cenili kao doslednoga i časnoga poraženoga protivnika, dakak, brez putra na glave, oču reči f saveste čistoga, negoli vu ovakovoga prevrtlivca kakov ste vi? Po mene, sakoj je protivnik vreden poštuvajna bilo na koje se strane našel — sam — ako pošteno misli i dela! Neje čovek sakoj on koj to ime nosi, pa bil on na bilo kojem položaju! Prevrtlivcu nišče ne veruje, pogotovo ne v ratno vreme! Ako vam je gospon Vrle stalo samo do toga stolca na kojega mislite zasesti — ondar vam bila daleko iža od moje!«

Zatečeni z med dva jogna gospon se Vrle neso snašli, makar so bili prefrigani. Otišli so brez pozdrava i ozdrava s praznom kanticom vu svoj privremeni stan s kojega so za nepune četiri vure komaj vušli z rupsakom na pleče i z dvemi torbami v rokaj. Noje, š nimi so zapajdaš krenoli i gospoda s čerkicom i prtlagom. Pot je je otpelal f šumo i ...

Posle rata sem čul da so gospon Vrle propali, samo nišče ne znal povedati gde i kak. Proveril ni do denes nesem jel je se to bila istina ili neje, kak ni gde jim je vazdar ostatek familije, a nikomu se v Gjurgjevcu neso oglasili ni z najobičnešom dopisnicom.

Kak i sami vidite, ne znam, morti i grešim, gospona Vrleta neje dočekala »sigurna« posleratna fotejlica, jel so — samo — na jno mislili i, š nom računali.

Velite, kak se sê zna te život znami poigrati brez da nas pita: »Kaj vi to od mene očete?« Kaj mislite, jel život nam, ili mi nemu, delamo truca? Kak mi zgledi, a nekaj i životno iskustvo o tomu veli: »SI SE MI ŽIVOTOM IGRAMO — KODAR DA NEJE NAŠ, VREČ — TUĐI!« Mislim, da baš vu tomu i leži najvekša krivica luckoga roda vu ovom našem raskalašenom vremenu, kaj očemo prvo samoga sebe upoznati, svojem velikem — JA —, i — dosledni istine biti!

Sakomu od nas je svojega križa strplivo nositi, ali, ne i rob mu biti!«, znali so reči Ivica Ferenčičev. Je, jošče so znali i nadodati: »Naslajnati se, samo na druge — neje pošteno — ako to neje i zasluženo!«

Ajd, kaj mislite, zakaj sem vam ja to tekar vezda napisal nakon puni četrdeset i četiri lete, a ne prije?

Moram vam biti iskren, jel vam nemam više kaj tajiti — predogo sem bil na strane gospona Vrleta. Veruval sem, kak i on, da treba priliko skoristiti brez obzira na posledice — bilo čije — koje bi, po ondašnom previrajnu, sejeno same po sebe došle. Znači, mislil sem, pa čak vu oto i veruval, da je *humane* repa podvinoti i kliznoti negoli junački na linije kraja dočekati. Nu, potlam, kak sem starel i se više sretaval z životnom istinom, bojle povedano z nepravdom, nasijlem, korupcijom i — jednostavno me je nekaj znutra, z mene samoga, nateralo da drugač mislim o semu tome negoli kaj sem dovezdar mislil. I, kaj je jošče važneše, počel sam osečati, ne samo grižno savesti, nego nasušno potrebo da to se i objavim, napišem, i — dam vam v roke. Ne da vam ja s tem namečem — na silo — svoja razmišljajna. Nigovora! Mislite vi svojem mozgom i dajle, jel to i je najpametneše, vreč samo da vas obudim (morti je to prežmeka reč, ali mi oprostite kaj nesem znal bolšo od te najti).

Em vam, valdar, ne trebam objašnjavati kak se je žmeko odlučiti za jeno obično stvarčico, na primer, dok idete v kupovino, a kak se je tekar ondar bilo dok ti se je delalo o glave za sakoj i najmenši krivo povlečeni potez. Ludi mirneše naravi, naročito sejlački svet kojemu je — biti — na svoje zemlice, pa makar došel i vrag na vlast, on je odgadal sakojom odlukom — dogoder je mogel, a dok se više neje dalo (znate da je bila i ona: »ili k Ante ili k Titi — doma nemreš biti!«) ondar je on od dva zla zbiral ono za koje je smatral da je menše, kagdar, — zlo. Med sejlaki je bilo malo idealistov, a jošče mejne neprijatelov svojega naroda i zemlice. Ondar narod neje bil kak denes politički potkovan i informeran, retko je koj znal kaj se i v susectvu događa. Koj je ondar imal radija, ili novine kupoval i čital? Koj, samo gospoda i političari! A bokčec nigdar neje gosponu veruval ni kaj mu je f šakaj videl, a kamoli kaj je vu cajtunge zapisal. Ja sem, kak vreč znate, štel čitati — do čega sem došel — ali, vu nijeno štivo gde je protiv Boga pisalo nesem veruval. Mislil sem si vu one svoje dečje glavice: »kak more biti pošten on koj v Boga ne veruje?« Dok sam v ilustriranom »Svijetu« prečital kak Stajlin tamani vu onaj čistkaj trideset let ovoga stoletja ni krive ni dužne lude na čelu s Buharinom ja sem za nega, ne bi mi veruvali, molil Bogu neg mu pamet rasvetli kaj više ne bo nedužne lude tokel. I, ondar mi se najte čuditi kaj ja vu Stajlinu nesem videl onoga čoveka kojemu se more verovati da je — dobar, pošten i iskren. Kagdar, noje, a š nim i sem onem ki so ga slepo sledili. Se ja ne nesem mrzil, niti se protiv ni boril, vreč sem se za jne Bogeku molil neg jim pamet rasvetli. Ni gospona Vrleta ja vezdar ne osuđujem, čak sem prije bil i na negove strane, i to — dosta dogo. Nu, nim (gosponu Vrletu) ja nedam za prave, ili jošče bojle povedano, neodobravam jim kaj

so šteli na dva stolca sedeti odjempot, kaj so mejnali kaputa kak vetar puše. Jel, ipak čovek mora držati do svoje reči i, ne mejnati ji kak to nekomu paše, pa makar to bilo i — nematlivcu krivo. Zakaj bi ja tajil ono kaj sem!? Čemu imati dva lica? To bi vezdar ja gospona Vrleta pital da so na životu ostali, drugo ništ.

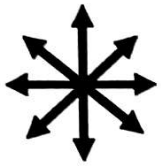

Stanislava ADAMIĆ

Anđeoske ruke

Ove naše ruke,
naše staze muke,
nisu anđeoske —
dosta da su ljudske.

Samo u pjesmi lete,
nikad nisu bez sjete
ove ruke,
n a š e ruke
darežljive oltaru:
daju Bogu,
daju caru.

Naše male
i duge staze muke —
dosta da su — ruke.

U tigra su pandže
majmun se
i s njima igra.

Zapis o bratu magarcu

Svi smo se, mnogo puta, našli na nekom banketu ili zajedničkom objedu, odnosno večeri s više uzvanika. Kako to obično biva, na čelo stola sjedne najugledniji i najčasniji ili »pretpostavljeni«. Ostali gosti, tj. zapostavljeni, posjedaju oko stola prema dužnoj časti ili rangu.

Domaćice iliti ako smo u javnom lokalu, po hrvatsku rečeno, kelneri poslužuju jelom najprije pretpostavljenoga, kako je to red. Ovaj, sve po pravu i dužnosti, bira najbolji zalogaj, a tako i svi ostali sustolnici po primjeru pretpostavljenoga. Posljednjem gostu, u začelju, preostane najmanji i najlošiji zalogaj, tuđe ogrizine.

Kako je i razumljivo, oštećeni nije zadovoljan ostacima ostataka. U njemu se, potiho, buni njegov »brat magarac«. Najduže čeka a najmanje dobije.

Kad sam se i ja — i ne samo jednom — našao u sličnoj (ne)prilici, umirivao sam svog magarca utješnim riječima:

— Ne ljuti se, brate magarče. Budi zadovoljan i s malim jer tu ima i većih magaraca od tebe...

PRETPLATU DOZNAČITE

ODMAH!

Da bi se naši čitatelji upoznali s poviješću borbe za hrvatski književni jezik, donosimo jedan davni članak poznatog srpskog lingvista Aleksandra Belića iz 1940. godine, osvrt našeg suradnika V. B. na taj članak iz današnje perspektive, te srpsko-hrvatski diferencijalni rječnik, koji je iz Benešićeve građe priredio V. B.

UREDNIŠTVO

Benešićeva gramatika

U toku prošloga veka, na osnovu duhovnog jedinstva Srba i Hrvata koje se ogledalo u jednakosti njihova narodnog i na njemu zasnovanog književnog jezika, u jednom delu našeg naroda, — došlo se 1850. god. i do kulturnog jedinstva njihova, izraženog u malome, u začetku, koje je u toku druge polovine XIX veka postalo potpuno. Naravno, i tada, kao i danas, znalo se da postoje izvesne razlike u jeziku glavnih središta njihovih, koje su, kao što je i prirodno u jednoj zemlji i jednoj državi, kada su se oba kulturna središta naša, Beograd i Zagreb, počela sve više ujednačavati, postajale sve manje. Međutim baš u naše vreme javljaju se ljudi koji naročito, i sve više, ističu razlike koje ih još razdvajaju, ali, na žalost, ne sa namerom da ih izglade ili bar učine da one postanu što manje, već da pokažu kako je nepremostiv jaz između jednog i drugog središta. Da ih nije uzbunilo baš to što je broj tih razlika postajao manji? Jer drukčije ne bismo mogli razumeti, zašto oni u svojim spisima stalno iznose da je tih razlika mnogo više nego što ih u stvari ima. Ne bismo mogli drukčije razumeti, zašto neki od tih pisaca beže od već primljenih zajedničkih izraza i reči i uzimaju pokrajinske reči koje razume samo mali deo i njihova sveta!...

Nema nikakve sumnje da razlikâ između dvaju središta koji su se pre ujedinjenja dugi niz ne godina, već vekova zasebno razvijali mora biti, naročito u rečniku. Samo se može zahvaliti naročitoj sudbini srpskohrvatskog naroda što te razlike nisu ni značajne ni velike. To je došlo otuda što su se narodne mase srpskohrvatske od XV-og do XIX-og veka toliko uzajamno mešale da su one same nanovo uspostavljale one veze koje je politička ili administrativna vlast kidala. Tako su narodni elementi, i srpski i hrvatski, unosili ponovo i jezičku i kulturnu bliskost u srpsko-hrvatske uzajamne odnose. Mi se pitamo: da li bi moglo doći u XIX veku do zajedničkog srpskohrvatskog jezika, da pretstavnici našeg naroda nisu osetili da ih istovetnost glavnih jezičkih osobina vezuje u jednu blisku celinu, i pored izvesnih sasvim razumljivih razlika? Da li je moguće da je ono što su najistaknutiji Srbi i Hrvati smatrali 1850 godine kao istinu — danas neistina? Da li je verovatno da je Hrvatski sabor 12 avgusta 1861 god. bio u zabludi kada je jezik Trojednice nazvao j u g o s l o v e n s k i m i kada je doneo odluku o potpunoj ravnopravnosti ćirilice i latinice u njoj? Zar se može reći da je taj Sabor samo hteo da potvrdi svoje zablude kada je 1867 god., 4 januara, konačno utvrdio da je državni jezik H r v a t s k e, S l a v o n i j e i D a l m a c i j e h r v a t s k i i l i s r p s k i?

Moglo bi se stavljati još mnogo i mnogo pitanja. Na njih bi odgovor bio uvek isti.

Naš se jezik od toga vremena do danas nije mnogo izmenio, i on će nam biti uvek najbolje svedočanstvo i o starim istinama o našoj uzajamnoj bliskosti i o vrednosti novih učenja o našoj uzajamnoj udaljenosti. Jer i protivnici zajedničkog jezika polaze od jezičkih svedočanstava. Samo je, naravno, pitanje: kako oni to čine.

Da bih to pokazao, ja ću se ovoga puta pozabaviti jednom knjigom koju je izdao jedan od ranijih pretstavnika naše zemlje u inostranstvu. To je gramatika srpskoga ili hrvatskoga jezika,[1] koju je napisao Julije Benešić, lektor našega jezika na Varšavskom univerzitetu, a do pre kratkog vremena ravnatelj Zagrebačkog kazališta i vredni urednik Jugoslovenske biblioteke prevedenih dela naše književnosti na poljski jezik i dela o našoj zemlji. U toj je biblioteci, zajedno sa ovom vrlo opširnom gramatikom, dvanaest knjiga. Kao prva knjiga izašao je prevod Smrti Smail-age Ćengića Antonija Boguslavskog, kao druga — Novele Ivana Cankara, u prevodu Ele Mole, kao treća — Gorski vijenac, u prevodu i sa komentarom Henrika Batovskog, kao četvrta — Osman Iv. Gundulića, u prevodu Česlava Kozlovskog, kao peta — Nečista krv B. Stankovića, u prevodu Viktora Bazeljiha, kao šesta — Jeđupka A. Čubranovića i Dubravka I. Gundulića, u prevodu Č. J. Kozlovskog, kao sedma Pop Ćira i pop Spira St. Sremca, sa ilustracijama Petra Križanića, u prevodu Muhameda Kulenovića, kao osma — Stari gresi od Ive Vojnovića, u prevodu Marije Znatovič-Ščepanjske, kao deveta — Lepota Jugoslavije Haljine Sjenicke (sa ilustracijama), kao deseta — Novele Iva Andrića, u prevodu Marije Znatovič-Ščepanjske, kao jedanaesta — Jugoslovenske narodne pesme, velika knjiga od 512 strana, sa preko 10.000 stihova, a u obradi (prevodima, popravljanju starijih prevoda i sl.) Ant. Boguslavskog i Česlava J. Kozlovskog; kao dvanaesta — pomenuta gramatika Benešićeva.

Benešić je ovim radom svojim stekao lepih zasluga. Sva su izdanja ugledna, sa uvodima priznatih kritičara, sa slikama pisaca i katkada sa ilustracijama. Nema sumnje da Benešić ima zasluga i za stvaranje cele grupe prevodilaca sa našeg jezika na poljski i za ispravnost samih prevoda. U svakom slučaju, i izbor dela — od njega je zavisio. Mi se, naravno, sa ponečim u celom ovom poslu možemo i ne slagati, ali ne možemo ne priznati da je svoj lektorski posao Benešić izvršio, sa izvesne strane, uspešno.

A sad dolazi ono što je za nas danas najvažnije: Benešićeva gramatika. Benešić dosada nije radio ovakve poslove i mnogo štošta će se time moći objasniti u ovoj knjizi. Ja se na njenoj celokupnoj oceni ne mislim ovde zadržavati, ali se moram zadržati na jednoj novini u njoj. To je ceo odeljak, od celih 46 strana, što čini znatan deo cele gramatike, posvećen rečničkim razlikama između srpskog i hrvatskog jezika, takozvanim srbizmima i hrvatizmima. Meni je nepoznato da se takvi odeljci nalaze u iole ozbiljnijim gramatikama našeg jezika. Benešić nam ne veli na osnovu čega je izradio svoj spisak. On ga daje kao nešto nesumnjivo utvrđeno; međutim — kao što ćemo odmah videti — on je pun netačnosti. U njemu je za veliki broj reči sasvim proizvoljno i sasvim pogrešno izneseno da su hrvatizmi i onda kada su te reči u podjednakoj upotrebi i kod Srba i kada se ni na koji način ne može dokazati da su ih Srbi primili od Hrvata.

Istina, Benešić u svojoj gramatici veli da je srpski ili hrvatski »u stvari, isti jezik«; on se stara čak da nađe i u poljskom izraz kojim bi se to potpuno jasno obeležilo. Zato

1. Gramatyka jezyka chorwatskiego czyli serbskiego, Warszawa, 1939, str. 849 (gramatika od 1—322, tekstovi od 323—416, rečnik od 417—849, pogovor 845, popravke pogrešaka 847—849).

mesto izraza »chrowacki albo serbski«, tj. »hrvatski inače srpski«, »hrvatski drukčije srpski« uzima »chrowacki czyli serbski«, što bi značilo njihovu potpunu jednakost: »hrvatski ili srpski«. U isto vreme kad ovako govori, on na 46 strana (svakako samo primera radi!) iznosi razlike među njima koje demantuju u znatnoj meri ovu istovetnost njihovu.

Da bismo mogli razumeti šta ova novina u gramatici Benešićevoj znači, navešću ono što Benešić govori o beogradskom i zagrebačkom kulturnom središtu.

»Zbog nejednakoga političkog života u dvema udaljenim kulturnim prestonicama (Zagrebu i Beogradu) nije se moglo ustaliti jedinstvo terminologije u rečniku administrativnom, sudskom, školskom, vojnom i naučnom; svaka je sredina stvorila svoju nomenklaturu, služeći se dvema azbukama (latiničkom, Hrvati na zapadu, ćiričličkom, Srbi na istoku), što je još više odbijalo šire društvene slojeve od zajednice i stvorilo dve potpuno odvojene grupe čitalaca.

Dvojstvo terminologije čini na stranca utisak postojanja dvaju zasebnih jezika: srpskoga i hrvatskoga. I pored zavođenja političkoga centralizma u ujedinjenoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca i uvođenja beogradske terminologije u administraciju, Slovenci su sačuvali svoj zasebni jezik, a hrvatsko društvo nerado gleda na te novine. Međutim dnevni listovi, čak i nesvesno, šire obe terminologije i uzajamno ih mešaju (beogradsku i zagrebačku), tako da one prodiru i u šire slojeve. Jedinstvo dosada nije postignuto, jer to ujednačavanje, prema urođenom konzervatizmu ljudi, traži mnogo vremena i prirodnog razvitka, bez udela vlasti, ('bez udziału władz'), traži čak vaspitanje novih pokolenja u duhu jedinstva književnoga jezika pod okriljem ('pod auspicjami') istaknutih književnika.

Razlike u obeležavanju istih pojmova postoje ne samo u državnim nadleštvima ili u nauci, već tako isto u jeziku pozorišnom, u jelovnicima zagrebačkim i beogradskim, a da se ne govori već o novoj — za Zapad — komandi u vojsci (stara, hrvatska, otišla je u zaborav; nalazimo je samo u delima Miroslava Krleže) i da se ne spominju razlike u izrazima zasebne službe božje pravoslavne, katoličke i muslimanske« str. 234).

— —

»Da bismo se upoznali sa dvojstvom izraza koji se upotrebljavaju u kulturnom životu Hrvata i Srba, ja navodim niz reči, napominjući da neke od njih izlaze iz upotrebe, neke pak idu sa Istoka na Zapad, i obrnuto« (str. 235).

Iz ovih Benešićevih reči može se mnogo pročitati i mnogo razumeti! Pre svega, odnos oba centra nije pretstavljen kao što treba. Uzajamni odnosi između Srba i Hrvata nisu pravilno ocenjeni — ni do ujedinjenja ni posle njega. Nigde se ne spominje da su Hrvati prihvatili bar u značajnom delu svom, kao osnovicu zajedničkog književnog jezika Vukov književni jezik i jezik narodnih umotvorina koje je on izdao. Tako isto nije tačno pretstavljeno ni ono što je došlo posle ujedinjenja. Pokušaja da se u terminologije različnih kulturnih grana i kod Srba unese što više »hrvatizama« ima mnogo više nego što se misli. Uvedenih »nasilnim« putem hrvatizama u istočnom, srpskom delu ima tako isto dosta, o čemu se kod Benešića ništa ne govori.

Kad se dobro pročitaju reči Benešićeve, sve upućuje na to da je on hteo onim strancima za koje je rekao da im se čini da su srpski i hrvatski jezik dva jezika — pružiti potpuno zadovoljenje. Da li je hteo i da razočara one domaće ljude koji su mislili da su srpski ili hrvatski jedan jezik i da im pokaže da više imaju prava stranci koji misle

da nije tako, — mi ne možemo znati. Ali je pouzdano da je njegovo izlaganje moglo biti u te svrhe iskorišćeno. Imaćemo prilike da pokažemo da su oni koji su počeli dokazivati da su srpski jezik i hrvatski dva zasebna jezika — i polazili, i onda kad to nisu govorili, baš od »niza« primera J. Benešića! Istina, Benešić je rekao da je ponešto od materijala koji daje izašlo iz upotrebe, da je ponešto prešlo iz Zagreba u Beograd, i obrnuto; ali to nije pokazao na samom materijalu i nije izdvojio reči za koje bi to vredelo, tako da se ne može znati na koje se reči to odnosi.

Ja, naravno, ne mogu uzeti danas ceo rečnik Benešićev da bih pokazao vrednost njegova posla. Neću uzimati ni one reči za koje je nesumnjivo da su uzete samo da povećaju broj ovih otstupanja (kao Opatija hrvatski — Abacija srpski, Abel hrvatski — Avelj srpski, Abesinija hrvatski — Abisinija srpski itd.), već ću uzeti građu *samo sa prvih dveju, triju strana* (235—237), koje nisu izabrane kao naročito tipične, već kao početne strane ovoga spiska reči, — da to pokažem. Među ostalim stranama ima ih koje bi dale još bogatiji materijal u ovom pravcu; ali se ja sada zadovoljavam i ovim.

Odmah među prvim rečima Benešić navodi *pristanak* kao hrvatsku reč, a — *saglasnost* kao srpsku. Meni kao rođenom Beograđaninu običnija je reč *pristanak* nego *saglasnost*, a sem toga je i po značenju i dublja i šira od reči saglasnost. Ali da se ne bi mislilo da je to moje lično osećanje i da ne vredi za sve Srbe i Beograđane, ja sam se obratio zbirci reči S. K. Akademije i iz nje povadio i objektivne dokaze za to. Uostalom tako ću činiti i kod svake druge reči gde god to bude potrebno. Evo nekoliko primera za *pristanak:* Sva vrednost stoji do pristanka, do volje ljudi, M. Đ. Milićević, Emilo (1872), str. 111. — Francuska stavlja kao uslov svog *pristanka* (Videlo, 1880, 63,3). — *Pristankom* sviju postaju vlasnici nad jednim delom imanja, Svetozar Marković, Celokupna dela II (1892 9. — Nije stvoren opštim *pristankom*, B. Popović (S. Knj. Gl., 1901, 389). — Pošto je kralj dao *pristanak* mirno, M. Bojić (Kraljeva jesen, 1912, 33). — Koja ne osniva svoje pravo zapovedanja na slobodnom *pristanku* onih nad kojima se vrši, Sl. Jovanović (O državi, 1922, 3). — Za glas rata potreban je prethodni *pristanak* Narodnog pretstavništva, Ustav (čl. 31). Ja bih mogao za ovu reč navesti još mnogo drugih pisaca na srpskoj strani (P. Popovića, St. Novakovića, Sv.Rankovića, J. Đorđevića, S. Pandurovića i dr.), ali mislim da je i ovoliko dovoljno da pokaže svu besmislenost iznošenja Benešićeva.

Tako isto Beograđanima je podjednako poznato *pljeskanje* i *tapšanje,* gotovo bez ikakve razlike u značenju. Vuk ima samo *pljeskanje*, ali sa drugim značenjem, a tu reč pripisuje Benešić Hrvatima, a *tapšanje,* koje on pripisuje jedino Srbima, Vuk i nema.

U Beogradu je *napad* običnije u upotrebi nego *napadaj*, ali je Srbima i Beograđanima i *napadaj* sasvim obična reč. Nju nalazimo u Srpskim novinama za 1850 god., kod J. Ignjatovića (Đurađ Branković, 1859, 106), J. Đorđevića, G. Geršića. Ljub. Kovačevića i Lj. Jovanovića, Milorada Popovića Šapčanina, M. Bana, J. Radonića, Sv. Markovića, B. Ćorovića, u Srp. nov. za 1833 g. i drugde.

Bajka je sasvim obična reč u Beogradu, iako je Benešić pripisuje samo Hrvatima; postoji u njemu i pozajmljena iz ruskog jezika *skaska,* ali se ne može reći da je običnija od prve. I u književnosti našoj *bajka* je sasvim obična reč: Oj mladosti, *bajko* mila, J. J. Zmaj (Pevanija II, sc. , 1895, 125); Al. Vasiljević je uzima kao termin za priču; ... mesto rada Aleksandrova kazuje nekakve *bajke*, J. Bošković (Pisma 1892, 40), zatim J. Ignjatović, J. Đorđević (»Kekrop po bajci pola čovek pola zmija«, Lat. srp. reč., 1886), . Đorđević (Teorija knjiž. 1900, 120), V. Milićević, P. Popović i mn. drugi.

Za *jagnje* navodi Benešić da se u Zagrebu kaže *jaganjac*, a u Beogradu — *agnec*. Ovo je neko učinio neukusnu šalu sa g. Benešićem! U Beogradu se veli isključivo *jagnje* u jd., a u množini *jaganjci*; a agnec (uzeto iz crkvenog jezika!) ili *agnec nezlobivi* upotrebljava se samo u šali!

U Beogradu se upotrebljava *vrlo* znatno češće negoli *mnogo* i *zdravo* u izvesnim izrazima; *zdravo* je u izvesnoj vezi u upotrebi u familijarnom jeziku, a *mnogo* u pokrajinskom (»mnogo dobar« mesto »vrlo dobar«); međutim *vrlo* oglašuje Benešić samo za hrvatsku reč. Za ovo se ne mora kao dokaz uzeti ni Vukov rečnik: svaka strana kakvog beogradskog dnevnog lista ili ma kakve druge knjige — to će svakom jasno pokazati.

Zabavljati je znatno običnije u Beogradu negoli *zanimati*, koje se, uostalom, i po značenju ne poklapa potpuno sa *zabavljati*; međutim zabavljati pripisuje Benešić samo Hrvatima. Isp. kod Vuka (u Srp. rječniku) *zabavljati* kao opštu reč za ceo srpski narod ili na pr. napravljenu od njega imenicu. Sve je *zabavljaj* dok se malo posumrači (Pripovijetke 1845, 87). Ta je reč u svagdašnjoj opštoj upotrebi: Neka (učitelj) gleda da prvi đaci dobro uče kad se on s njima dobro *zabavlja*, M. Đ. Milićević (Pedagoške pouke, 1870, 50); slično ima: Mita Rakić, Jadnici, 1904, 7, J. Skerlić, Pisci i Knjige VI, 26 i mnogi drugi.

Ja mislim da ima malo Beograđana koji danas znaju šta je *kovandžija;* međutim svako zna i upotrebljava reč *pčelar, pčelarstvo* i sl., iako tu reč Benešić pripisuje samo Hrvatima. Ova je reč u stalnoj upotrebi kod naših pisaca. Tako je nalazimo kod Đ. Daničića (Istorija srp. nar. A. Majkova, 1876, 63), J. Živanovića, L. Grđića Bjelokosića, V. Đorđevića (Pčelar, 1900), J. P. Jovanovića (Pčelarstvo, 1923), R. Domanovića (S. K. Gl., 1902, 499), J. Skerlića (Pisci i knjige V, 1914, 13) i mnogih drugih. Kako je tu reč upotrebljavao i J. Pančić u svojoj Botanici (1883, 225), a on je bio Hrvat po poreklu (iz primorskog Bribira), navešću da se ta reč u našim krajevima upotrebljavala već i u XVIII veku Pčelar dakle mora byti čovek krepak, hitar i dobrog vida — kod A. Maksimovića (str. 109) u njegovoj knjizi koja se zove Pčelar ili nastavlenije o pčelovodstvu.

Istina je da se u Beogradu upotrebljava reč *pinter*, koja, verovatno, i Zagrebu nije nepoznata; ali je istočnom središtu podjednako poznat i *bačvar*, koju reč ima i Vuk u svom rečniku, a tu reč Benešić pripisuje isključivo Zagrebu. Da navedem koji primer: Ostaviću navjek svog *bačvara*, jer njegovih netrebam obrua, Danica II (1861), str. 235; ako je bilo kovača, terzija ... kolara, *bačvara*... M. Vukićević, Ist. u slici i reči, 1912, 137; P ..., što je već dvadeset godina živela sa nekim *bačvarom*, ... Srpske nov. 1895, 328; Trebalo bi da se upotrebljavaju i ove srpske reči: *bačvar* ili *kačar*, J. Bošković, Spisi I, 1887, 39; itd. itd.

Mi nikad ni sanjali nismo da neko može odricati Beogradu pravo na *sigurnost*, a da mu pripisuje samo *bezbednost*, zadržavajući *sigurnost* samo za Zagreb. Ali drukčije knjige kažu. Još od Muškatirovića (Pritče, 1807), kada se u Zagrebu i pisalo kajkavski kao što se i govorilo, pa sve do svakidašnjih listova beogradskih na svakom koraku spotičemo se o *sigurnost*. Nisu je zaboravili ni Novaković (Tursko carstvo, 1906, 182), ni Jaša Prodanović (S. K. Gl. XXXII, 1931, 537), ni Sekulić (Ist. pregled srpske štampe, 1911, 23) ni mnogi drugi.

Benešić pripisuje samo Hrvatima *okretnost*, a Srbima — *umešnost;* međutim u Beogradu se obe te reči upotrebljavaju, samo *okretnost* u nešto duhovnijem značenju,

a *umešnost* — u stvarnijem. Evo dokaza da je tako bilo i pre više od sto godina: Preterana *okretnost* naši(h) diplomata ... u oči pada (Novine srpske, 1834, 66), Način života nije oduzeo *okretnost* i gipkost, Subotić, Dela 9, 1893, 40; ... da pokaže svoju *okretnost* izumeo je bajku o uhvaćenom lopovu, Srp. nov., 1883, 205; ... al' u nas nema one *okretnosti* trgovačke, Bosanska vila, 1895, 125 itd. itd.

I *knjižnica* je tako isto obična reč u Beogradu kao i *biblioteka*, iako Benešić daje Beogradu samo *biblioteku*. U Srp. nov. za 1846 (str. 125) stoji: Sada je knjižnica tri put preko sedmice otvorena. Zatim v. tu reč: kod Daničića St. zavjet, Jezdr. 61), Vuka (Pjesme II, 1845, 651), K. Ruvarca, (Spisi I, 1866, 128), Vl. Đorđevića (Putn. Crte II, str. 1), Đ. Popovića (Rečnik, 1895), M. Đ. Milićevića (Zlatno selo, 1870, 155), Sv. Rankovića (Porušeni ideali, 1900, 146) i mnogih drugih.

Ja nikada u Beogradu nisam čuo za reč *pisarnik*, koju pripisuje Benešić Beogradu, već samo *pisaći sto*, koju Benešić ostavlja Zagrebu. To još nije nikakvo čudo; ali je zanimljivo da reči *pisarnik* nema ni u velikoj zbirci reči S. K. Akademije od preko tri miliona listića! Da i to ne bude kakva rđava šala nalik na onu sa agnecom! Međutim evo primera za *pisaći sto:* Pismenica J. Ilića (1860), str. 39; M. Jovanović: Tamo amo po Istoku II, 1895, 116; S. Knj. Gl. XIV, 1904, 386; ... mogao (je) po ceo dan provesti za pisaćim stolom, Slob. Jovanović (Vođi fr. revolucije, 1920, 15); S. Matavulj, Sa Jadrana, 1891, 122 i sl.

I *lim* i *limar* sasvim su obične reči u Beogradu; *pleh* je još u upotrebi, a *klonfer* se gubi. Međutim Benešić *lim* i *limar* daje samo Zagrebu. Što ima danas u Beogradu mnogo radnji koje nose nazive *limar*, to nam ne bi još mnogo pomoglo; ali kad kažem da su naši pisci već u XVIII veku upotrebljavali tu reč i kroz ceo XIX vek, onda mislim da to ipak nešto znači. Tako u Iskusnom podrumaru Zaharija Orfelina iz 1783 god. nalazimo ovakav primer: Metni po jedan komad železa, ili *lima*... (str. 22); Iz Nemecke naprotiv dobyvaju crnyj i belyj *lim* (pleh), Dim. Isajlović Ist. trgovine, 1812, 217; Pokrivene *limom* i đumišem, Vuk, N. P. II, 1845, 622; J. Bošković: *lim* ... *limar* (Spisi I 1887, 43; Ne smeju ... strani *limari* ... po zemlji putovati i raditi, K. Cukić (Ekonom. II, 1861, 44); Kandila u obojenim fenjerima od *lima*, Drag. Vasić (Utuljena kandila, 1922, 92).

Ja nikada u Beogradu nisam čuo *budanac*, što mu g. Benešić pripisuje, već jedino *budist* ili *budista* (isp. Pravilnik za državne bolnice, 1931, 118). U velikoj građi S. K. Akademije nema također reči *budanac*.

Na preveliko čuđenje naše, Benešić iznosi *izvrstan* kao svojstveno Zagrebu, a *odličan* — Beogradu. Međutim od Vuka i Solarića nema običnije reči od te u istočnim krajevima: Solarić, Pominak, 1810, 41: ... ovu knjigu *izvrsnu* učinio; Vuk, Poslovice, 1836, 17: Kad im *izvrsni* čoek nazove Boga; Daničić u Danici, 1868, 463 Bješe mudra i *izvrsna* glava Savo Martinović; K. Ruvarac, Spisi II, 1869, 55: Ima ... u njoj mnogo lepi i *izvrsni* strana; Daničić, Sitniji spisi, str. 138: Ova se *izvrsna* knjiga na svijet iznosi; zatim kod Lj. Nedića, J. Boškovića, P. P. Đorđevića i mnogih drugih.

Tako isto, na svoje veliko zaprepašćenje, vidim da *svojstvo* Benešić pripisuje samo Zagrebu, a Beogradu *osobinu*, a mi stalno upotrebljavamo *svojstvo* od Dositeja i Solarića do danas, ne znajući da činimo stalno pozajmice iz zapadnog središta! Isp. u Slovaru Solarićevu od 1791, a zatim kod Dositeja, Vuka, S. Milutinovića, Đure Jakšića, J. Jovanovića Zmaja (I on ima mnoga *svojstva* što ga diče, što ga krase, Pevanija II, sv.

I, 1895, 198) St. Boškovića, Sv. Markovića, Daničića, St. Novakovića, M. Đ. Milićevića, K. Cukića i tolikih drugih.

Šta da rečem o tome da je *pogreška*, po Benešiću hrvatska reč, *greška* — srpska, *sudelovati* hrvatska — *učestvovati* srpska, *crnomanjast* hrvatska — *crnpurast* srpska, *zgrada* hrvatska — *zdanje* srpska, *roda* hrvatska — *štrk*, *lelek* srpska, *carinik* hrvatska — *đumrugdžija* srpska, *novčić* hrvatska — *krajcara* srpska itd. itd.

Ovo već postaje smešno kada se zna da se sve pomenute reči upotrebljavaju u Beogradu kao najobičnije. I za njih bih mogao navesti bezbroj potvrda! Može se reći za mnoge od reči koje su označene kao hrvatske da se u Beogradu ili isključivo upotrebljavaju ili upotrebljavaju češće od onih koje su označene kao srpske. Ko bi danas mesto *zgrada* rekao *zdanje*, — bio bi i smešan i niko ga ne bi razumeo! Da li je ikad iko *rodu* nazvao u Beogradu drukčije do *rodom*? I u Beogradu je *crnomanjast* jedina prava reč za brunett, a *crnpurast* ima drugu nijansu itd. itd.

Ja sam uzeo samo neke reči, i to samo sa tri strane čudnovatog spiska Benešićeva. O drugim rečima na tim stranama ja nisam hteo ni govoriti, toliko je to bespredmetno (na pr. hrvatski *prtljaga* — srpski *prtljag*, hrvatski *biljar* — srpski *bilijar*, *Benjamin* — *Venijamin*, *biskvit* — *piškota*, *Bizant* — *Vizantija*, *Atena* — *Atina* itd.). Ali se ipak u postupku Benešićevu, sem nepoznavanja stvari, vidi i odredena tendencija. Kada se za isti pojam upotrebljavaju dve reči, Benešić, bez ikakva ispitivanja i bez ikakvih dokaza, reč stranu upućuje Beogradu, a reč narodnu Zagrebu (saglasnost, skaska, agnec, [kovan]džija, pinter, biblioteka, klonfer, pleh, učestvovati, zdanje, đumrugdžija, krajcara — sve su to pravi srbizmi, a narodne reči kao *pristanak* i sl. — samo su hrvatske!). To se ne čini da se u ma u čijim očima Beograd podigne.

Ali istina je sasvim drukčija! Beograd, koji je danas zaista duhovno središte istočnog dela našeg naroda, ima u sebi *neobično rečničko bogatstvo*. Pored narodnih reči, koje se i u Zagrebu upotrebljavaju i za koje mi verujemo da su ponikle u stvaralaštvu pravih Hrvata, jer to i dokazuje naše narodno jedinstvo, — ima i reči koje g. Benešić ne zna i koje je zato obeležio kao isključivo srpske, a za koje je nesumnjivo da ih dosta Hrvata i zna i upotrebljava. Te su reči također narodnog porekla i one se, naporedo sa zajedničkim rečima i za Srbe i za Hrvate, upotrebljavaju u Beogradu i drugde u našem narodu. Ali pored dobrih narodnih reči ima u Beogradu i različnih pozajmica koje su ostale od kulturnog i političkog razvitka istočnijih krajeva našeg naroda. Te reči, kada je god to moguće i kada književni uticaji uspevaju da ih zamene narodnim rečima, — polako se gube. Zar toga nema i u Zagrebu, i to još, možda, u većoj meri nego u Beogradu?! Zar toga nema po drugim krajevima našeg naroda? I nama nikad nije padalo na um da to smatramo čijom krivicom i opravdanim razlogom da koga zbog toga stavimo na niži kulturni stupanj. To su dali prirodni uslovi mnogovekovnog ravitka našeg naroda, koje treba razumeti i staviti na njihovo pravo mesto. Od tih uticaja, bilo književnih bilo uzajamnih međunarodnih, stvarati trajna obeležja među različnim krajevima našeg naroda značilo bi unapred odbijati svako zbliženje koje — po prirodi stvari — dolazi i mora doći...

Iz ovoga izlazi da novina u knjizi Benešićevoj nije ni naučno opravdana u svojim glavnim crtama, niti je sposobna da donese koristi narodnoj kulturi; naprotiv, njeni pravi plodovi već se pomaljaju.

Aleksandar Belić
(Naš jezik, Beograd, br. 9—10, 1940)

Osvrt na kritiku A. Belića

U prošlogodišnjem 6. broju »Marulića« čitatelji su mogli pročitati članak Radoslava Boškovića »O leksičkoj i sintaktičkoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga jezika«, objavljen u beogradskom stručnom časopisu »Naš jezik« 1935. godine. Oni koji su ga pročitalli vidjeli su kako na problem jedinstva odnosno nejedinstva hrvatskog i srpskog jezika gleda jedan od doista rijetkih a možda i (do izlaska knjižice Jovana Cirilova »Varijante odnosno inačice srpsko-hrvatskog jezika«) jedini autor na srpskoj strani koji je, premda s nekom nevoljkošću, prihvatio i priznavao činjenicu da između srpskoga i hrvatskoga književnog jezika postoje znatne jezične razlike.

U ovom broju donosimo točno prije pedeset godina objavljenu (također u časopisu »Naš jezik«, 1940) kritiku barda srpske lingvistike Aleksandra Belića Benešićeve »Gramatike hrvatskog ili srpskog jezika«, objavljene 1939. na poljskom jeziku u Warszawi (Belić kaže: srpskoga ili hrvatskoga jezika, jer mu njegova znanstvena savjest nije dopuštala da točno prevede naslov knjige, onako kako je on napisan na poljskom jeziku).

U uvodnom dijelu te svoje kritike, koju ovdje donosimo u cijelosti, uz potpuni repertoar svih leksičkih razlika što je Benešić naveo u svojoj gramatici (a koje su ujedno i sve što je Belića zanimalo u ovoj knjizi), Belić postavlja jedno, po njegovu mišljenju, krucijalno pitanje: »Da li je moguće da je ono što su najistaknutiji Srbi i Hrvati smatrali 1850. godine istinom — danas neistina?« A ta istina, ona je glasila: Hrvati i Srbi su jedan narod, a jedan narod treba da ima jednu književnost, i to na jednom te istom jeziku, zasnovanom na južnom hercegovačkom govoru, što će reći na ijekavskom izgovoru. To je, naime, bio zaključak Bečkog dogovora održanog 1850. godine, i to je ta istina koju Belić — a onda za njim i gotovo svi srpski jezikoslovci do naših dana — zaziva na početku svoje kritike.

Da bismo odgovorili na to po mišljenju svih generacija srpskih jezikoslovaca izvanredno važno pitanje, koje se već više od sto godina poput maća poteže kad se god pričini da se počela razilaziti umjetna magla kojom se pokušava prikriti pravo stanje stvari u toj srpsko-hrvatskoj jezičnoj zavrzlami, da bismo dakle argumentirano odgovorili na to pitanje, neka nam bude dopušteno da najprije citiramo tekst jednog članka koji je ugledao svjetlo dana u beogradskom dnevnom listu »Vreme« (pretiskan iz Srpskog književnog glasnika) 18. siječnja te iste 1940. godine pod naslovom: »Poseban jezik hrvatski?«

Evo kako počinje taj članak čiji je autor Miloš Moskovljević, jedna od (uz Belića, dakako) glavnih srpskih jezikoslovnih perjanica onoga vremena.

»Prošlo je više od sto godina kako Hrvati i Srbi pišu istim književnim jezikom. Ali ima pedeset godina kako ceo svet smatra da Srbi i Hrvati ne samo govore istim jezikom već i da im je srpskohrvatski zajednički književni jezik. Pa ipak, u poslednje vreme u Hrvata izbijaju težnje da se i jezikom što više udalje od Srba. *One su pravo ogledalo u pravopisu.* Težnja za jezičkim izdvajanjem dokazivala se *i u potiskivanju ekavskoga izgovora i isticanjem jekavskog kao specifično hrvatskog* (podv. V. B.). Ne samo da se ekavski način pisanja anatemiše već u Zagrebu otpre nekoliko godina ima krug ljudi, čitava škola, koja se trudi da stvori *i poseban hrvatski jezik.*« (Kako li to nama danas, i nakon pedeset godina, poznato zvuči!)

Autor ovog teksta Miloš Moskovljević, također veliki pobornik jezičnog jedinstva »po Bečkom dogovoru« (samo u ekavskoj varijanti, dok je Bečki dogovor kao zajednički književni jezik predvidio ijekavski govor) optužuje — gle čuda — Hrvate da »progone i anatemišu ekavski izgovor i preferiraju ijekavsko pisanje«. Budući dakle da Hrvati pišu ijekavicom i »anatemišu ekavski izgovor«, oni su prekršili Bečki dogovor, tu divnu i veliku istinu s kojom Belić započinje svoju kritiku. No, evo što o toj utopiji koja se nikad nije ostvarila niti se mogla ostvariti onako kako su to srpski lingvisti zamišljali, evo što kaže o Bečkom dogovoru srpski književni historičar i kritičar Jovan Skerlić (1877–1914): »Iako je nedavno bilo pokušaja da južno hercegovačko narječje postane opšte književno narječje srpsko, iako je ta ideja potpuno pobijedila kod Hrvata, u srpskoj književnosti ostalo je, uglavnom, istočno narječje, govor *Beograda, Šumadije i Stare Vojvodine* (podvukao V. B.)«.

Dakle, prije pola stoljeća, godine 1940, Hrvati su istovremeno napadani da progone ekavicu (jer su prihvatili ijekavicu, kako je to bilo predviđeno Bečkim dogovorom), s jedne strane, a s druge da ne prihvaćaju veliku istinu Bečkog dogovora, naročito onaj njezin dio da su Hrvati i Srbi jedan narod koji treba da ima jednu književnost, a ona bi se pisala zajedničkim književnim jezikom na ekavici.

Jesmo li uspjeli odgovoriti na prvo, onako patetično Belićevo pitanje — je li ono što je zaključeno na Bečkom dogovoru igdje i u ikojem obliku provedeno? Jedino što su Hrvati, bez obzira ne Bečki dogovor, ijekavski izgovor prihvatili kao osnovicu svoga književnog jezika. Svi koji još i danas uzdižu ruke k nebu pa se patetično pitaju što je s Bečkim dogovorom — svi oni jako dobro znaju da Bečki dogovor nije nikakvo jezično pitanje nego jedna od (šupljih, na sreću) cigala njihove unitarističke građevine, koja bi se na kraju ipak zvala kako bi se morala zvati — Velika Srbija.

Sva je istina u tome, i jedino u tome.

Na drugo Belićevo pitanje, »je li Hrvatski sabor bio u zabludi kad je 1867. godine konačno utvrdio da je državni jezik Hrvatske, Slavonije i Dalmacije hrvatski ili srpski?«. Postavljajući to pitanje gospodin se akademik pravio da ne zna da jezik Srba u Hrvatskoj nije i jezik »Beograda, Šumadije i Stare Vojvodine«. Ta je formulacija prihvaćena zato jer se smatralo da Srbi u Hrvatskoj imaju pravo nazivati svoj jezik kojim govore svojim narodnim imenom, a ne zato što pišu ili govore srpskim književnim jezikom gospode Moskovljevića, Belića i njihovih današnjih nastavljača i nasljedovatelja. U ono vrijeme prije pola stoljeća, svaki se Srbin u Hrvatskoj mogao samo čudom čuditi, ne znajući o čemu se radi, da je 7. ožujka 1940. pročitao u »Politici« naslov: »U Kruševcu je održana skupština namćara, baksuza i ugursuza«, a u »Vremenu« (istog dana): »Deveti utornik praznik ćupriskih baksuza, ugursuza, dženabeta i namćara«, odnosno da je u jednoj školskoj knjizi iz toga doba pročitao ovu rečenicu o razvoju Zemlje: »Predje zemlja bejaše gasna lopta da se docnije preobrati u tečnu«.

Kad su takvi naslovi izlazili u »Politici« i »Vremenu« godine 1940, kakvo je stanje bliskosti i jedinstvenosti s hrvatskim moglo biti u srpskoj književnosti u njezinu praskozorju, u vrijeme nastanka toga Saborskog članka? Jer, čak četvrt stoljeća nakon njegova donošenja, 1892. objavljen je u Beogradu u obradi Mite Dorića Šenoin roman »Zlatarovo zlato«. Mita Dorić taj roman nije »preveo«, samo ga je preradio »na polzu srpskog čitateljstva«, pa se riječ bubnjar pretvorila u dobošar, svjetiljka se preobrazila u kandilo, a od brijača nastao je brico; u njegovu je tekstu graditelj avanzirao u

neimara, poturčio se, a svetica je postala svetiteljica, kao što je i njezin kolega svetac postao svetitelj; od osinjaka nastalo je gnezdo zoja, kramarija se pretvorila u dranguliju, a vrč se pokondirio — postao je naime kondir. Iz lijena čovjeka iskukuljio se lenjo, a od krvnika nastade dželat, od škrinje postade kivot, a kvrga se preobrazi u čvorugu; kamin se također poturčio, postao je odžaklijom, a i div je prešao na islam — postao je džin. Šteta što nemamo ni vremena ni mjesta da načinimo temeljitu analizu te »posrbe«, ne zato da osudimo to prevođenje, jer je ono sigurno bilo potrebno za široku čitateljsku publiku, nego zato da pokažemo kako je — ako je vjerovati Moskovljeviću — »prošlo više od sto godina kako Hrvati i Srbi pišu istim književnim jezikom ... a ima pedeset godina kako ceo svet smatra da Srbi i Hrvati ne samo govore istim jezikom već da im je srpskohrvatski zajednički književni jezik«.

Doista nije pošteno, a i uvredljivo je prema saborskim zastupnicima onoga vremena tvrditi da su oni u sintagmi hrvatski ili srpski jezik mislili na taj jezik Mite Đorića i čitave plejade srpskih književnih djelatnika koji su pisali u to vrijeme i prekrajali njemačka, francuska pa i hrvatska djela praveći od njih »posrbe«. (Valja se samo sjetiti u tom pogledu izuzetno plodne aktivnosti Joakima Vujića, 1772–1847, direktora Književno-serbskog teatra u Kragujevcu.)

A sada da pređemo na samu stvar, na Belićevu kritiku Benešićeve gramatike, ili bolje reći onih njezinih stranica na kojima je nabrojeno 1300 leksičkih razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika. Uza svu svoju prividnu mirnoću, on se pišući o tim razlikama poslužio jednim trikom i jednom znanstvenika nedostojnom podvalom. Nije pri tome riječ o izboru primjera — razumljivo je da će uzimati one primjere koji se najbolje uklapaju u njegovu tezu o nepostojanju razlika (»ako i postoje, one su zanemarive«, rekao je nedavno jedan od njegovih učenika). Nije riječ o tome, već o tome da je on u svojoj kritici, što će čitatelji moći i sami procijeniti je li točno to što kažem ili nije, proglasio Benešića tatom, lopovom, riječokradicom koji je pokrao srpski jezik. Kad Benešić kaže da se za ono što u Srbiji nazivaju *bezbednost* u Hrvatskoj kaže *sigurnost*, onda je to krađa, jer i riječ *sigurnost* također postoji u srpskom jeziku, pa se nikako ne može tvrditi da je ona hrvatska, kako to hoće Benešić. Međutim, Benešić to ne tvrdi, on samo veli da se riječ *bezbednost* u Hrvatskoj ne govori, već da se kaže *sigurnost*. Riječ *sigurnost* može se okvalificirati kao hrvatska samo u odnosu na riječ *bezbednost*, koja je srpska. No, da pogledamo u dva tri primjera Belićev postupak, modus operandi, kako bi rekli kriminolozi. »Odmah među prvim rečima Benešić navodi *pristanak* kao hrvatsku reč, a — *saglasnost* kao srpsku. Meni kao rođenom Beogradaninu običnija je reč *pristanak* nego *saglasnost*, a osim toga je i po značenju dublja i šira od reči *saglasnost*.« Ovdje ispada čak da je Benešić gosp. akademiku osobno ukrao riječ *pristanak* »koja je njemu običnija nego *saglasnost*«. Pitamo se, kako je mogao postupiti a da to izbjegne, da ne otima gosp. akademiku »riječ koja mu je milija«. Sve da je znao za taj odnos između gosp. akademika i riječi *saglasnost*, Benešić nije mogao učiniti ništa drugo već da upozori buduće poljske prevodioce (a na njih je u prvom redu mislio sastavljajući svoju gramatiku) da se za ono što u Srbiji zovu *saglasnost* u Hrvatskoj kaže *pristanak*. No, da uzmemo još jedan primjer. Evo što kaže gosp. Belić: »U Beogradu se upotrebljava *vrlo* znatno češće nego *mnogo* i *zdravo* u izvesnim izrazima; međutim reč *vrlo* Benešić oglašuje samo za hrvatsku reč«. To je dakako neistina, i Benešić bi to mogao oglasiti samo da je bio u onoj mjeri glup u kojoj je gospodin Belić — da upotrijebimo pristojnu riječ — bio znanstveni manipulant.

Kako mu je samo pala na pamet takva tvrdnja. Ako netko hoće upozoriti da se tipično srpske sintagme *zdravo bolestan, mnogo lepo* u hrvatskom prevode s *vrlo bolestan, vrlo lijepo*, to jest da se riječi *zdravo, mnogo* prevode s *vrlo*, postoji li ikoji drugi način da se to učini a da se pritom ne pokrade srpski jezik? Na kraju, samo još jedan citat: »I lim i limar sasvim su obične reči u Beogradu, pleh je još u upotrebi, a klonfer se gubi. Međutim Benešić lim i limar daje samo Zagrebu.« Gotovo je nevjerojatno to manipuliranje gospodina akademika. Je li trebalo da Benešić posebno upozori da se uz riječ *pleh* (»koja se još govori«) i riječ *klonfer* (»koja se gubi«) u Beogradu govori i *lim* i *limar*, kao i u Zagrebu? Po njemu, i tu je riječ o krađi – riječi *lim* i *limar* Benešić daje samo Zagrebu, pa su »Politika« ili »Vreme« prije pola stoljeća mogli donijeti posebne izvještaje pod naslovom: Hrvati ukrali Srbima limara. (Premda je, kako kaže Belić, riječ *lim* tako česta u Beogradu, čudno je što u srpskim rječnicima nema riječi *limenka*, već se za tu ambalažu konzerve kaže ili kutija od konzerve ili samo konzerva).

A što se tiče onog odabira Belićeva iz »čudnovatog spiska Benešićeva« (čitatelji »Marulića« imaju prvi priliku da ga pročitaju u cjelini i sustavno uređena, složena po abecednom redu, jer je u Gramatici bio razbacan na nekoliko mjesta i raspodijeljen po gramatičkim odjeljenjima) jedino u čemu se čovjek može složiti s njime jest činjenica da među tih više od tisuću leksičkih razlika ima i pet, šest riječi koje on (bit će s pravom) odbija da primi u korpus srpskog jezika. Ali se nikako ne može složiti da je većina tih leksičkih razlika beznačajna – da su te razlike tako sitne i male da je zbog njihove beznačajnosti o njima bespredmetno govoriti; to su riječi (navodim prema Beliću) kao *prtljag* (hrv.) – *prtljaga* (srp.), *biljar – bilijar, Benjamin – Venjamin, biskvit – biškota, Bizant – Vizantija, Atena – Atina* itd. Što se takvih riječi tiče, riječi koje imaju tako fine, sitne jednoslovčane razlike u govoru Srba i Hrvata, njih ima toliko da bi nam bilo potrebno deset stranica »Marulića« da ih samo nabrojimo. Uostalom, čitatelji će ih naći u Benešićevu rječniku, iako u mnogo skromnijem broju, jer je to što se nalazi u Benešićevoj gramatici samo mali dio razlika koje postoje.

S druge strane, sasvim je razumljivo i logično da je gospodin Belić potpuno zaobišao one »prave« razlike, kod kojih se ne može govoriti ni o krađi ni o prekrađi, kao što su riječi *jednačina* (srpski) – *jednadžba* (hrvatski), *kriva – krivulja, prava – pravac, ćelija – stanica, naučnik – znanstvenik, šegrt – naučnik, odojče – dojenče, makaze – škare, testera – pila, železnička stanica – kolodvor, pozorište – kazalište* da i ja nabrojim samo neke od tih riječi za koje se može sa sigurnošću kazati da su srpske odnosno da su hrvatske. Ne može biti zabune da je svetiteljka srpska riječ kojoj odgovara hrvatska riječ svetica, da je *puvač* srpska riječ za životinju koja se u Hrvatskoj zove *puh*, da je *pacov* srpska riječ za hrvatskog *štakora*, a *gugutka* za hrvatsku *grlicu*, itd. itd. Uz to postoji i veći broj dvoznačnica (njih Belić također prešućuje), koje mogu pričiniti mnogo nevolja prevodiocima ako ne znaju točno kamo koja spada, kao npr. riječ *tečan*, koja u srpskome znači *tekući*, a u hrvatskom *ukusan*. Čitatelji lako mogu naći sličnih primjera u Benešićevim »razlikama«.

Nakon svega, i usprkos svemu, sutra će se ponovno naći netko tko će tvrditi da između hrvatskog i srpskog jezika zapravo nema nikakvih pažnje vrijednih razlika, koje bi opravdavale težnje Hrvata da imaju svoj »poseban književni jezik«. Do kakvih sve argumenata ne dolaze i kakve sve ne potežu srpski jezikoslovci, a bome i neki naši pristaše unitarnog srpskohrvatskog jezika, najbolje govori sličica (također iz 1940. godine) koju nam je priopćio velečasni Jerko Gršković, krčki župnik, pošto se oštro

okomio na knjigu dra Petra Guberine i dra Krune Krstića »Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika«, i svoju apologiju srpsko-hrvatskom jezičnom jedinstvu završio ovim riječima: »Nama o tom jedinstvu najjače govori usklik priproste stare Vrbanke kada je slušala govor učene Beograđanke: Avô, gospâ, kako lipo hrvâski govorite!... To je bio glas krvi. A krv nije voda.«

Tu je budalaštinu gospodin Aleksandar Belić, ako je slučajno čitao zagrebačke »Novosti«, mogao pročitati u broju od 22. siječnja 1941. godine. Ako ju je pročitao – sigurno ju je pročitao s velikim uživanjem.

V. B.

UPOZORENJE

Rječnik razlika između srpskog i hrvatskog književnog jezika koji donosimo na slijedećim stranicama treba čitati kao svojevrsni povijesni dokument o razvoju jezičnih standarda u našim prostorima. Sigurno je da je pet desetljeća kasnijeg razvoja učinilo svoje, te je dio navedenih razlika prevladan.

Ni priređivač Rječnika ni redakcija nisu dirali u Benešićev tekst, to jest, nisu ispravili ni vjerojatne pogreške (u koje jamačno spada par ***knjižarnica – knjižnica****), jer su htjeli ostati dosljedni u namjeri da sav materijal donesu kao povijesni dokument o razvoju borbe za hrvatski književni jezik.*

Uredništvo

Srpsko-hrvatski diferencijalni rječnik

Prema knjizi Julija Benešića »Gramatyka jezyka chorwackiego czyli serpskiego«, Warszawa 1937, priredio V. B.

A

Abacija — Opatija
Abisinija — Abesinija
abonent — pretplatnik
abonos — ebanovina
advokat — odvjetnik
agnec — jaganjac
ajkula — morski pas, kučak
ajmokac — umak
ajvar — kavijar
akcionarski — dioničarski
akt po predmetu — spis o predmetu
aleja — drvored
Alpi — Alpe
ambis — ponor
amrel — kišobran
antički — antikni
apelovati — apelirati
apetit — tek
apoteka — ljekarna
april — travanj
arabljanski — arapski
aranđeo — arhanđeo
arenda — zakup
arhiva — arhiv
artiljerija — topništvo
artiljerac — topnik
Atina — Atena
Avelj — Abel
avet — sablast
avgust — kolovoz
azbuka — alfabet, abeceda
azot — dušik

B

babica — primalja
bajat — suh
bakalnica — sitničarija
bakšiš — napojnica
bal — ples
banja — kupalište
basamaci — stube
baštovan — vrtlar
bataliti se — okaniti se
Bečlija — Bečanin
Bečlika — Bečanka
bekstvo — bijeg
beočug — karika
berberin — brijač
bešika — mjehur
bezbednost — sigurnost
beznadežan — beznadan
bezpristrasan — nepristran
bezuslovan — bezuvjetan
biblioteka — knjižnica
biciklet — dvokolica, bicikl
bilijar — biljar
bina — pozornica
bioskop — kinematograf
birač — izbornik
blagodarim — hvala!
blagodarenje — Tedeum
blagodarnost — zahvalnost
blagovoljenje — blagonaklonost
blagovremeno — pravodobno
bokal — vrč
boranija — mahune
borben — bojovan
botanika — bilinstvo
branilac — branitelj
brbljiv — brbljav
brilijant — briljant
Brisl — Bruselj
brodolomnik — brodolomac
brojitelj — brojnik; brojilo
buba — zareznik, kukac
bubašvaba — žohar
budanac — budista
budilnik — budilica
buđa — plijesan
buđav — pljesniv
budelar — novčarka
buktinja — baklja
bukvar — početnica
bundeva — buča
burgija — svrdlo
buter — maslac

C

celishodan — prikladan
cenovnik — cjenik
centrala — središnjica
centralni — središnji
cigla — opeka
cilj — svrha
cirkular — okružnica
crna džigerica — jetra
crnpurast — crnomanjast

Č

čakšire — hlače
čas — ura, sat
čas — predavanje
časovnik — sat, ura
časovničar — urar
četa — satnija
četinari — crnogorica
četverougao — četverokut
čežnjiv — čeznutljiv
čigra — zvrk
činodejstvovati — celebrirati
činilac — čimbenik
član — paragraf
čorba — juha
čovek — muškarac
čulni — čutilni
čulo, čulni organ — sjetilo, čutilo

Ć

ćef — hir
ćelija — stanica
ćemane — gusle
ćumur — ugljen
ćuprija — most
ćutke — prešutno
ćutljiv — šutljiv
ćutalica — šutljivac

D

decembar — prosinac
dejstvovati, delati — djelovati
deklamovati — krasnosloviti
deklinacija — sklonidba
delatnik — radni dan
delfin — pliskavica
delimice, delimično — djelomično
delovođa — poslovođa
demokratija — demokracija
denjak — svežanj
depeša — brzojavka
depozit — polog
direktor — ravnatelj
dirka — tipka
divljenje — čuđenje
dobročinac — dobročinitelj
dockan — kasno
docnije — kasnije
dogled, durbin — dalekozor
dokumentovan — obrazložen
doldrma — sladoled
doneti odluku — stvoriti odluku
dostupan — pristupačan
dovitljiv — domišljat
drot — žica
državni tužilac — državni odvjetnik
državno tužioštvo — državno odvjetništvo
dud — murva
dukser — majica
dupli — dvostruk
dupljari — mješinci
dušebrižnik — dušobrižnik
duvandžinica — trafika
duvan — duhan
duvar — zid, stijena
duvati — duhati
dvanaestopalačno crevo — dvanaesnik
dvosmislen — dvoznačan
dvotočje — dvotočka

Dž
džak – vreća
džepar, kesaroš – džepokradica
dželat – krvnik
džin – orijaš, div
džinovski – orijaški

Đ
đeneral, dženeral – general
đon – potplat
Đorđe – Đuro
đubre – gnojivo
đubriti – gnojiti
đurmrugdžija – carinik

E
efikasan – uspješan
egzekucija – ovrha
eho, odjek – jeka
ekser – čavao
električna centrala – munjara
elektrika – munjina
elemenat, stihija – počelo
episkop, vladika – biskup
escajg – pribor za jelo

F
fakat – činjenica
faklja – baklja
falsifikator – krivotvoritelj
farisej – farizej
feder – pero, opruga
februar – veljača
fijoka – ladica
Fijuma – Rijeka
filijal m – podružnica
filosofski – mudroslovni
filj – slon
firma – tvrtka
firmopisac – pismoslikar
fišek – metak
fitilj – stijenj
flota – brodovlje
foka – tuljan
fota – zalog
Fransoa, Franc – Franjo
frišak – svjež
front – fronta
frtalj – četvrt
fruštuk – zajutrak
fudbal – nogomet
fudbaler – nogometaš
funkcionisati – funkcionirati
furuna – peć

G
gamàšne – kamaše
garantija – garancija
gas – plin
gasni – plinski
glasati – glasovati
gimnastičenje – gombanje
gimnastika – tjelovježba
gimnazista – gimnazijalac
gnjurac, gnjurač – ronilac
gorljiv – goriv
govedina – govedina
grao – siv
graf – grof
gramatika – slovnica
greška – pogrješka
grickati – griskati
grip m – gripa ž
grnčar – lončar
gromobran – munjovod
gromovod – munjovod
gvožđe – željezo
gubilište – stratište
gundelj – hrušt
gustina – gustoća
guša – grlo
guvno – gumno

H
hadžija, poklonik – hodočasnik
hadžiluk – hodočašće
haringa – sled
hartija – papir
heler – filir
hemija – kemija
higijena – zdravstvo
hitan – prešan

hleb – kruh
hlor – klor
hor – zbor
horista – zborista
horovođa – zborovođa
hrišćanin – kršćanin
hrišćanstvo – kršćanstvo
hronika – kronika

I
ibercir – ogrtač
igra – plcs
igrač – plesač
igračica – plesačica
igranka – plesna zabava
ikona – sveta slika
imalac – posjednik
imenitelj, imenilac – nazivnik
imitacija – patvorina
insekat, insekt – kukac
inspektor – nadzornik
instrument – glazbalo
interes – kamata
interesni – kamatni
inžinjer – inženjer
irvas – sob
ishod – rezultat
ishrana – prehrana
iskoristiti – izrabiti
iskušenje – kušnja
isledni sudija – sudac istražitelj
isleđenje – istraga
ispod žita – krišom
ispolin – orijaš, div
ispoljavati se – očitovati se
ispoljiti – očitovati
isporuka – dostava
ispraćaj – oproštaj
ispraćati – pratiti
ispravka ž – ispravak m
istaviti se na suprot – suprotstaviti se
istisak – otisak
istorija – povijest
istovremen – istodoban
istrajati – ustrajati
Italijan – Talijan
italijanski – talijanski
ivica – rub
izbjeglica – bjegunac
izbezumljen – mahnit
izdejstvovati – isposlovati
izdvojiti – izlučiti
izdavač – nakladnik
izjasniti se – izjaviti
izjašnjenje – očitovanje
izlišan – suvišan
izložen – izvrgnut
izostaviti – izuzeti
izričan – izričit
izuzetak – iznimka
izvestan – neki; siguran
izvestiti – saopćiti
izveštaj – izvješće
izvinite! – oprostite!
izvinjavanje – ispričavanje
izvinjavati se – ispričavati se
izvitoperiti – iskriviti
izvodljiv – izvediv
izvršan – pravomoćan
izvršenje – provedba
izvršiti – provesti

J
jačina – snaga
januar – siječanj
jedinstven – izvanredan
jedinjenje – spoj
jednačina – jednadžba
jegejski – egejski
Jelada – Helada
Jelini – Heleni
jelka – božićnje drvce
jelovnik – jestvenik
jemac – jamac
jemčiti – jamčiti
jemstvo – jamstvo
Jermenin – Armenac
jeroglif – hijeroglif
jestveničar – prirodoslovac
jestastvenica – prirodopis
ješnost – tek
Jevrejin – Židov

Jevropa – Europa
jevtin – jeftin
jezgro – jezgra
Jov – Job
Jovanka Orleanka – Djevica Orleanska
Jugosloven – Jugoslaven
jugoslovenski – jugoslavenski
jul – srpanj
jun – lipanj
jutrenje – zornica
juvelir – dragulj

K
kačar, pinter – bačvar
kaiš – remen
kajmak – vrhnje
kalamiti – cijepiti
kalem – kotur
kalfa – pomoćnik
kaluđer – redovnik
kamila – deva
kanabe – naslonjač
kanarinka – kanarinac
kancelarija, nadleštvo – pisarna, ured
kantar – vaga, tezulja
kapak – vjeđa
kapetan – satnik
kaplar, desetar – kapral
karavan – karavana
karijerista – kruhoborac
karlica – zdjelica
kartaginski – kartaški
kasa – blagajna
kasapin – mesar
kasapnica, mesarnica – mesnica
kasarna – vojarna
kasir – blagajnik
kašika – žlica
katihizis – katekizam
kavez – krletka, gajba
kazan – kotao
kazandžija – kotlar
kecelja – pregača
kelner – konobar
kengur – klokan
kepec – patuljak
kerma – pjenica
kičica – kist
kičma, kičmenica, kičmeni stub – hrptenica, hrptenjača
kičmenjak – kralježnjak
kijavica – hunjavica
kicoš – gizdelin, fićfirić
Kipar – Cipar
kirajdžija – stanar, partaja
kirija – stanarina
kiseonik – kisik
klanica – klaonica
klasa – razred
klatiti – klimati
klavir – glasovir
klir – kler
klizav – sklizak
klonfer – limar
knedl – okruglica
knjigovezac – knjigoveža
knjižarnica – knjižnica
kobra – naočarka
kockar – kartaš
kockarnica – kartašnica
kolevka, bešika – zipka
kolibar – kolibrić
kolosek – kolotečina
komanda – zapovjedništvo
komisija – povjerenstvo
komplikovati – kompliciрati
kompozicija – skladba
kompozitor – skladatelj
komšija – susjed
komšika – susjeda
konkurs – natječaj
konzervatorija ž, konzervatorijum m – konzervatorij
konjica – konjištvo
konjugacija – sprega, sprezanje
korice – tok
korpa – košara
kotva – sidro
kovandžija – pčelar
kovanluk – pčelinjak
kovčeg – lijes
koverat – kuverta

kragna – ovratnik
krajcara – novčić
krč – vapno
krečnjak – vapnenac
kretanje – gibanje
krlja – krpelj
krin – ljiljan, lijer
Krit – Kreta
kritikovati – kritizirati
krivina – krivulja; zaokret
krivični – kazneni
krmanoš – kormilar
krofna – uštipak
krotilac – krotitelj
krstača – krsna kost
krst – križ
krstaš – križar
krstaški – križarski
krštenica – krsni list
kršteno ime – krsno ime
krunisanje – krunidba
krunisati – kruniti
krvoliptanje – krvarenje
kujna – kuhinja
kula svetilja – svjetionik
kuraž m – kuraža ž
kurir – teklič, skoroteča
kurjak – vuk
kurs – tečaj
kuršum – tane
kusur – sitni novac
kutija – škatulja
kuvar – kuhar
kvadrat – četvorina
kvart – kotar

L
lavor – umivaonik
lavor – lovor
ledenik – ledenjak
lekar – liječnik
lenger – sidro
lenstvovanje – ljenčarenje
lenj – lijen
lice, ličnost – osoba
ličiti – sličan, nalik biti
linija – crta
litija – procesija
livac – ljevač
livnica – ljevaonica
lobanja – lubanja
lokna, kovrdža – uvojak
lopov – tat
loz – srećka; držati loz; njegov je loz izišao
ludak – ludak
lupa – povećalo

Lj
ljiljak – šišmiš
ljubomora – ljubomor
ljubopitljivost – znatiželja

M
magacin – skladište, spremište
maj – svibanj
majdan – rudnik
makaze – škare
maloletan – malodoban
malokrvnost – slabokrvnost
malter – mort
mamuza – ostruga
manastir – samostan
mangup – fakin
manir m – manira ž
manžetna – manšeta
marama – rubac
marinski – pomorski
marš – koračnica
mart – ožujak
marveni lekar – veterinar
maska, larfa – krabulja
masla – pomast
mastilo – tinta, crnilo
mastionica – tintarnica
mašina – stroj, sprava
mašinista – strojar
mašna, kravatna – kravata
materinji – materinski
mečka – medvjed
međugradski – interurban
megdan, duel – dvoboj

mehana – krčma
merdevine – ljestve
merdžan – koralj
mermer – mramor
meze – zakuska
mider – steznik
mikroskop – sitnozor
minduša – naušnica
mineralogija – rudarstvo
Minhen – Monakovo
mirno! – pozor!
mlekadžija – mljekar
mnogo, zdravo – vrlo
mogućno – moguće
moler – ličilac; soboslikar
moreplovac – pomorac, mornar
moreuz – morski tjesnac
mosur – kotur
mukte – badava
mundir – mundur
municija – streljivo
musketar – mušketir
muzičar – glazbenik
muzika – glazba

N

načelstvo – poglavarstvo
nadležan – mjerodavan
nadmenost – nadutost
nahladiti se – prehladiti se
najuriti – rastjerati
najzad – napokon
naklonjen – sklon
nameštaj – pokućstvo
naplatiti – uplatiti
napor – nastojanje
naročit – osobit
narodni poslanik – narodni zastupnik
narudžbina – narudžba
naseliti – napučiti
našte – natašte
naučnik – učenjak
navijač – druker
nazepsti – prehladiti se
Neapolj – Napulj
nedelja – tjedan, sedmica
nedeljni list – tjednik
nehat – nemar
neimar, gradilac – graditelj
neispravnost – nepravilnost
neizvesnost – nesigurnost
neobavešten, neposvećen – neupućen
neodložno – bezodvlačno
nepokretnost – nekretnina
nepopraviv – nepopravljiv
neposredan – izravan
neprikosnovenost – nepovredivost
neprimetno – neopazice
nesrazmeran – nerazmjeran
nesrećan – nesretan
netrpeljivost – nesnošljivost
neumitan – neumoljiv
neveran – netočan
nevidim – nevidljiv
nezbrinut – neopskrbljen
neželjen – nepoželjan
nipodaštavanje – omalovažavanje
nipodaštavati – omalovažavati
nišador – salmijak
nizija – nizina
nocija – spoznaja
nokšir – noćna posuda
novčanik – lisnica
nurija – župa
nutrašnjost – pokrajina
nužnik – zahod

O

obavešten – upućen
obaveštenje – uputa
obaveza – obveza
obavezati – obvezati
obazriv – obziran
obeležiti – označiti
obesnažiti – poništiti, obeskrijepiti
obespokojavati – uznemiravati
obeštećen – neoštećen
obetovana zemlja – obećana zemlja
obezbeden – osiguran
obeznaniti – onesvijestiti se
objava – oglas

objaviti, obnarodovati – objelodaniti izdati
oblakoder – neboder
oblaporan – sladokusan
obrtni kapital – prometna glavnica
obrtnik – obratnik
obrnut – obratan
obrtati – okretati
obućar – cipelar, postolar
očigledan – očevidan
odbrana – obrana
odbor – komitet
odgojivač – odgojitelj
odjedarcd – odjednom
odložiti – odgoditi
odnos – odnošaj
odnosni – dotični
odojče – dojenče
odsjaj – odsjev
odstojanje, rastojanje, razdaljina – razmak, udaljenost
odvojiti, izdvojiti – odijeliti, izlučiti
odžačar – dimnjačar
ofanziva – ofenziva
olako – površno
olakšica – polakšica
Omir – Homer
onomad, tu skoro – nekidan, nedavno
onomadašnji – nekadašnji
opasnost – pogibelj
operisati – operirati
ophođenje – ponašanje
opit – pokus
opklada – oklada
opozicija – oporba
opravka ž – popravak m
opšti – opći
opštost, opštestvo – općenitost
opticaj – promet
oreol aureola
osa – os
osion – nasilan
oskudica – pomanjkanje
oslonac – oslon
osnivanje – osnutak
osnovna škola – pučka škola
osobeno – naročito
osobenjak – čudak
osobina – svojstvo; osebujnost
ospice – kozice
ostrvo – otok
osvećen – posvećen
osvećenje – posveta

P

park – perivoj
paroh – župnik
parohija, nurija – župa
partija – stranka
pasoš – putnica
pasulj – grah
pàtos – pod
pauza – stanka
pažnja – pomnja, pozornost
peglati – glačati
pelc – krzno
pelcovati – cijepiti
pendžer – prozor
penzionisati, staviti u stanje pokoja – umiroviti, penzionirati
peškir – ručnik
peteljka – stapka
petroleum – petrolej
pijanista – pijanist, glasovirač
pijuk – budak
piktije – hladetina
pisarnik – pisaći stol
pismonoša – listonoša
piškota ž – biskvit
plafon – strop
plajvaz – olovka
pleh – lim
plemenština – plemenitost
plovka – patka, raca
plućna maramica – porebrica, poplućnica
pobiti – opovrći
pocepan – poderan
pocepati – poderati
počastan – začastan
počivka – stanka
počivši – pokojni

podnevak – podnevnik
podozrevanje – sumnjičavost
podrška – potpora
podrivati – potkapati
podvorenje – poklonstvo
podvući – istaknuti
pogodan – podesan
policajac – redar, stražar
policijska prismotra – policijska paska
polugođe – polugodište
poluostrvo – poluotok
poluprečnik – polumjer
polutar – ekvator
poljački – poljski
poljak – poljar
Poljkinja – Poljakinja
pomoć – pripomoć
pomorandža – naranča
pomračenje – pomrčina
ponaosob – napose
ponavljanje – opetovanje
ponedeonik – ponedjeljak
poništiti – ukinuti
ponovac, ponavljač – opetovnik
ponovan – iznovičan
ponjava, čaršav – plahta
porcija – obrok
poređenje – prispodoba
poreklo – podrijetlo
poreska uprava – porezni ured
poreza – porez
porodica – obitelj
porođajni bolovi – trudovi
poručiti – naručiti
porudžbina – narudžba
posednut – zaposjednut
posesti – zaposjesti
poseta – posjet
posilni – služak, burš
poslastičar – slastičar
poslastičarnica – slastičarnica
poslužitelj, služitelj – podvornik
posmatrač – promatrač
posmatranje – promatranje
posmatrati – promatrati
postupiti – postupati
postupno – postepeno
postavljenje – imenovanje
posvećen, obavešten – upućen
poternica – tjeralica
potka – osnova
potomak – odvjetak
potpun – pun
potraživanje – tražbina
potvrdan – jestan
poverilac, kreditor – vjerovnik
povez, korice – uvez
povinovati se – prilagoditi se
povlačenje – uzmicanje
povlastica – pogodnost
povratnik – obratnik
povtoriti – opetovati
pozajmica – zajam
pozlediti – ozlijediti
poznanik – znanac
pozorište – kazalište
požarnik – vatrogasac
prangija – mužar
pratnja – sprovod
pravdati se – ispričavati se
pravobranilac – odvjetnik
pravičan – pravedan
prćija – miraz
precrtati – prekrižiti
prečnik – promjer
predostrožnost – opreznost
predskazati – proreći
predupreditи – spriječiti
preduzeće – poduzeće
preduzimač – poduzetnik
pregaziti – povoziti
preimućstvo – prednost
preljuba ž – preljub
premeštaj – premještenje
prenebreći, prenebregnuti – zanemariti
preovladati – prevladati
preovladivati – prevladavati
prepiska – dopisivanje
prepreka – zapreka
preslišavati se – ispitivati se
presuda – odsuda

presudan – odsudan
prethodno – predbježno
preturati – premetati
prevashodstvo – preuzvišenost
prevozno sredstvo – vozilo
pribežište – zaklonište
pribran – sabran
pričati – pripovijedati
pridika – propovijed
prijatno! – dobar tek!
prijem – doček; primitak; primanje
prijemni ispit – prijamni ispit
prilježan – marljiv
prilika – prigoda, zgoda
primedba – opaska
primeran – uzoran
primetiti – opaziti
primiti znanju – primiti na znanje
primorati – prisiliti
prinadležnosti – beriva
pripucati – opaliti iz puške
prirediti – upriličiti
priroda ž – narav
prirodan – naravan
prismotra – paska
pristalica – pristaša, privrženik
pristanište – luka
pristizati – stizati
pritisak – tlak
priznanica – namira
prizrenje – obzir
produžiti – nastaviti
progres – napredak
prohtev – zahtjev
prolećni – proljetni
promaja – propuh
promena – sklonidba, sprega
promisao – providnost
proneverilac – pronevjeritelj
pronevera – pronevjerenje
protest – prosvjed
protestan – prosvjedan
protivrečan – protuslovan
protivrečnost – protuslovlje
provodnik – vodič
pršljen – kralježak
prtljag m – prtljaga ž
publika – općinstvo
putir – kalež
putnički voz – osobni vlak

R

raden – marljiv
radenik – radnik
radnja – trgovina
razonoda – razbibriga
radoznao, ljubopitljiv – znatiželjan
raf – polica
ram – okvir
ranije, pređe – prije
raniji – predašnji
rasejan – rastresen
rasmatranje – razmatranje
raskrsnica – križanje
rasparčan – raskomadan
raspeće – raspelo, propelo
rasprostranjen – raširen
raspust – praznici
rasturati – raspačavati
rastvor – rastopina, otopina
ravnovjesje – ravnoteža
razmimoići se – mimoići se
raznorazan – raznovrstan
razvesti se – raspitati se
rđav – loš
rečenica – izreka
rečni sliv – porječje
red – redak
redakcija – uredništvo
redaktor – urednik
reditelj – redatelj
redati – redati
registar – kazalo
regulisati – regulirati
ren – hren
rešen biti, rešiti se – biti odlučan, odlučiti
rešenost – odlučnost
revnosan – revan, gorljiv
rezerva – pričuva
robija – tlaka
ročište – domjenak

rodoljubac – rodoljub
rodoljubiv – rodoljuban
rovito jaje – na umak jaje
rublja ž – rubalj m
Rumunija – Rumunjska

S
sadašnjica – sadašnjost
sadržina – sadržaj
saglasnost – pristanak
sahrana – pogreb, pokop
sajdžija – urar
saksija – lonac za cvijeće
samac – neženja
Samarićanin – Samaritanac
samoopredjeljenje – samoodređenje
samsar – mešetar
samur – zerdav
sanduk – lijes
sanjiv – pospan
saobraćaj – promet
saobraćajac – prometni stražar
saobraziti – prilagoditi
saopštiti – saopćiti
saopštenje – saopćenje, priopćenje
sarač – sedlar
saradnik – suradnik
sastavni deo – sastojina
Savaot – Sabaot
savet – vijeće
savetno – uputno
savladati – svladati
saznanje – spoznaja
sazvežđe – zviježđe
sedna kost – sjednjača
sekretar – tajnik
sem – osim
sen – sjenka, sjena
septembar – rujan
sijalica – žarulja
simvol – simbol
sirće – ocat
sisanče – dojenče
sisar – sisavac
skamija – klupa
skaska – bajka
skazaljka – kazaljka
skele – lazila
skiptar – žezlo, sceptar
sklanjati se – uklanjati se
skorašnji – nedavni
skraćenica – kratica
skrenuti – svratiti; skrenuti pažnju – upozoriti
skrnaviti – obeščastiti
skupština – sabor
slagač – slagar
slanik – soljenka, solnjak
slavičnost – slavohlepnost
sledovati – slijediti
sledovati čemu – slijediti što
slepac – sljepić
slik – srok
slikati se – fotografirati se
Sloven – Slaven
slovenski – slavenski
slovenački – slovenski
složen – zapleten, zamršen
slušalac – slušač, slušatelj
služitelj – podvornik
smej – smijeh
smeo – smion
smotren – oprezan
smožden – izmožden
snabdeti – providjeti, opskrbiti
snabdevati – opskrbljivati
snishodljivo – ponizno
s obzirom – glede
somot – baršun
sopstven – vlastit
sopstvenik – vlasnik
spahija – vlastelin
Spasovdan – Spasovo
spiritus – žesta, špirit
spisak – popis
spolja – izvana
spoljni – vanjski
sporedan – uzgredan, postran
sprat – kat
spreman – pripravan
srazmer – omjer
srazmera – razmjer

srećan – sretan
srez – kotar
stanica – kolodvor; postaja
starežar – staretinar
stav – držanje
stecišna masa – stečajna masa
stepen – stupanj
stilo – držalo
stomak – želudac
strahovati – plašiti se
stranac – inozemac, tuđinac
strukovnjak – stručnjak
strvoder, šinter – živoder
stub – stup
Suec – Sucz
sudija – sudac
sudski – sudbeni
sudski izvršitelj – ovrhovoditelj
sujeta – taština
sujeverje – praznovjerje
sujeveran – praznovjeran
suma – svota
sumaren – podmornica
sumnja – dvojba
sumnjati – dvojiti
sunder – spužva
supa – juha
suparnik – takmac
surevnjiv – ljubomoran
surevnjivost – zavist
suštastvo – bit
svadalica – svadljivac
svedočanstvo – svjedodžba
sveska – svezak
sveštenik – svećenik
svetitelj – svetac
svez – šav
svirep – okrutan, nesmiljen
svirepost – okrutnost

Š
šamar – ćuška, pljuska
šar – kugla
šargarepa – mrkva
šećer – slador
šegrt – naučnik
šina – tračnica
škembići – fileki
Škotlanđanin – Škot
šmrk, prskalica, špricla – štrcaljka
šnicla – odrezak
Španac – Španjolac
španać – špinat
špiritus – žesta, špirit
šporet – štednjak
štáb – štöp
štampa – tisak
štampane stvari – tiskanice
štamparija – tiskara
štampati – tiskati
štedro – darežljivo
štrkla, kozje noge – navodnik
štrk, lelek – roda
Švajcarska – Švicarska
švalja – švelja
Šveđanin – Šved

T
tabak – arak
tačan – točan
tačka ključanja – vrelište
tačka smrzavanja – ledište
takmičiti se – natjecati se
taksa – pristojba
talentovan – talentiran, darovit
tapšanje – pljeskanje
tašna – taška
tašta – punica
tečan – tekući
tečnost – tekućina
telalin – staretinar
telegraf – brzojav
terazije – vaga, tezulja
teritorija ž – teritorij m
testera – pila
teškoće – poteškoće
tociljaljka – sklizaljka
točak – kotač
traka – vrpca
traženje – zahtjev
trbušna ovojnica – potrbušnica
trenutno – časovito

trezven – trijezan
trijumfalna kapija – slavoluk
trka – utrka
trti – trljati
trougao – trokut
trpeljivost – snošljivost
trpezarija – blagovaona
trpežnjak – stolnjak
truditi se, činiti napore – trsiti se, nastojati
trus – potres
tuča – tučnjava
tu skoro – nedavno
tužilac – tužitelj
tvrdica – škrtac
tvrđenje – tvrdnja
tučak – pestić

U

uapsiti – uhapsiti
ubediti – uvjeriti
ubedljiv – uvjerljiv
ubeđen – uvjeren
ubeđenje – uvjerenje
ubica – ubojica
ubistvo – umorstvo, ubojstvo
ubistven – ubojit
ubojica – razbijač
ubrzati – pospješiti
u cilju – u svrhu
učesnik – sudionik
učestvovanje – sudjelovanje
učešće – udio
učtiv – uljudan
udovica – udova
udžbenik – priručnik
ugalj – ugljen
ugled – uzor
ugljeni majdan – ugljenik
ugljenik – ugljik
ujdurisati – udesiti
ujdurma – smicalica
ujka – ujak
ukaz – dekret
ukazati pomoć – pružiti pomoć
ukrštene reči – križaljka
umešnost – okretnost
unaprediti – promaknuti
unapređenje – promaknuće
unazad – unatrag
unezveren – zbunjen, usplahiren
univerzitet – sveučilište
uobrazilja – mašta
uobražavati – zamišljati
uobražen – umišljen
uopšte – uopće
upadljiv – napadan
uporediti – prispodobiti
uporednik – usporednica
uposliti – zaposliti
upotreba – uporaba, poraba
upotrebljavati – rabiti
upravnik – upravitelj
upražnjavati – obavljati, vršiti
uputstvo – uputa
uputiti – upraviti
uputnica – doznačnica
uračunljiv – ubrojiv
uramiti – uokviriti
ureći – zakazati
urma – datula
usamljen – samotan, osamljen
uslov – uvjet
usopši – pokojnik
uspravno – okomito
usredsrediti – usredotočiti
ustezanje, snebivanje – ustručavanje
uštedeti – prištedjeti
uticaj – upliv
utisak, upečatak – dojam
utok – ušće
utornik – utorak
utuviti – upamtiti
utvrditi – ustanoviti
uverenje – svjedodžba
uvidaj – očevid
uvodni članci – uvodnik
uzbuden – uzrujan
uzbuđenje – uzrujanost
uzimati – poprimati
uzvičnik – uskličnik

V

vaistinu – doista
vajar – kipar
Valtazar – Baltazar
varenje – probava
varganj – vrganj (Boletus edulis)
varjača – kuhača
varljiv – varav
varoš – grad
varošica – gradić
varvarin – barbar
vasiona, vaseljena – svemir
vaskrs, vaskrsnuće – uskrsnuće
vaskrsnuti – uskrsnuti
vaspitač – odgojitelj
vaspitanje – odgoj, naobrazba
vaspitan – odgojen
vaspitati – odgojiti
vaspostaviti – uspostaviti
vašar – sajam
vašljiv – ušljiv
Vavilon – Babilon
vazduh – zrak
vazduhoplovstvo – zrakoplovstvo
vazdušni – zračni
važiti – vrijediti
venčane planine – lančano gorje
Venjamin – Benjamin
veo – koprena
verenica – zaručnica
verenik – zaručnik
verovatan – vjerojatan
verovati – misliti
vertep – jaslice, betlem, betlehem
veš – rublje
vešerka – pralja
veštački – umjetni
vetriti – zračiti
vičan – navikao
vidan – vidljiv
vidim – vidljiv
viks, fiks – laštilo
vilica – čeljust
viljuška – vilica
vinovnik – krivac
violina – gusle
violinist – guslač
visija – visina
viši tečajni ispit – matura, ispit zrelosti
vjeruju s – vjerovanje
vladalac – vladar
voćstvo – vodstvo
vodenica – mlin
vododelnica, vodomeđa – razvođe
vodonik – vodik
vodomeđa, vododelnica – razvođe
vodostanje – vodostaj
vod, vožd – voda
vojni – ratni
volšeban – čarobnjak
voljen – obljubljen
voz – vlak
Voznesenje – Uzašašće
vozovođa – vlakovođa
vredan – marljiv
vrlina, dobrodetelj – krepost
vrskaput – ogrtač
vrsta ž – vrst m

Z

zabeleška – bilješka
začmao – zahirio, ukočen, uspavan
zadatak – zadaća
zadocniti - zakasniti
zadocnjenje – zakašnjenje
zadrt – zasukan
zadužbina – zaklada
zaporka – zagrada
zakletva – prisega
zakupac – zakupnik
zamadijati – začarati
zamak – dvorac
zamerka – prigovor
zamor – umor
zamorenost – umornost
zamoran – naporan
zamoren – umoran
zamoriti – izmučiti
zanatlija – obrtnik
zanatski – obrtni

zanimati – zabavljati
zaostavština – ostavina
zapaljenje – upala
zapamtiti – upamtiti
zapara – sparina
zapaziti – opaziti
zapažati – opažati
zapeta – zarez
zapremina – obujam
zapušač – čep
zapušiti – začepiti
zarada – zaslužba
zaseban – poseban
zataškati – zabašuriti
zategnut – napet
zategnutost – napetost
zaturiti – zametnuti
zavera – urota
zaverenik – urotnik
zavesa – zastor
zavisiti – ovisiti
zavisnost – ovisnost
zbir, sabir – zbroj
zbor – skupština
zbrinuti – opskrbiti
zdanje – zgrada
zdelična kost – kukača
zejtin – ulje
zelembać – gušter
zemljouz – prevlaka
zemljoradnja – poljodjelstvo
zemljoradnik – poljodjelac
zemljotres – potres
zglavak – zglob
zloupotreba – zloporaba
zloupotrebiti – zlorabiti
značaj – značenje
zolja – osa
zoologija – životinjstvo
zrikavac – cvrčak
zvanično – službeno
zvanica – uzvanik
zvečarka – čegrtuša
zviždaljka – fućkalica
zubni lekar – zubar, zubni liječnik
zulumćar – silni

Ž

žagor – žamor
žalba – pritužba
žaliti se – pritužiti se
žandarm – oružnik
žaoka – žalac
živopisan – slikovit
živopis – slikarstvo
žiža – žarište
žižica – šibica
žmarci – jeza, trnci

DVOZNAČNICE

brijač – onaj koji brije
– britva

čedan – skroman
– nevin

guša – volja
– grlo, vrat

kovčeg – kovčeg
– lijes

kmet – seoski knez
– kmet

ličiti – bojiti, ličiti
– biti sličan

naučnik – šegrt
– učenjak

unutrašnjost – nutrina
– provincija

obrt – obrt
– preokret

obrtni – obrtni (od obrtnik)
– obrtni (od obrnuti)

odojče – odojak
– dojenče

osvetiti – osvetiti se
– posvetiti

obrtnik – obrtnik
– obratnica

poručiti – javiti
– naručiti

plah – strašljiv
– plah

pravdanje – tjeranje pravde
– opravdavanje

praznici – dopust, ferije
– blagdan, sveci

puk – narod
– pukovnija

skupština – vijeće, vijećanje
– parlament

slovenski – slovenski
– slavenski

složen – složen
– kompliciran

stanica – ćelija
– stajalište

stečaj – bankrot
– natječaj, konkurs

tečan – ukusan
– tekući

tuča – tuča
– tučnjava

ubojica – ubojica
– svadljivac

ugledan – poštovan
– uzoran

uvjerenje – uvjerenje
– svjedodžba

vilica – vilica za jelo
– čeljust

vjeđa – vjeđa
– obrva

voz – kola (sijena)
– vlak

zanimati se – interesirati se
– baviti se

zbor – kor
– vijeće

značaj – karakter
– značenje

KAZALIŠNI OSVRTI

1. NOVA VEČEKOVA PREDSTAVA

Petar Večck nesumnjivo je zanimljiv redatelj. Sklon je istraživanju i eksperimentiranju i predstave su mu — unatoč povremenom i mjestimičnom zastranjivanju — prihvatljive i vrlo dojmljive. Nedavno je na pozornici *Dramskog kazališta »Gavella«* režirao poznatu DANTONOVU SMRT *Georga Büchnera.* Prethodno je taj tekst ponešto adaptirao, ne iznevjerivši, međutim, ni u kom smislu autorove težnje; naprotiv: ključne je misli učinio još »udarnijima« i očitijima pa smo tako lakše nego pri čitanju otkrivali mehanizam revolucijsog žrvnja, zadrtosti ideologâ, nasilnog nametanja »jedinospasavajućih« recepata, okrutnog bezdušja i nečovještva u ime pravde kao i tragičnu »krivnju« nevinih. Mnoga maštovita redateljska rješenja učinila su izvedbu ove u biti intelektualne drame živom, komunikativnom i prijemljivom.

Za takav su ishod pothvata uvelike zaslužni i glumci. U naslovnoj ulozi gledali smo *Zlatka Viteza.* Sve aspekte kompleksnog Dantonova lika — od razigrane pustopašnosti, vjere u moć svoga imena i zasluga i mnogostruke superiornosti do izdosađenosti, povrijeđenog ponosa, plamenog prijezira neljudskih niskosti i pomirenja sa smrću — dočarao je temperamentno, duboko proživljeno i uzornim jedinstvom svih glumačkih izražajnih sredstava. Zasukanost, mraznu hladnoću, bezosjećajnost i krvološtvo Dantonova antipoda Robespierrea izvanjski je suzdržano, no unutarnjim snažnim nabojem interpretirao *Duško Valentić.* Zagrižljivu pakost i urođenu zloću St. Justovu nastojao je što uvjerljivije prezentrirati *Boris Svrtan.* Plemenitu pobunu Dantonova prijatelja poštenjaka Legendrea umješno je prikazao *Zoran Gogić,* toploj čuvstvenosti Camillea Desmoulinsa pravi je ton dao *Goran Grgić,* Lecroixov intelektualizam i angažiranost slikovito je uobličio *Drago Meštrović,* Payenov traktat o stvaranju svijeta i postojanju ili nepostojanju Boga sugestivno je i potresno — noseći usput (po ingenioznoj redateljevoj zamisli) križ — izgovorio *Emil Glad,* Herrmannovo zvjersko divljaštvo do punog je izražaja došlo u zdušnoj igri majstorski maskiranog i prikladno kostimiranog *Slavka Brankova* a *Žarku Potočnjaku* Večekova je adaptacija dala priliku da u ulozi naroda predoči bogatu skalu svoje mimičke vještine i začudnu gipkost svoga tijela. *Anja Šovagović-Despot* dokraja se uživjela u lik strastvene Dantonove supruge Julie. *Marina Nemet* dirnula nas je prikazom ludila Camilleove Lucille. U ostalim su ulogama — bez riječi ili tek s ponekom rečenicom — više ili manje uspješno nastupili *Dražen Kühn, Zorko Rajčić, Krešimir Zidarić, Vesna Smiljanić. Ljiljana Gener, Josip Marotti, Ante Dulčić* i *Ingeborg Appelt.* Poseban je spomen zavrijedila *Zdenka Heršak.* U ulozi prosjakinje (»izmislio« ju je Večck) nepogrešivom je francuštinom zvonko otpjevala poznati popularni pjesmičak »Au clair de la lune«, zatim — u prijevodu *Zvonimira Mrkonjića* — pjesmu o izumitelju giljotine i napokon (opet u zanimljivu prepjevu spomenutog prevodioca) marseljezu. Sigurnim nastupom ponovno se očitovala glumicom od formata. Pjevanje je popratila neodoljivim šarmom pa je na kraju predstave bila izuzetno srdačno pozdravljena.

Scenski prostor organizirao je (kao i obično za svoje predstave) sam Večck. U tom pogledu asistirala mu je *Brankica Ralić.* U režiji pomagala mu je *Zvjezdana Timet.* Od vidne koristi bila je suradnja maskerke *Sonje Kožarić,* glazbu je odabrala *Vesna Šir,* adaptaciju pjesama (?) izvršila je *Inge Appelt,* kiparske je radove izvela *Ljiljana Tucaković,* prijevod *Vladimira Kovačića* redigirao je *Zvonimir Mrkonjić.*

A sad i malo prigovora. Zašto su glumci koji igraju viječnike tribunala sjedjeli (sučelice publici) potpuno bezizražajno? Redatelju (i glumcima) uputio bih i ovo pitanje: zar još ne uvidate da su pusta valjanja po podu i prikazi spolnog akta (pa bili i — kao ovaj put — »inovirani«) publici dosadili i dojadili? Kostimi u kreaciji *Jasne Novak* u prvom dijelu predstave doimali su se — unatoč »pump«-ramenima (ili upravo zbog njih?) — impresivno da bi u drugom dijelu bili bez ikakve logike zamijenjeni nečim »ni na nebu ni na zemlji«. Sličnim postupkom ista kostimografkinja i redatelj iznenadili su nas svojedobno i u predstavi Shakespeareova »Rikarda III«. Čemu služe takve ekshibicije?

2. DUBROVAČKO GOSTOVANJE U ZAGREBAČKOM HNK

Dubrovačkom kazalištu »Marin Držić« valja svakako odati priznanje što je u godini *Gundulićeva* jubileja (400. obljetnica rođenja) stavilo na repertoar široj javnosti gotovo nepoznatu njegovu melodramu PROZERPINA UGRABLJENA (genezu joj je potkraj prošlog stoljeća utvrdio franjevac Urban Talija). Bila je to zgodna prilika da se iskupi nemar kojim se odnosimo i prema najistaknutijim imenima svoje kulturne prošlosti. Nije na žalost dostojno iskorištena. Dogodilo se, naime, nešto slično kao i prije nekoliko godina s »Dubravkom« u režiji Ivice Kunčevića: u središtu pažnje ne bijahu autorov tekst i namjena, nego redateljevo svojevoljno »iščitavanje« i nasilno, promašeno »osuvremenjivanje«. Danak modernim redateljskim zabludama platio je ovaj put inače vrstan režiser *Marin Carić,* narušivši sklad Gundulićeve literarne arhitektonike prebučnom, iritantnom glazbom *Nevena Frangeša* (koja je, osim toga, »pokrivala« govor glumaca), hladnom, »limenom« scenografijom *Marine Čuturilo* a nadasve pretvaranjem Plutonova »pakla« u stanište našega vremena i zaodijevanje božica i bogova mondenim suvremenim toaletama. Da je pak ono nekoliko lezbijskih i homoseksualnih »natuknica« u toku predstave također krivotvorenje Gundulića — samo je sobom jasno. Odlučivši se pak (samoinicijativno ili po sugestiji lektora dr. *Josipa Vončine?*) za staroštokavsku akcentuaciju u govoru glumaca (tako se, naime, naglašavalo u Dubrovniku Gundulićeva vremena) Carić je na svoj način odgovorio na odavna već zanimljivo pitanje: je li bolje i umjesnije u kazališnoj interpretaciji starih tekstova težiti znanstveno utvrđenoj originalnosti (i time današnjoj publici otežati razumijevanje) ili pak ukusnom i s mjerom provedenom modernizacijom jezika i govora pomoći gledaocima da lakše shvate smisao? (O tom je problemu — u vezi s Lucićevom »Robinjom« — u ovoj reviji svoje-

vremeno vrlo zanimljivo pisao Vojmil Rabadan.) Kako je, dakle, kazališni posao tankoćutan: u određenom smislu modernizacijama nema mjesta – u drugom, opet, pogledu prestriktno poštivanje originalnosti više je na štetu nego od koristi.

U glumačkom ansamblu spominjem ponajprije *Josipa Gendu* (iz Splita), koji je sigurnim nastupom i sonornim glasom potpuno odgovorio ulozi Plutona, i *Predraga Vušovića, Franu Perišina* i *Ivicu Barišića,* koji su kao »pastirska trojka« (Ljubmir, Radmio i Lovorko) svojom proživljenom, temperamentnom igrom bili slikovita ovozemaljska protuteža svijetu bogova da bi se u drugom dijelu umješno pretvorili u suvremene »frajere« i »tjelohranitelje«. Kao Prozerpina s uspjehom je nastupila *Ljiljana Štokalo,* Čereru je dostojanstveno odigrala *Jasna Ančić,* dvije uloge interpretirala je *Doris Šarić-Kukuljica* a *Dubravka Crnojević* čak tri. *Miše Martinović* – ujedno jezični savjetnik predstave – pojavio se u epizodnoj ulozi Radamanta. Merkurijev »prolog s visina« izrekao je *Maro Martinović.*

Kostimografkinja *Diana Kosec-Bourek* savjesno je udovoljila redateljevim zahtjevima, kao koreograf naveden je *Miljenko Vikić,* kao dramaturg *Hrvoje Ivanković.*

3. SIMPATIČNA »SENTIŠ«-PREDSTAVA

Teatar ITD i ove sezone nastavlja svoju praksu da kazališnim početnicima povremeno omogući primjenu stečenog znanja i afirmaciju. Ovaj put omogućio je to grupici njih: *Martina Aničić* i *Petar Vujačić* adaptirali su dramski tekst *D. Frencha* MJESEC NAD SLANIM VODAMA, Vujačić je režirao njegovu izvedbu te odabrao popratnu glazbu, Martina je ujedno fungirala kao dramaturg, arh. in spc *Gordana Svilar* kreirala je scenski prostor a *Snježana Bartolec* vrlo skladne kostime. *Snježana Veselica* navedena je kao »prijevodni konzultant«.

Ovu simpatičnu sentimentalnu romancu s mnogo su topline odigrali *Vjera Žagar-Nardelli* i *Zlatko Crnković.* U njihovu društvu bilo je zaista ugodno provesti sat vremena. Mladi pak redatelj jamačno shvaća kakva mu je čast ukazana kad je svoju diplomsku predstavu mogao raditi s tako renomiranim glumcima. U nijemoj ulozi Toma Mixa koja je zgodno poslužila kao stafaža nastupio je *Tomislav Martić.*

4. PRVA PREDSTAVA NOĆNE SCENE »P. S.«

Hrvatsko narodno kazalište prvu je režiju na svojoj novopokrenutoj *Noćnoj sceni »Post scriptum«* sasvim razumljivo povjerilo inicijatoru ovog pothvata *Tomislavu Durbešiću.* I nije pogriješilo: on je svoj stručni umjetnički posao obavio savjesno, odgovorno, autoru vjerno, s istančanim smislom za dočaravanje atmosfere i vještim oblikovanjem čestih i naglih obrata u raspoloženjima i psihičkom stanju aktera poznate naturalističke tragedije s kraja XIX. stoljeća GOSPOĐICA JULIJA glasovitog *Augusta Strindberga.* Taj prikaz sraza »viših« i »nižih« slojeva društva, grijehâ elite i resantimana »poniženih i uvrijeđenih«, trauma iz nesretnog djetinjstva, hereditarnih opterećenja, mladenačke nepromišljenosti i lakovjernog zanosa pod utjecajem »čari ivanjske noći«, zloće, prostote i bezdušnosti nije ni nakon sto godina postojanja izgubio gotovo ništa od svoje gorčine i dojmljivosti.

Dobro odabrani glumci razgovijetnom su prezentacijom teksta i psihološki produbljenom igrom svih stotinjak minuta izvedbe (ponešto kraćenja ne bi bilo na odmet) zadržali našu pažnju napregnutom a pobudili su i živo naše suosjećanje. *Ena Begović* sve je mijene Julijinih raspoloženja i njezina ponašanja, od prostodušnosti i nevinosti do oholosti, tvrdoće, proračunatosti, strastvenosti, slomljenosti, očaja i apatije učinila logičnima i vjerodostojnima a Julijinu »igru« sa slugom bogato je nijansirala i tako nam darovala nezaboravnu kreaciju koja joj zaista služi na čast. *Dragan Despot* kao sluga Jean cjelinom je svoje glume i pojedinim slikovitim detaljima (lickanje pred ogledalom, sjedenje pod »halbecom«) potpuno ostvario autorove zamisli o ovoj »sitnoj duši«, umišljenom ljepotanu, neodgovornom grubijanu, materijalistu, okrutniku i osvetniku. Toga vrsnog glumca prerijetko viđamo na djelu. Služavku Kristinu, Jeanovu zaručnicu, čeljade sa sitnim, »normalnim« životnim planovima i određenim, od malih nogu usađenim načelima, protutežu Julijinoj »smušenosti« i Jeanovoj megalomaniji, s pravom je mjerom i umješno odigrala *Ana-Marija Fabris.*

Kostimi *Diane Kosec-Bourek* bijahu ukusni i adekvatni vremenu radnje a bjelina elemenata sa scene (scenograf *Tomislav Durbešić,* likovni oblikovatelj *Ante Serdar*) učinila je crninu događanja još očitijom. Uspješni glazbeni suradnik bio je *Đelo Jusić.* Redatelj Durbešić iskazao se i svojim nestereotipnim, inteligentnim, duhovitim i ljubavlju prema Zagrebu i našem kazalištu prožetim prologom, što ga je izgovorio nenamješteno, neposredno i angažirano.

Novoj sceni bilo i nadalje sretno!

Mirko Petravić

HOMO TRAGICUS NENADIGRANA ANIMALITETA ALIAS ANTUN BABIĆ

Čovjek je nesravnjivo više životinja nego duh – uporno nas i dosljedno svim oprobanim tehnikama dvo- i trodimenzionalnoga tipa želi uvjeriti – ili naprosto sugerira pa razgolićuje – Babić, Antun po krsnom kázu, čedo zemljopute, paganski raspojasane Panonije. Od naturalistički hipertrofirano markirane pojedinosti, servirane u gros planu, do tropno okvirena preobrazbena simbola u usputnici.

Bez hijerarhijskoga redoslijeda, bilo na tehničkom bilo na sadržajnom ili značenjskome tragu, slijedimo ga kako se – vlastitom režijom postava – izloži gledateljskoj javnosti za svoje posljednje, univerzalne, retrospektive u Vinkovcima.

grafika i crtež

Dječak s kupom (sepija) – psihološki obojena pečal djetinstva u lútu, izgubljenost, nesnalaženje; *Autoportret* jedre skulptorske geste suglasan s *Glavom* (litografija) krupno reduciranih poteza, rîsa kao prstopisom; strojoliko potom mehanističan – konstruktivizam *Muškog akta,* također iz '58 (tuš). Slijed, da, antropoidnih naprava linorezâ *S plaže* ('79) i *Ljudi na daskama* ('73) pa: groteskna pretvorba homoida *Bastardne ptice* – nagrdbeno bufonskih pobuda deformacije, s arsenalom kinđurene rugobotvorbe (1965). Do: crtežna kolokružja figuralnih masa u armaturi lavirana tuša (*Krkače,* 1979).

Gotovo svakim eksponatom autor ne dopušta opuštanje, nekmoli indiferentnost. On uznemiruje i odbija, ako ne bliži ili osvaja. Vábi (tebe ne?) nevin

naivistički tercet primordijalno sučeljenih parova u nježnoj a infantilnoj, pobožnoj lirizaciji zóva – čavrljaju Amora (*Večer, Susret, Jutro*, 1980). Fiksiram: krepost iscijeđena crteža.

Nisam pretpostavio, a i kako bih, klasikoidne one forme, dolje (*Monumentalna*), ni ovu obasjanu predstavu *Pastve u badnjoj noći* – viziju posve sakralnu. Spodobe li, gle, ovog ekspresionistički tašírana *Indijanca*, s mrštom animalne eksplozije, ali kakva čuđenja (*Sjedeći*)! Satirska, upravo to, druga podoba, *Otpor* ('83) – zblenuta, samosvojna, rogoborno šćućurena na jedino i doživotno svome (?).

plaketni bareljefi

Iskonski bezazlene i blagotvorne asocijacije od prâvremena do Vučedola, živahne, razdragane, hedonističke (egzibicionizam): *Čovjek na životinji, Akrobat, Kola*.

skulpture

Slavonija: zemljana – metafora folklorne i geovegetalne ekspozicije quercusa i ravni. Skutreno – bilježim nadalje – gruvamo grumenje ukotvljenih kranija, dobrohotno a gazdinski zaobljena *Strinka*, japodski *Džokej*. Serije, baš tako, karakterološki poslaganih glava, paripski raspirenih nozdrva koje u stavku *Zuav pjeva* asociraju na glavu svinje. Slonoliko stupovlje nogû i korpusa *Matrone* u raslojenu a komponiranu rastu. Sjedinjena, dvojstva slijepljenih spolova (*Ljubavni par)* gdješto iznimno izazovnih dijagonalnih stapanja u sladostrasti. Bokovit libido *Torza* i stidno, sebezatajno, samonoštvo ženskosti (*Djevojka II*, terakota). Dobroćudan uz nju a lukav, sumnjičav polikarakteroid *Glavonožac* – šupljih palaca u razmotavanju, nogû koje su trup i ruka, mekoputasto iskrivljenih rakitičnih živina u variranju, s likotvorom *Glavonožac pjeva* – nesputane, bonvivanski razljevene kranijalne bundeve s facicom debeljka. Kontrastan uz bok rogòbori mu višeslojno skladan patuljast, prosvjedno dešperatan *Gnom*, animalnih stopala naglašena taktilna osjeta. Meki, nestabilni, krhki, klecavi udovi nogû. Tu: ikonoidni bareljefi čistih, pečalnih ženskih prilika – elegije u mjestimice koloriranoj, toploj i prisnoj terakoti. Ovdje pak izranjanje, u čučnju predanja i pomirbe, nemoćnika prepuštenih fatumu (*Prorok*), briga tjeskobe usuda (*Did Andra*). Na stupoliko međutim, odista poput slona komponiranim konjima – vidi ih! – samovjereni, pomireni, bahati, odbrodjeli konjanici (*Jahač 1, 2, 3*), gdjekadšto odrešitih uzjaha s ušiljenim konjskim njuškama u dijagonalnu rzanju. Posljednje u postavu, i tu je kraj: figure znatiželjna, anksiozna *Iščekivanja* i bestijalna trzaja u erotskome stapanju – žestina korporalna (su)dara.

A linorezi?

O da: andeonosno razvijoren, edenski navještajan *Stjegonoša*, neporočan, svjetlosan. I zadnja pribilješka s izlaza: statično ikonografski uzoprečena, sa crnim podobama staraca, mamljiva *Suzana*.

*

Gledam Antu, bradatoga Babića, ljudeskaru, a ročim slov o opusu, utiskujem i u notes praiskonski autorov impuls i diktat za tektonikom ove, sada i moje zemlje, püti panonskoga tla. Njegovo je, moram to prvo reći, gotovo jedino i bez prispodobe, inzistiranje na dionici, samo čćsti dakle, sadržajne mu

cjeline – stožeru kompozicije. Jednom je to probušeno ili, eno, navlaš izdvojeno, asimetrički kolorirano oko, drugi put sočan, valno tetoviran, nabrekao agrumni pubes, onda opet razjapljeni (i mojima nalik?) nožni članci, njedra ili nozdrve. Nozdrve, dakako, jer u pitanju je Animal napregla čula njuha ili žudnje, pripravan na plijen, propriocept pohotna posjedovanja vlastite fizikalne podobe. Strah ili prosvjed, prkos ili predaja. Ravnodušnost. Sebedostatnost. Snebivénje.

hihot i u suzi

Babić ekspektorira neskriven odnos spram čovuljka kao bio-fiziološke, karakterijalne, sociološke i filozofijske jedinke egzistiranja. On se malokad ruga ili bičuje, rjeđe još ironizira, prezire ili mrzi: najčešće sažaljeva ćuteći s Animalom (smijeh čerez sljoze, Gogolja!), zadirkujući s razmaka, satirski uzbiban i vedar. Kliktaj i sjeta osuđena klauna pomirena s usudom. ako li mu se ičim usprotivi ili osveti, bit će to grimasni cijuk, nemušti hihot i u suzi.

ustoličujući otpad

Babić raščlanjuje a drži na okupu da ne raspe se, ne skljoka i ne strvi hrpa nekompaktne püti. On raščerečuje, perforira ili lijepi, skladajući krhotine (Sanguineti skulpture?!), ustoličujući otpad. Sve je tek privid zorno rasklimana jedinstva, sigurnosti čvrstine (Djevojka I, terakota).

Golem je u ovim f-aktima kiparskog i slikarskog umijeća naboj nespokoja u strpljivosti, ne manji drugi – nepovjerenja i podozrivosti, što hoće reći: otklona, što hoće reći: sumnje.

Job?

Naravno, da i on. Ali zar Ivanove (mislim na Meštrovića) nijesu i arvacke sudbine? Njegova zar je manje i naša (s)likovna gramatika, i naš ekspresijski kôd?

Gross? Barlach?... Očito u zapučku skrivaš još koju prisjedbu – Belzebube!

Tko li tu ikad ustvrdi: Antun je Babić unikum, iščupan iz istozračja umjetnosti i milieua, neasocijatibilan u djelu?

Ova naša, danas i tu, uljudba je XX. stoljeća, a ti se, eto, trznu oteti poen u prilog što je i činom i nagnućima svoga doba!

poetika sudbinskog
estetika dna

Skakač na prvu loptu – padaš u napast izgovoriti – igrač radi igre?

Hiperbola je grča, nemoći i granice, k-rik prepredena jer sebična, štoviše otimačkog i samodopadnog, prije no debilna ili prostodušna naiviteta.

Što vidim? Misliš: u metodološkim odlikama púta?

Konstruktivizam – već sam to rekao – u nacrtnome činu, u obradbenom nadasve elementarnost gradbe. Svemu pak iznad: službu prapočelu.

Babićeva gesta povrat je k početku, revizija više no slijed i repeticija od prethistorije do Barlacha na žili zvanoj ekspresionizam, poetika sudbinskog, estetika dna.

Babićeva leća zastaje i lovi obzor biosa u migoljenju: od homo-insekta i zvijeri do majmuna i lude (*Metamorfoza kukca*). Njegov svedohodni *Gnom* zebnja je slućena, trajno i posvud nazočna a nevidljiva, neuklonivoga i hudnog; ON.

Ptice li ili anthropos – kokoši one

nebeske, ljubopitljive, infernalni mu *Reponje?*

Čemer grcaja grimase, bolna lijepost tupoga: likovanje rugobe?

mît animaliteta

Babićevo djelo lahôrî mošus neposrednosti postupka i materije u stvarateljskom prelu: kao kopač s grûdom, kovač s kovinom, domaćica s tijestom – kipar živi s glinom. Têži i olikovljuje dominantni znamen, mudroslovnu sintagmu skotinjstva.

Ne heroj. Ni legenda ni Deus. Babićev junak homo tragicus je animaliteta: drska, virulentna – svezahtjevnog!

Nenadigrana – samo u ovim prostorima?

Babićev opstojbeni uvjet, sada već i motto, ostaje i za dalje: (pod)nošen, ali i razobličen, (ne?)mio, ljudski tijek.

Svijet kojem pribivamo potvrda je očigledno gravitacije, (s)likotvorna haranja živinstva. Svaki iskoračaj gnijezdî neodmetnuto ishodište, njedrî nepromašenu bît.

Babićevo raznoličje psihološke, karakterološke i sociološke dispozicije ne prestaje registrirati nam nizove životvora, obilje najoprečnijih stanja i raspoloženja čovjeka. Svako čuvstvo, pojava i naum provedeno je, bez kompromisa, s petljom, u finale. Izložak stoga nezakazivo zrcali izvornu majstorovu zamisao šiljenu često do u simbol projicirane, sada i ozbiljene značajke. Erotizam, tako, snažno ukoričuje – vidjesmo to i uvjerljivo i jasno – nezapostaviv životni diktat zakonjen u nagon. Sve je u njemu poriv bez odgode, makar i odolijevanje u trajanju. Ljubavni parovi, da ne spominjemo drugo, metafore su uistinu rijetko u nas dosegnuta centripetalizma međuovisnosti, strasti i atrakcije. A jer zbor je o Cibalama, središtu, zna se, Šokaca duha i fame – zavičaju Babića, netko izusti Kopač, netko čak: Branko Ružić. Pravednosti radi kao vîk u završetak, (u)lijećem u komparaciju s dva moćna, imenovana, hrvatska asa likovlja, da se i to zna: sugrađanin mu Kopač, Slavko da, u blisku – ali samo naizgled! – suzvučju s njim, himnî otmjenost monumentalno žovijalne ironije, Branko Ružić: si(u)rovo praiskonje zemlje. On, Antun Babić, uz neosporno komplementarno, pa i zajedničko s njima, na fertilnoj i rasnoj likovnoj njivi Arvatâ brazdi kaleidoskopno preljevan u raskoši, neslistiv a svedostižan; mît animaliteta.

Joja Ricov

MOZARTOVA MISA ZA MRTVE (REQUIEM) NA DUŠNI DAN U SPLITSKOJ KONKATEDRALI

Kao što su koncem 1988 godine kolaudacioni koncerti Krämera, Janečenka i Richtera u konkatedrali sv. Petra u Splitu bili umjetničko-glazbeni događaj godine, slično se može reći i za izvođenje *Requiema* Wolfganga Amadeusa Mozarta na Dušni dan prošle godine. U prepunoj konkatedrali, gdje se je zaista tražila karta više i gdje su se pokušale aktivirati sve moguće veze za ulazak u crkvu, na kor ili u sakristiju, vladalo je jedno posebno raspoloženje, gotovo ekstatično. Orkestar *Hrvatskog narodnog kazališta* i zbor, za koji se stalno ponavlja da je možda najbolji kazališni zbor u državi, sa solistima *Boženom Svalina, Evom Novšak-Houšha, Jurijem Reja* i *Cornelijem Solovastru* i navlastito sa mladim dirigentom *Ivom Lipanovićem*, priuštili su nam u izuzetno modernom zdanju konkatedrale i na najprikladniji dan za takvu vrstu glazbe jedva ponovljiv doživljaj. Mozartov *Requiem* (Misa za mrtve), pisan u vrućici, pri svijesti o skoroj vlastitoj smrti (autor ga nije uspio ni dovršiti) u isto je vrijeme meditacija o prolaznosti života, protest protiv smrti i smjerna molitva našem Bogu za blagost, Bogu koji je po Kristovu objavljenju više ljubav i milosrđe nego stroga pravda i osveta. Dirigent je bez partiture pred sobom sigurnom rukom ravnao zborom i orkestrom ulijevajući u zamršno polifono tkivo skladbe vlastito doživljavanje tako podatnog liturgijskog teksta, osobito sekvence *Dies irae,* koja je i inače nadahnula tolike glazbenike. Od solista dominirao je ženski dio, osobito mlada Splićanka koja djeluje u Ljubljani, sopranistica Božena Svalina. Zboriste i instrumentaliste nadahnjivala je bliskost tolikog broja publike s kojom su bili gotovo u fizičkom kontaktu, zatim sakralni objekt koji je inspiracija po sebi, i sam blagdan; ta samo jedan sat prije predstave u istoj crkvi, sada crkvi-dvorani, prikazana je misna žrtva uz gregorijanske napjeve za pokojne, kako je naglasio nadbiskup Franić, svih naših dana, sve tamo od doseljenja, i svih prostora Lijepe naše, bez obzira na vjeru, svjetonazor, stranačku pripadnost ili ratnu formaciju. Glazba je izvedena i odslušana kao u jednom dahu. Zaista zasluženi oduševljeni i dugi pljesak izmamio je bis, ponovljen je završni dio sekvence. Nakon koncerta pred konkatedralom bilo je pravo blagdansko raspoloženje. Mozartov Requiem je već više puta izvođen u Splitu, kao i Verdijev; pa iako je napisan na liturgijski tekst, ali u koncertnom stilu, ovoga puta doživljen je kao premijera i kao svojevrsna zajednička liturgija svih prisutnih za sve naše mrtve. Bila je ovo prava glazba, na pravom mjestu i u pravo vrijeme, k tome sa dobrim izvođačima i dirigentom – zar je mnogovrsni uspjeh mogao izostati?

Petar Zdravko Blajić

Koncert

HRVATSKA DUHOVNA GLAZBA U SPLITSKOJ KONKATEDRALI

Mješoviti zbor splitske katedrale sv. Duje u nedjelju 12. studenoga pjevao je u konkatedrali sv. Petra preko svečane mise za mir u Libanonu i svijetu koju su služila oba nadbiskupa, Jurić i Franić. Taj poznati splitski zbor izveo je *Hrvatsku misu* (na latinskom jeziku) što ju je skladao *mo. don Šime Marović* za prigodu papina posjeta zavodu i crkvi sv. Jeronima u Rimu. Misom je dirigirao sam autor koji je nedavno postao regens chori splitske katedrale naslijedivši dugogodišnjeg pjevača i dirigenta istoga zbora, profesora splitske Teologije i zagrebačkog Teološkog fakulteta *dr. Antu Kusića.* Nakon mise zbor je na veliko zadovoljstvo brojne publike održao koncert duhovne glazbe hrvatskih autora (Lukačić, Jelić, Zajc, Odak, Kusić i Marović), zapravo isti program koji su u Rimu pjevali pod papinom misom i na koncertu. Kao solisti u koncertu, u Rimu i Splitu, nastupili su dr. Kusić i već afirmirana i poznata mlada sopranistica *Marija Bubić,* učenica prof. S. Ristić, a zborom su naizmjenično dirigirali mo. Šime Marović i dr. Ante Kusić, kojemu je ovo zapravo bio i oproštaj sa zborom s kojim je izveo brojne i zahtjevne skladbe stranih i domaćih autora, a neke i praizveo: snimio je LP i kasetu »Božić u splitskoj katedrali«. Na koncertima u Rimu i

Splitu izvedena je i Marovićeva nova skladba, kantata, na latinski tekst samoga pape Siksta V. Na novim orguljama konkatedrale i na pedalnim pokretnim orguljama zbor i soliste pratila je orguljašica splitske katedrale č. s. *maestra Mirta Maćina*, dok je zahvalnu riječ zboru i oproštajnu dr. Kusiću uputio i najavljivao skladbe katedralni župnik don *Ivan Cvitanović*.

Petar Zdravko Blajić

KONCERT U CRKVI SV. MARKA

Mješoviti pjevački zbor i solisti župe Sv. Marka u Zagrebu, Gornji Grad, održao je u nedjelju 17. prosinca navečer koncert u čast obljetnice kralja Zvonimira i kneza Branislava. Bio je to već drugi koncert ovog zbora u razmaku od 6 mjeseci. Prvi koncert posvetio je zbor kompozitorima franjevcima, o. Anzelmu Canjugi i o. Zvonimiru-Mariji Pšagu.

Prije koncerta pozdravio je prisutne i održao uvodnu riječ o značenju ovog koncerta dr. Andrija Škvorčević, koji je na zanimljiv i vrlo lijep način vodio i kroz program.

Pri kraju godine, u kojoj je oživljena uspomena na život i rad kralja Zvonimira i kneza Branimira, ovaj je zbor također dao svoj doprinos tome ovim koncertima i izvedbom odlomka za mješoviti zbor i bas solo iz »Kantate o Zvonimiru« i stavka za tenor i bariton iz »Kantate o Branimiru«. Ove su dvije skladbe, na tekst Mirka Validžića izvedene na početku koncerta. U »Kantati o Zvonimiru« solističku je dionicu pjevao tenor, sam kompozitor, koji je zamijenio (opravdano odsutnog) basa.

U »Kantati o Branimiru« uz bogati glas baritona Tonia Volarića osobito se istakao i glasom i vrlo muzikalnom izvedbom, tenor Vjekoslav Dušak. Slijedila je zanimljivo pisana kompozicija za mješoviti zbor »Gospa snježna u Ličkom Polju« (skladana u istarskoj ljestvici na tekst M. Validžića) koja djeluje vrlo impresivno, zatim »Slava« iz »Hrvatske mise« (posvećene o. Leopoldu Mandiću). Skladbu »Pater noster« izvela je krasnim kristalnim i zvonkim glasom Anabela Mirković, a »Ave Maria« s mnogo osjećaja pjevala je Dubravka Dabelić, sopran velikog opsega glasa i velikih interpretacijskih mogućnosti.

»Pater noster« za bas solo vrlo je muzikalno izveo Toni Volarić. Daljnjim usavršavanjem bit će to izvrstan mladi pjevač, kojemu za sada nedostaje potpuna jasnoća u dikciji. »Ave Maria« pjevao je kao gost Branko Ozretić, bas jakog glasa i velikog opsega, koji možda prerano u prelaznom registru prelazi u tonove čeonog registra, a što se osjeća u pjevanju. Kompozicija »Pri kamenitih vrati« (tekst Dragutina Domjanića) izveo je zbor a cappella i bas solo Branko Ozretić vrlo muzikalno.

Duet soprana Mirković-Dabelić pjevao je »Zdravo Marijo«, skladbu koja pred pjevače stavlja velike zahtjeve, a čija je izvedba bila na visokom umjetničkom nivou. Mješoviti zbor nastupio je zatim s pjesmom »Remetska gospa« i jednom od najljepših skladbi te večeri »Otče naš« (na staroslavenskom) a cappella, izvrsno muzicirajući. U skladbi bas solo pjevao je Željko Habijanić, koji se prvi put pojavio kao solist. Oduševio je sve prisutne svojim sonornim basom, čija boja glasa i dubina podsjećaju na sviranje dubokih tonova pedala na orguljama, te bi mu trebalo omogućiti češće izvođenje solo partija. Slijedio je »Agnus Dei« iz »Latinske mise« (posvećene Josipu Ladiki) u kojemu je solo dionicu pjevala Anabela Mirković, skladno se uklapajući u pjevanje sa zborom. Praizvedbom vrlo lijepog »Gospodine smiluj se« iz »Hrvatske mise«, mješoviti zbor završio je svoje izvođenje. U toj je skladbi vrlo zanimljiv razgovor između zbora i orgulja uz korištenje mnogo naših folklornih motiva. Zatim su slijedile dvije solističke kompozicije.

»Gospa Marija« (tekst A. G. Matoš) s mnogo topline, vrlo muzikalno i s mnogo nijansi u interpretaciji pjevala je Dubravka Dabelić. »Pri s. Kralju« (tekst A. G. Matoš) bila je posljednja kompozicija programa i vrlo ju je lijepo izveo bas solo Branko Ozretić, kao gost. Svi ostali solisti redovni su članovi zbora.

Ispunjena crkva oduševljenim je pljeskom nagradila iza svake točke programa i pjevanje zbora i solista.

Na kraju programa voditelj je istom obavijestio prisutne, da je skladatelj svih izvedbenih kompozicija bio prof. Vinko Glasnović, koji je i dirigent zbora i koji je pratio na orguljama solo nastupe pjevača. Nakon toga nastao je gromoglasni pljesak svih prisutnih i okretanje prema koru, očekujući da vide kompozitora. Zborske skladbe pratila je na orguljama s. Vilka Šimecki, orguljašica crkve sv. Marka i stalni pratilac zbora.

I ovog je puta pjevački zbor pokazao veliki napredak. Iako među pjevačima zbora u najmanjem broju ima predstavnika župe Gornjeg grada, najstarije u gradu Zagrebu, a i svi ostali dolaze iz različitih, često i vrlo udaljenih dijelova grada, postignuti uspjeh ovog koncerta rezultira iz velikog zalaganja svih članova za dobru izvedbu kompozicija i homogenost u muziciranju.

MOT

S. RADIĆ I USTAV

Zvonimir Kulundžić: »Stjepan Radić i njegov republikanski ustav«, autorova naklada, Zagreb 1989.

Nije rijetkost – štoviše, gotovo je i pravilo – da se u nas hrvatski velikani više teorijski štuju nego što se o njima može detaljnije saznati. Tako je otprilike i s braćom Antunom i Stjepanom Radićem. Od knjige Radićevih Političkih spisa (priredio Z. Kulundžić, uredio D. Jelčić još podaleke 1971. godine) o ta dva brata koji su nesumnjivo među najzaslužnijim Hrvatima svih vremena, prilično se rijetko opširnije pisalo, sve do novijih dana (Alilović, Mužić, Gabelica, Stipac, ponovo Kulundžić...).

Stoga je knjiga neumorna »borca za nezaborav« Zvonimira Kulundžića, pisana o 60. obljetnici smrti Stjepana Radića, a ugledala svjetlo dana baš na 61. obljetnicu tog tužnog događaja, nesumnjivo značajna za bolje upoznavanje našega velikana, posebno sa stajališta upoznavanja njegovih mišljenja o ustavima uopće i posebno kako bi trebao glasiti ustav po njemu zamišljene Neutralne seljačke republike Hrvatske. (Cio tekst tog se ustava nalazi od 366. do 393. str. knjige S. Radić: Politički spisi u izdanju »Znanja«, 1971.).

U vremenu kad su živa previranja i rasprave o mijenjanju sadašnjeg Ustava SFRJ, izvrsno je upoznati se s Radićevim mišljenjima i usporedbama različitih ustava uopće, a možda posebno s poglavljima u predgovoru »Razvitak ustavnih shvaćanja kod Hrvata« i »Razvitak ustavnih shvaćanja kod Srba«. Pa ipak, najveća vrijednost knjige može se izreći naslovom jednog drugog poglavlja: »Iz grešaka i zabluda u prošlosti treba izvući pouku za budućnost«.

Prilično je jasno ocrtan sveukupni životni put Stjepana Radića, posebice njegovo pravno-političko djelo. Od ne male vrijednosti je i popis knjijga, rasprava i članaka Z. Kulundžića o S. Radiću, premda je dobar dio toga danas jedva dostupan.

Na kraju ne zaboravimo svojevremenu inicijativu (i neka već prikupljena sredstva) autora za podizanje dostojna spomenika Stjepanu Radiću i obnovi li je tko – nastojmo poduprijeti!

Antun Removčan

INFORMATIVNO I POTICAJNO

Dr. fra Andrija Nikić »Franjevačka kulturna baština«, Mostar, 1989.

Čini mi posebno zadovoljstvo da ukratko prikažem i XIV. svezak zavičajne knjižice »Život i svjedočanstvo«, što je uređuje, a ne malo u njoj i piše, dr. fra Andrija Nikić iz Mostara. Radi boljega snalaženja u sadržaju knjige, valja odmah primijetiti da bi iza njena naslova pristajao dodatak »... u Hercegovini«. Što to nije učinjeno ne umanjuje vrijednost knjige, a razlog će biti u odioznosti prema dugim naslovima.

Na 64 stranice nalaze se odjeljci: Prosvjetni rad, Franjevačka književnost (najiscrpnije i najbogatije poglavlje), Franjevačka tiskara (počela je radom 1873. a tiskarski materijal krenuo je iz Dubrovnika dvije godine ranije; sama ta činjenica ukazuje na brojne teškoće oko ostvarivanja mogućnosti da se i tiskanom riječju potiče kulturna djelatnost), Liječništvo, Franjevačka knjižnica u Mostaru, Franjevački arhiv u Mostaru, Slikarstvo i skulptura, i Muzeji. Kako i dolikuje djelu što je uza svu svoju čitljivost duboko znanstveno fundirano, pred kraj je i popis važnije literature.

Koliko god djelo bilo vrijedno sa svoje informativne strane, to je još i više s poticajne. U popisu franjevačkih pisaca nalazimo 66 imena (vjerojatno tu i nisu sva, daljnja istraživanja donijet će zacijelo i veći broj) a među njima niz je onih kojima bi se valjalo pobliže pozabaviti. Uzmimo npr. samo od novijih pisaca fra Martina Ljubića za kojeg dr. Nikić veli da mu se pripisuju i tri ne baš nevažna djela iz razdoblja od 1980. do 1984. Surađivao je u listovima što izlaziše u Zadru, Splitu, Zagrebu i Mostaru. Evo prilike za kakva prilježna istraživača da iznađe (ako se to može) je li fra Martin zaista autor navedenih djela. Slično tako može se i među ostalim imenima franjevačkih stvaralaca početi »čeprkati« i iznaći što li su sve, kada i kako dali svom hercegovačkom puku, pa i cijelom hrvatskom narodu.

U Zaključku autor uz ostalo veli: »Počeci književnog rada naših franjevaca nisu nam poznati.« Do pravih početaka zacijelo se neće nikad ni doći. Ali djelatnosti ovakvih pregalaca kao što je fra Nikić zacijelo će nam bar približno ocrtati kada su i u kakvim upravo nemogućim uvjetima franjevci na našem tlu počeli i taj značajan rad, po značajnosti možda prvi iza onoga primarnoga – rada na spasavanju duša. I dalje veli autor u Zaključku: »... (franjevci) su na području kulture i u ustrajnom njegovanju svijesti o kontinuitetu zavičajne hercegovačke povijesti ostavili trajne zasluge.« Mislim da će se među »trajno zaslužne« moći ubrojati i sam dr. Nikić.

Antun Removčan

DUBROVNIK, ZAGREB, ISTRA

Arhiv Hrvatske i dubrovački časopis »Dubrovnik« izdali su pregled *Povijest Dubrovačke Republike* (Dubrovnik-Zagreb, 1989, str. 140) pokojnoga pravnika i povjesničara Bernarda S t u l l i j a (Dubrovnik, 1915 – Zagreb, 1985). Autor je tekst prvotno napisao za Enciklopediju Jugoslavije. Kako je tekst bio preopsežan, u enciklopedijskom je uredništvu znatno skraćen i onda tiskan. Ovdje je urednik Miljenko Pandžić rekonstruirao prvotni tekst, što je uvjetovalo neke sitne redaktorske neujednačenosti. Svakako, dobro je i korisno što je taj tekst tiskan i u ovakvu obliku, jer je Stulli bio dobar poznavalac dubrovačke povijesti i sposoban sintetičar. *Povijest Dubrovačke Republike* sinteza je, dakle, prošlosti te hrvatske državice od njezinih početaka kao usputnog emporija do mediteranskoga trgovačkog faktora, od zavisne komune do samostalne gradske republike, od slitine starih narodnosti do jednoga od najjačih hrvatskih kulturnih središta. U tom smislu teče i Stullijev tekst s težištem na državnoj i gospodarskoj povijesti.

Pojavili su se i *Radovi* Zavoda za hrvatsku povijest (sv. 22, Zagreb 1989), koje već više godina uređuje Josip L u č i ć. To je opsežan zbornik rasprava, priloga, ocjena i prikaza. Za čitatelje »Marulića« izdvojio bih raspravu Miroslava B r a n d t a *Prilog*

temi o značenju imena »Zagreb«, budući da je u ovom časopisu o tome već pisano (T. Heres, Podrijetlo i značenje imena Zagreb ..., 1983, br. 4), na što je upozorio i pisac. Naime Brandt upozorava na rad M. Peraka, koji »ime Zagreb izvodi iz socijalno-ekonomskih realija« za razliku od starijih pokušaja razjašnjenja imena, kojima je ono »pretežno odgonetavano lokacijski: on je mjesto gdje se grabi živa voda, on se nalazi unutar bedema, na obali potoka ili rijeke«. U svojoj raspravi Brandt pokušava ime protumačiti također sa socijalno-gospodarskoga polazišta. Nabraja stoga više naziva da »upozori na gospodarsku, posjedovnu i socijalno-strukturalnu podlogu toponimističkog obilježavanja«. Prema njemu, najkarakterističniji bi nazivi bili Vrapče (»rabčije« naselje, naselje »raba«, dakle kmetsko), Šestine (naselje opterećeno šestinom uroda), Podsused (naselje potkmetova na kmetskoj zemlji, bez izravna odnosa s vlastelinom, podložnih kmetovima na čijim su česticama živjeli), Hudi Bitek (potkmetovsko naselje čije ime označuje i kakvoću života) te Zagreb, današnji velegrad, i Zagreb, teren u Vukomeričkim goricama. Na temelju svoje analize, pisac kaže da držalac vlastelinove zemlje može dio zemlje davati na obradu pomoćnoj radnoj sili, koja od obradbe živi i svome »poslodavcu« je dužna davati dio rada i uroda. To su »poddržaoci«, potkmetovi koje vlastelin i »ne vidi«, jer su »iza leđa« kmeta (njem. Hintersassen, engl. undersettler, rus. zahrebetnjik). »Jezikoslovna građa, dakle«, kaže on, »izobilno dokazuje da je od predindoevropskog korijena 'greb' nastala ruska riječ 'herbet', koja s ruskoukrajinske forme (u vezi s pradomovinom Hrvata u Zakarpaću, na današnjem poljsko-ukrajinskom prostoru i seobom Hrvata kroz češko-moravski prostor u zapadnu Panoniju, i na zapadnu polovicu Balkana) u hrvatskom može ili zadržati 'h' (na pr. u riječi 'hrbat') ili pretvoriti ga u 'g' (na pr. u riječi 'grba', 'grbača', 'grbiti se').« Na tom temelju Brandt u terminu »zahrebetnjiki« prepoznaje indikaciju za ekonomsko-socijalni sadržaj naziva Zagreb, tj. da je riječ o agrarnom području »na kojem je živjelo stanovništvo osebujne, specifične ekonomske kondicije, unutar statusa feudalno zavisnih obradivača vlasteoske zemlje«.

Čitatelje »Marulića« mogu također zainteresirati pregledni članak Branke Boban *Stjepan Radić – opus, utjecaji i dodiri* te rasprava Stjepana Antoljaka *Odjeci i posljedice francuske revolucije (1789) u hrvatskim zemljama*, koju je autor napisao u povodu 200. obljetnice.

Miroslav Bertoša, *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću* (Pula 1989, str. 254). Europski interes za taj segment društvenoga života privukao je pisca i on piše »ovu prethodnu analitičku skicu za buduću historiju razbojništva u mletačkom dijelu Istre«. U pokrajini neimaštine, gladi i depopulacije bilo je »duboko ukorijenjeno i razbojništvo, te opća nesigurnost, opasnost i strah«. Na temelju raspoložive arhivske građe, Bertoša piše stanovitu svoju »crnu kroniku« i s pravom karakterizira razbojništvo kao popratnu pojavu gospodarske i demografske krize u Istri. Dobro zapaža kako razbojništvo, doduše, ima društvene korijene, ali da se ubrzo i takvi njegovi nosioci pretvaraju u obične zlikovce: »Po porijeklu pristupa *socijalan* – čak i onda kada se radilo o pobuni protiv nepravde – *banditizam* se u Istri redovito pretvarao u asocijalnu pojavu«. Pisac je također upozorio na europsku i našu literaturu

o predmetu, što će čitatelju pomoći da o predmetu uobliči vlastito mišljenje (usp. moju usputnu primjedbu u »Maruliću«, 1989, br. 2. u osvrtu na autorovu knjigu Mletačka Istra u XVI. i XVII. st., II).

Frano Glavina, Trpanj – prošlost, sadašnjost, spomenici (Trpanj 1989, str. 102). Pisac je rodom Trpanjac (1930) i s velikom je ljubavi i temeljitim poznavanjem prošlosti svoga mjesta poveo čitatelja u povijesnu šetnju od starine do naših dana. Prati on promjene vlasti, društveni i gospodarski život i razvitak, ratne i druge nedaće, razvoj naselja, donosi podatke o istaknutim obiteljima i pojedincima, opisuje nošnju, zdravstvene i školske prilike, odjeke i akcije hrvatskoga narodnog preporoda, te brojne spomenike. Knjiga je krcata podacima i dobro će doći kako Trpanjcima tako i svakome namjerniku.

T. M.

CRKVE VELEBITA

Ante Rukavina: »Zvona ispod zvijezda«, Ličke župe Gospić, 1989, str. 164.

»Još Ličanin vrli po meni se skita,
još u gori pjeva Vila Velebita...!«
(Vladimir Nazor u pjesmi o Velebitu)

Nije naš Velebit samo gora koja je jedinstvena u Europi po svojoj flori i fauni, po neizrecivo lijepim vidicima i po svojim izuzetnim oblicima od kamena, nego je Velebit uz sve to i ustrajni simbol Hrvatske i našeg stoljetnog trajanja uz obale najljepšeg od svjetskih mora. Velebit je naša kolijevka, riznica naše drevne slave, sklonište našeg opravdanog bunta, tvrdoća naše oporbe, naše utočište i utjelovljenje hrvatskoga ponosa! S Visočice i s Vaganskog vrha pogled puca prema Obrovcu, Kninu, Solinu i drevnim dvorima naših kraljeva i kao na dlanu se vidi Nin prijestolnica našeg slavnoga i velikog Grgura! A tamo, ili amo – na ličkoj strani Velebita gdje je nekad ponirala Lika smjestio se Kosinj, frankopansko gnijezdo u kom su naši tiskali knjige na način dostojan svjetskog kulturnoga konteksta u vrijeme kad su mnogi drugi bili još barbari. Tek nekoliko kilometara zapadno od Kosinja u svojim se drevnim brezama i brezicama šćućurio pod Velebitom ponosno Žitnjak u kom je mali Ante, budući Otac Domovine, vidio Velebit i nadahnuo se njegovom čeličnošću čim se rodio. O tom našem divnom Velebitu piše dr. Ante Rukavina, veterinar iz Gospića u svojoj najnovijoj knjizi »Zvona ispod zvijezda – putopisna i povijesna razmatranja o velebitskim sakralnim građevinama« koju je na Blagovijest 1989. godine izdala izdavačka kuća Ličke župe u Gospiću kao svoju drugu knjigu*, uporna u nastojanju da si zahvaljujući svom utemeljitelju i uredniku gospićkom župniku vlč. Mati Pavliću otkine od vlastitih usta ne bi li Gospić približila hrvatskim kulturnim tokovima uz koje je nekada bio čvršće vezan. Sada nas Ličke župe odvode Velebitu da bi nas kroz ostatke minulih vijekova i kroz njihove još žive tragove približile našem Iskonu u kom su Hrvati u vjeri nalazili temelje budućnosti i opstanka.

Riječ je o mnogim velebitskim crkvama i drugim sakralnim objektima od kojih su tek rijetki uspjeli odoljeti zubu vremena i prilikama i primijetiti ih može tek iskusno planinarsko oko i duša

* Na Blagovijest 1988. Ličke župe su izdale prvi cjeloviti hrvatski prijevod čuvene Frasove »Topografije Karlovačke vojne krajine« koja je na našem knjiškom tržištu ubrzo postala besteler. O tom smo izdanju pisali u »Maruliću« br. 3/1988. god.

koja voli Velebit. Knjiga je plod višegodišnjeg autorova planinarenja Velebitom i njegova poznavanja naše narodne i osobite ličke povijesti, a prethodili su joj mnogi njegovi stručni napisi i reportaže o Velebitu koje je objavio u pojedinim našim stručnim časopisima. Lijep i tečan stil omogućio je autoru koji se našem čitateljštvu već predstavio s nekoliko svojih knjiga i nizom stručnih i reporterskih napisa da od obilja znanja o pojedinostima vezanim uz ovu najljepšu hrvatsku goru istka štivo koje će svakoga razonoditi i poučiti. Knjiga »Zvona ispod zvijezda« obogaćena je i bogatim slikovnim prilogom te literarnim vrelima, koja će osobito dobro poslužiti onima koje Velebit više zanima.

N. Bićanić

ZANIMLJIVA ZBIRKA PRIPOVIJEDAKA

Slaven Marko Perović: »Priče o nečistim poslovima«, vlastita naklada, Sarajevo, 1989, str. 104.

Upravo se pojavila zanimljiva zbirka pripovijedaka »Priča o nečistim poslovima« Slavena Marka Perovića, mladoga profesora iz Zadra, koji sada živi u Zagrebu. O njegovoj zbirci pjesama »Elektra S.« pisali smo u »Maruliću« br. 4/1982. god., a ovo mu je prva zbirka pripovijedaka, koju je objavio u vlastitoj nakladi u 500 primjeraka i u uredništvu profesora Zlate i Julija Derossi iz Zadra.

Nova Perovićeva zbirka sadrži 38 kratkih pripovijedaka ispričanih duhovito i na neuobičajen način svojstven Perovićevu stilu i načinu kazivanja. Priče su anegdotične, a u njima nije smiješan samo njihov paradoksalni sadržaj, nego još više način na koji ga je autor oblikovao s ciljem da jače nasmije i opusti čitatelja. U svakoj je priči sadržaj izvučen iz banalnosti svakidašnjega, koje je piščeva mašta razdrobila i onda drugačije oblikovala uzdižući ga do nemogućega. Jer moguće je skuhati dijete, ali je nemoguće da to učini kućna pomoćnica svojim poslodavcima i da im njihovo dijete ponudi za ručak, da bi se oni nakon objeda divili njezinim kuharskim vještinama, kao što je moguće, ali samo kao mišljevina, tj. u mašti, a stvarno je nemoguće da dvije drevne starice proizvode od male djece sapun i da ga prodaju na tržnici i da za tu rabotu dobiju i odobrenje od nadležne sanitarne i tržne inspekcije... U svakoj se priči iz ove zbirke miješa moguće s nemogućim i najčešće je nestvarno ispričano na ozbiljan način, kao da se radi o najnormalnijem. U paradoksalnom koje Perović postiže koz unutarnje obrate pomoću kojih nemoguće iznenada postaje stvarnim sastoji se smiješno i to pripovijetkama u ovoj zbirci daje draž koja čitatelja potiče da ih pročita u dahu.

Dovoljno je da pročitamo tek nekoliko pripovijedaka iz ove zbirke i da nam se probudi asocijacija na »Dekameron«. Kao što tamo bjegunci od kuge nalaze izlaz u razbibrizi ispunjenoj pričama o dogodovštinama mogućim i nemogućim, tako nam i Slaven Perović nudi svoje priče da njima ispunimo dokolicu u koju se sklanjamo od svakodnevnih šturih pitanja. U čestom sudaranju sa životom nužno je ponekada iskesiti zube, a to ćemo najlakše i najbolje ako se nasmijemo i ako život pogledamo, ako ga ponekad i prihvatimo, s one druge, smiješne strane! Baš nas poradi toga Perović i nasmijava.

Ono, međutim, što u ovoj njegovoj zbirci zaslužuje da se posebno istakne jest nesvakidašnji stil u kom se rečenica često oblikuje na način da bi se bez dodatnoga upozorenja i bez one uobičajene Perovićeve opomene koja nas nasmijava mogla shvatiti i drugačije. Mogla bi, da u jeziku i u razumijevanju izričaja, osim gramatike i logike, ne igra veliku ulogu i psihologija i da smisao izričaja ne dohvaćamo kroz cjelinu. A. Perović se pravi da to ne zna i rečenici namjerno daje neuki oblik te nas podsjeća na primitivnog i sirovog vodnika Stolu u davnašnjoj TV-seriji o vojnicima koji nas je nasmijavao komičnim poštapalicama »to jest« i »obratno«. Tako i Perović pričajući o djevojci u pošti kaže: »Poštarica joj dade marku, a djevojka ju, to jest marku, (da ne bismo pomislili, da ne bismo u dilemi bili: da li poštaricu, ili marku)! obliže i zalijepi...« Ili u drugoj priči da bi, poput neukog i oštroumnoga naivca, do kraja eksplicirao misao i da ne bi osato nedorečen, on kaže: »Tržna inspekcija je otišla do tih dviju starica, od kojih je jedna tečno govorila talijanski, a to je bila osamdesetogodišnjakinja koja joj je, tj. tržnoj inspekciji, odmah pokazala čitavu kuću«. Ta naivistička forma i taj priprosti »neuki« oblik kazivanja ne smeta autora da nam u istoj rečenici nabaci intelektualizme koji su u suprotnosti spram forme, ne bi li i tako, kroz sintezu protivština u nama izazvao smijeh.

Perović također u pričanju voli izbjeći upravni govor, iako zna da bi na dotičnom mjestu bio najpovoljniji. »On ode, a Žaklina će kod susjede, inače poznate žene koja je krenula stranputicom (poznata, rekli bismo ugledna, a krenula stranputicom! — N. B.), pa ju pita da joj da pijevca, da joj je za doktora. A susjeda da ne da, da su mito i korupcija, uz drogu, dva najveća zla Čovječanstva i da čini apel na njezinu savjest, te da ne zalazi u te vode. A Žaklina će njoj da dobro.«

Kratkoća priče (a »Priča o jednoj ženi čiji je muž dobio povišicu plaće« u ovoj Perovićevoj zbirci satkana je od jedne jedine rečenice! — što je vjerojatno svojevrsni literarni rekord!) postiže se brzinom pričanja koja potiče intenzitet komičnoga i stoga Perović izbjegava pojedinosti i osobe i situacije crta u globalu, ali vješto te čitatelj, usprkos tome, ne osjeća nedostatak koji bi mu krnjio doživljaj. Tome treba dodati i sklonost ovoga pisca duhovitim asocijacijama, kao što je npr., ona fusnota na str. 67. u kojoj riječ »imidž« tumači kao turcizam sa značenjem »ime« itd.

To je po našem sudu ono što pripovijedanju Slavena Marka Perovića daje osebujan kvalitet i što potvrđuje i afirmira njegov literarni talent i ne preostaje nam drugo, nego da citiramo prof. Zlatu Derossi, koja pogovor ovoj zbirci završava riječima: »Vedrina i originalnost, svježina i duhovitost, nemogućnost bilo kakve paralele sa stvarnim životom, razbija krutost našega duha i relaksira nas dokazujući da u mladom naraštaju imamo nove talente koji produžuju tradiciju naše humorističke proze unoseći u nju novu crtu osebujnoga humora.«

Nikola Bićanić

22. KRŠNI ZAVIČAJ

Hercegovački informativni zbornik za vjerska društvena pitanja. Izlazi na koncu svake godine. Izdaje Franjevački samostan na Humcu.

Ako se na prošlosti snuje budućnost, onda sasvim umjesno urednik zbornika

Žarko Ilić na početku »Kršnog zavičaja« stavlja udarne članke iz Biblije i naše povijesne i kulturne baštine.

To su prikazi tiskanja Marulićeva »Naslidovanja...«, o čemu piše sam urednik, te niz članaka izrazito povijesnog i kulturološkog sadržaja: Grubišićev rad »Postanak imena Hrvat«, Pandžićev rad »Ime hrvatskog narodnog jezika u našoj književnosti od 11. do 18. stoljeća«, Kordićev članak »Zapadna Hercegovina u turskom popisu 1475-1477. godine« te niz drugih povijesnih prikaza o školstvu i dobrotvornim djelatnostima (Franjevačka gimnazija u Sinju, Djelovanje sestara milosrdnica u Mostaru, Školstvo sestara milosrdnica u Ljubuškom, Sirotište u Mostaru).

U sklopu toga dijela zbornika nalaze se vrlo toplo pisani prikazi života kršćanskih djelatnika preminulih u prošloj godini.

Članci pod zajedničkim naslovom »Sadašnjost« sadržavaju aktualne teme koje većinom argumentirano razlaže i na svoj način uobličuje Žarko Ilić: Tečaj za crkveno vjenčanje, Franjevački general u Hercegovini, Povijesno slavlje pred Tomislavovom bazilikom, Petnaesti susret kršćanske mladeži itd.

U poglavlju »Budućnost« ističu se naslovi: Vjera – temelj bračnog zajedništva, Narkomanska nesreća današnjice i Vjera u našem braku.

Na kraju, kako je već uobičajeno, nalazi se i prigodni članak Odjeci međugorskih zbivanja (S. Barbarić).

Cijeli je zbornik, od početka do kraja, uz pjesme i drugih autora (F. Mikulić Jukić, M. Bunoza i dr.) protkan vijencem poezije Kažimira Sušca.

Osim spomenutih naslova zaslužuju punu pažnju i članci naših suradnika Tomislava Heresa (Obiteljsko i molitveno ozračje u stvaralaštvu Sofije Naletilić) i S. Slamniga (Fra Dominik i fra Bono).

Uredništvo je nekoliko priloga uzelo iz naše Danice 1984: »Božićnu noć« Nevenke Bakoš, »San« Radovana Grgeca, pjesme D. Tusuna, S. Radana i dr.

S pravom se može reći da je ovaj zbornik bogat i raznovrstan, da je, u neku ruku, »libar od mnozijeh razloga«, što ga valja čitati i čitati...

Jerko Ivanković

Vijesti

11. II. 1990. umro je u Parizu poznati teolog *Marie-Dominique Chenu*, OP, u 95. godini života. O susretu s njime pisao je *R. Grgec* u Danici za 1972.

* * *

16. I. 1990. premijerno je izvedena predstava »Tajanstvena prela« *Nikole Šopa* na albanskom jeziku pod naslovom »Furka e mistershme«. Predstavu je izvela Albanska drama Teatra narodnosti iz Skoplja.

* * *

»Oko« od 8. II. 1990. donosi prikaz retrospektive izložbe *Jerolima Miše* u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu iz pera *Ljiljane Domić*.

* * *

Pjesme *Karola Wojtyle* izašle su u izdanju »Drite« na albanskom jeziku, o čemu piše »Osservatore Romano« od 8. II. 1990.

* * *

»Osservatore Romano« od 11. II. 1990. donosi članak prigodom 30. obljetnice smrti kardinala *Stepinca* pod naslovom »Herojski svjedok Istine, pravde i ljubavi«. Isti broj donosi i prikaz stvaralaštva egipatskog nobelovca *Naghiba Mahfuza* pod naslovom »L'aspetto autentico dell'Egitto di oggi«.

* * *

U Klubu Islamske vjerske zajednice u Zagrebu održano je književno veče posvećeno *Enveru Čolakoviću* (članu uredničkog vijeća i suradniku »Marulića«) prigodom izlaska iz tiska reprinta njegove »Legende o Ali-paši«.

* * *

»Glas Koncila« od 11. II. 1990. donosi zahvalu hrvatskih vjernika u *Rumunjskoj* HKD-u za poslane molitvenike i katekizme.

* * *

»Iskra«, br. 2/90, donosi odgovor *Zvonka Ivanovića-Vonte* na pisanje našeg suradnika *Ivana Gabelice*, u kojemu Ivanković spominje Gabeličin članak o S. Radiću u »Maruliću«, br. 1/90, kao i odgovore *Drage Stipca* i *Trpimira Macana* na taj članak.

* * *

Na zagrebačkoj televiziji prikazana je 13. II. 1990. TV-izložba akad. slikara *Marike Šafran* i *Osmana Berberovića*, naših suradnika. Ta je emisija prikazana već po treći put.

* * *

15. II. 1990, na dan rođenja prof. *Petra Grgeca*, hrvatskog književnika i odbornika HKD-a, proslavljena je u katedralnoj kapeli 100. obljetnica njegova rođenja. Spomen-misu predvodio je biskup dr. *Đuro Kokša* a koncelebrirali su brojni svećenici, među kojima i dr. *Antun Ivandija*, sadašnji predsjednik HKD-a, i Mons. *Nikola Soldo*, bivši predsjednik, dr. *Vjekoslav Milovan*,

generalni tajnik BKJ i dr. Nakon mise, pod kojom je homiliju i prigodno slovo održao biskup Kokša, o pokojnikovim zaslugama za Crkvu i Hrvatsku te o njegovu književnom, znanstvenom i organizatorskom radu u katoličkim redovima govorili su tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković* i bivši urednik HKD-a prof. *Mirko Petravić*, čije je predavanje bilo popraćeno burnim aplauzom. Zbor *Instituta za crkvenu glazbu* izveo je dvije kompozicije na tekst P. Grgeca (pjesma Augustinu Kažotiću i Zastava nas sveta vodi). Povodom 100. obljetnice rođenja P. Grgeca *Filatelističko društvo Virje* objavilo je spomen-dopisnice s prigodnim poštanskim žigom.

* * *

Prikaz 100. obljetnice rođenja prof. *Petra Grgeca* donijelo je više listova, tako »Glas Koncila« od 25. II. 1990, mjesečnik »MI« 2/90, kao i tjednik gradišćanskih Hrvata »Hrvatske novine« od 16. II. 1990.

* * *

Nedavno su u Francuskoj (Calmann-Lévy, Paris) objavljeni tekstovi poznatog češkog pisca i sadašnjeg predsjednika Čehoslovačke *Václava Havela* u knjizi pod naslovom »Essais politiques«.

* * *

Poznati roman *A. J. Cronina* »The Citadel« objavljen je nedavno kod Katehetskog salezijanskog centra u Zagrebu pod naslovom »Christine, zar tako?«

* * *

Časopis »Etudes«, br. 1/90, donosi prikaz *Jeana Colleta* o filmu *Carlosa Saure* »La nuit obscure« (o *sv. Ivanu od Križa*) i o filmu *Emira Kusturice* »Le temps des Gitans« (»Dom za vješanje«). Za razliku od Kusturičina »Oca na službenom putu«, ovaj film, po Colletovu mišljenju, nema veze s umjetnošću jer je »pitoreskno neprijatelj umjetnosti«, pogotovo kad tu toliko dolazi do izražaja »histerična kamera i protagonisti, buka i prljavština«.

* * *

»Herder Korrespondenz«, br. 1/90, objavljuje intervju s biskupom *Martinom Kruseom* o posredovanju vjere kod evangelika i izjavu *Centralnog komiteta njemačkih katolika* o položaju vjeronauka kao školskog predmeta u sekulariziranom društvu.

* * *

Kod DDB-a izašlo je iz tiska djelo *Evelyna Waugha »Edmond Campion«* o poznatom engleskom mučeniku.

* * *

»L'Osservatore Romano« od 6. I. 1990. donosi sjećanje *Luigija M. Personé* na francuskog književnika *Paula Bourgeta* pod naslovom »Una luce che risplende per sottrarci alla caduta«.

* * *

U listu »L'Osservatore Romano« od 4. I. 1990. *Margherita Guidacci* piše u povodu 25. obljetnice smrti *Thomasa Stearnsa Eliota* članak pod naslovom »Ha fatto di Dante un suo contemporaneo«.

* * *

Članak *Tatjane Goričeve* »Cinismo, follia in Cristo e santità« objavljen je u časopisu »Nuova umanità«, br. 10–11/89.

* * *

Na institutu »Vera e libera Arduino« u Torinu upriličen je susret sa studentima, na kojemu je posebnu pažnju pobudio nastup jednoga od najpoznatijih suvremenih američkih pisaca *Johna Irvinga*.

* * *

U Zagrebu je u JAZU održan 14–15. XII. 1989. znanstveni skup *»Zvonimir, kralj hrvatski«* povodom 900. obljetnice Zvonimirove smrti.

* * *

Kod »Nouvelle Cité« objavljena je knjiga »Nazaretsko Dijete« *Didiera Decoina* s ilustracijama poznatih svjetskih slikara, a kod Beauchesnea referati s kolokvija o *utjecaju francuske revolucije na francuski katolicizam*.

* * *

Obraćenik glumac *Rajko Bundalo* dao je intervju *Šimunu Doljaninu* u »Kani«, br. 1/90. Prije toga je dao intervju *Mirku Petraviću* za naš br. 4/89.

* * *

U godini 1989. Biblijska društva poslala su SSSR 508.200 primjeraka *Novog zavjeta*.

* * *

Kulturno-umjetničko društvo »Ivo Hergešić« u Zagrebu priredilo je 13. 12. 1989. književnu večer svome članu *Josipu Ćosiću* u povodu njegove pedesete godišnjice života (1939–1989) u prostorijama »Kino kluba Zagreb« (Narodna tehnika). Pred publikom od preko tridesetak slavljenikovih kolega, prijatelja, susjeda i poštovatelja uvodno slovo održao je predsjednik društva *Željko Haberštok* govoreći o ljudskim i pjesničkim vrlinama slavljenika. U istom raspoloženju odvijali su se i ostali pozdravi i čestitke prisutnih: prof. *Mladena Spahije*, glumca i humoriste *Hasana Džinića-Đina* i drugih. Umjetničku stranu ove polustoljetnice života popratili su: violinom i harmonijem bračni par *Teo* i *Veronika Boch*, solo pjesmama *Marija Bukovac*, pedagog prof. *Dubravko Slavić*, pjesničkim riječima jedna djevojčica, *Viktorija Schröder* i *Mirko Validžić*.

Polustoljetnik Josip Ćosić govorio je o svojem životnom tijeku, svojim dvjema objavljenim zbirkama pjesama, a iz treće (za tisak pripremljene zbirke) »Kruh pjesnikove duše« pročitao je nekoliko probranih pjesama. Nije se osvrnuo na svoje slikarsko ostvarenje. Svima je izrazio radost na iskazanom nepomućenom zajedništvu i počastio nas koktelom. Ovaj intimni skup ovjekovječila je filmskom tehnikom *Anica Ferček-Dolički*.

Josip je Ćosić i član našeg Hrvatskog književnog društva, dugogodišnji i aktivni, i to svojim prilozima u pjesmi i prozi, a posebno ilustracijama u kalendaru »Danici«. Stoga se i naše Društvo raduje njegovoj polustoljetnici i svim njegovim ostvarenjima, i književnim i slikarskim i onim inim kršćanske uzajamnosti prema potrebnima ljubavi i pažnje. Dok mu čestitamo pola stoljeća života, želimo mu ustrajnost i što više uspjeha na svim područjima rada, posebno na pažnji prema bolesnoj majci, koju on uzorno njeguje i o njoj često pjeva ganutljive kraće pjesme.

MVĆ

* * *

Ansambl mladih violončelista zagrebačke Muzičke akademije priredio je u dvorani HGZ (Zagreb) 11. I. 1990.

koncert u čast *Rudolfa Matza*, poznatog našeg violončelista, pedagoga, skladatelja i dr., koji je umro 21. III. 1988. Bio je dominantna muzička ličnost razdoblja od skoro pola stoljeća. D.

* * *

U zagrebačkoj katedrali nastupio je 25. I. 1990. »Westminster College Choir« na svojoj evropskoj turneji za 1990, i to s duhovnim skladbama. Zbor ima sjedište u New Wilmingtownu (Pensylvania). Članovi zbora su studenti, a djeluju u sklopu prezbiterijanske crkve. Njihova evropska turneja je obuhvatila Ženevu, Avignon, Nicu, Firencu, Sijenu, Veneciju, Zagreb, Budimpeštu, Eisenstadt (Željezno), Beč, Salzburg i München. D.

* * *

U Zagrebu je 27. I. 1990. nastupio u velikoj dvorani »Lisinski« Simfonijski orkestar Visoke glazbene škole iz Graza (Austrija) pod ravnanjem *M. Horvata*. Među ostalim izveli su i Haydnovu Nelson-misu. D.

* * *

Iste večeri u istoj Palači glazbe, ali u maloj dvorani, nastupio je tamburaški orkestar iz Subotice pod vodstvom *Z. Mulića*. D.

* * *

Radio Zagreb, prvi program, u redovitoj nedjeljnoj emisiji »Riječ je o muzici« obilježio je 75. obljetnicu smrti Ivana Zajca (1832–1914) temom »Manje poznati Zajc«. Zajc je napisao preko 1200 djela iz svih područja glazbenog stvaranja. Među njima je i popularna opera »Nikola Šubić Zrinjski« (premijera je bila u Zagrebu godine 1872). D.

* * *

Prvakinja zagrebačke opere *Božena Ruk-Fočić* proslavila je u Zagrebu 9. II. 1990. 30. obljetnicu umjetničkog rada, kao Dula u Gotovčevoj operi »Ero s onoga svijeta«. Dirigent: *M. Čenčić*. D.

* * *

Institut za kršćansku duhovnost zagrebačkog KBF u Remetama, u sklopu karmelićanske zajednice, priredio je V. studijske susrete 14–16. II. 1990. Tema: »Uloga svetaca u duhovnom životu kršćanina i crkve«. Predavanja su bila u dvorani »Vijenac«, Kaptol 29. D.

* * *

Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu (Trg maršala Tita 10) polovinom veljače je proslavio 110. obljetnicu početka rada (1880). Njegova reprezentativna zgrada podignuta je nešto kasnije (1888). Ona spada u najljepše zagrebačke zgrade. Ujedno je i najstariji projektirani muzejski objekat kod nas. Od početka ima u svom sklopu obrtničku školu. Posjeduje oko 100.000 muzejskih predmeta. Među muzejima ove vrste samo su dva starija od našega, onaj u Londonu iz 1852, te istovrsni muzej u Beču iz 1864. D.

* * *

Zagrebačka filharmonija je 17. III. 1990. priredila u dvorani »Lisinski« koncert u povodu 100. obljetnice smrti francuskog skladatelja kasne romantike Césara Francka, pod ravnanjem *P. Dešpalja*. Posljednje dvije točke bile su Franckove skladbe: Simfonijske varijacije (solist pijanist *B. Sepčić*) i Simfonija u d-molu. Iznenadila je prva točka: »Istarska suita« od N. Devčića – s obzirom

na smisao koncerta. Više bi odgovaralo da je kao prva točka bio koji Franckov koral za orgulje. D.

* * *

»Iseljenički kalendar 1990« (izdanje Matice iseljenika Hrvatske u Zagrebu) donosi dvije pjesme našeg suradnika *Rajmunda Kuparea*, prevedene na španjolski: »Navidad« i »Viernes santo«. Prevodilac: Rudolf Kožljan.

* * *

Naš suradnik *Ivan Alilović* primljen je 31. siječnja 1990. u Društvo književnika Hrvatske. Napominjemo da je HKD sv. Ćirila i Metoda izdalo Ivanu Aliloviću sedam knjiga, od kojih su dvije posljednje »Bibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine« (1989) i »Hrvatsko ime u narodnoj predaji i običajima Bosne i Hercegovine po Ivanu Zovku« (1990).

* * *

Tijekom minule godine, u tri svoje predavačke turneje Njemačkom, od 17. lipnja do 18. prosinca 1989. književnik *Joja Ricov* pohodio je brojne hrvatske katoličke misije i kulturne zajednice po BRD-u: Augsburg, Stuttgart, Berlin (23. VI), Ulm, Rottweil, Reutlingen, Balingen, Köln (28. i 29. IX), Essen, Hagen, Düsseldorf, Gelsenkirchen, Mülheim, Ludwigshafen, Kelevaer (glasovito hrvatsko hodočašće), Saarbrücken, Wiesbaden, Mainz, Mannheim, Esslingen, Karlsruhe, Baden-Baden, Bruchsal, Freiburg, Aalen, Wuppertal...

Govorio je najčešće na teme: »Zvonimir – dobri kralj Hrvatâ«, »Hrvanje s Bogom – vjera u sumnji čovjeka moga doba«, »Lingua Cruatorum – hrvatski jezik«.

Na poziv predstojnika Slavističke katedre u Mannheimu, prof. dr. Josipa Matešića, prof. Ricov održao je na Mannheimskom sveučilištu vrlo zapaženo predavanje o kaljskom govoru (Kâli na Uljanu ispred Zadra) u okviru čakavskog dijalekta, uz recitativnu ilustraciju vlastitih čakavsko-ikavskih pjesmotvora.

Za spomenuta gostovanja Joja Ricov dao je intervju Radiju Slobodni Berlin (SFB), emitiran u dva nastavka 14. i 24. kolovoza '89. te radio Kölnu u rujnu, emitiran na njemačkom i hrvatskome listopada '89.

Ricovljeve nastupe zabilježila je, uz druge listove i biltene, i tamošnja »Živa zajednica« u broju 7 za 1989. laskavim osvrtima naslovljenim »Zvonimirov berlinski gong« (kao navještaj zidoloma u Berlinu!) i stuttgartskim izvješćem »Zvonimir – dobri kralj Hrvatâ«, što se moglo naslutiti i iz inozemnih zapisa »Glasa Koncila« i iz istovjetnih tekstova objelodanjenih u »Svetoj baštini« '89.

* * *

Na poziv Tribine Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu prof. *Joja Ricov* održao je 17. siječnja 1990. pred punom dvoranom Isusovaca u Palmotićevoj iznimno doživljeno predavanje pod naslovom: »Zvonimir – dobri kralj Hrvatâ«.

* * *

U povodu 90. obljetnice rođenja kazališnog umjetnika *Jose Martinčevića* zagrebački »Vjesnik« od 9. III. 1990. objavljuje prigodni članak *Branka Hećimovića*. U tom se članku spominje da je Martinčević 1987. godine imao razgovor s našim suradnikom *Mirkom Petravićem*,

koji je objavljen u »Maruliću« 3/87. Iz »Marulića« je prenijeta i Martinčevićeva izjava o odigranim ulogama.

* * *

U izdavačkoj kući Albatros u Pragu izašao je češki prijevod omladinskog romana *Ive Balentovića* »Dječak i limena truba«, koji je naše Društvo izdalo 1969. godine. Na češki jezik preveo je to djelo *Emil Havliček* (»Kluk z cirkusu«). Ilustracije su od *Nadežde Blahove.* Naklada je 8000 primjeraka.

ISPRAVAK

U broju 1/1990, u eseju Rajmunda Kuparea »Estetski užitak«, str. 36, 6. redak odozgo, mjesto »slikovitost« treba stajati »silovitost«.

U istom broju, na str. 17, 40. redak odozdo, mjesto »majdanu« treba biti »Majdanu«. Na str. 18, 31. redak odozdo, mjesto »imanentnih« treba biti »imanentnim«, – a u 23. retku odozdo mjesto »nalaze« treba biti »nalazi«. Na str. 22, 24. redak odozdo, mjesto »Altchristliche Kunstbauten« treba biti »Altchristliche Kultbauten«.

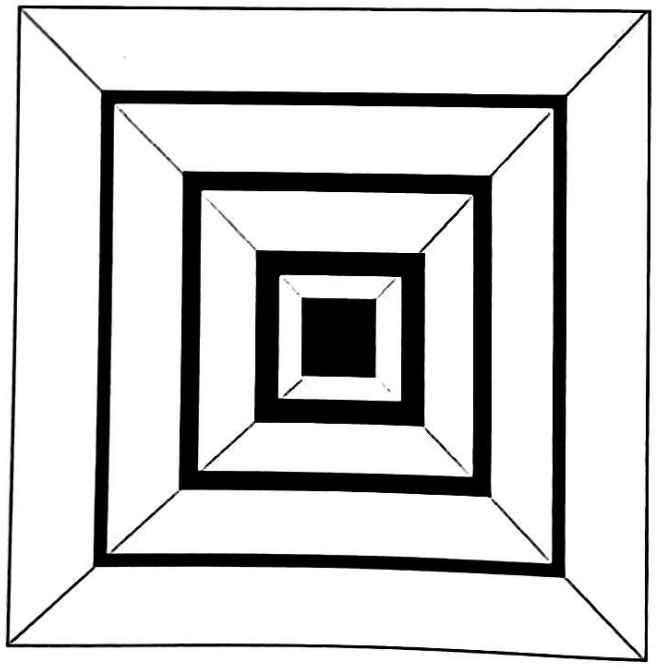

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (69) 133
***Vladimir Bažant:** Petar i Alojzije 139
T. J. H. Mar: Pijetlov mrtvozov 140
***Zdravko Gavran:** Knjiga 148
Mirko Petravić: »U toj sam predstavi gledao samo tebe« 149
***Kemal Mahmutefendić:** Emigrant-Hrvat u Zürichu 1988 158
***Mario Bilić-Imotha:** Što li je ptica 160
Mladen Hanzlovsky: Meštrović, scenska kronika I. 161
***Miroslav Majnarić:** Izgubljene sobe 166
Stanislav Šodan: Oni posljednji peru ruke 167
***Ana Fostač:**.... 168
***Tomislav Dorotić:** Oči tvoje, mati 169
***M. H.:** Ja, sedamdesetih 170
Svevlad Slamnig: Joakimova tajna (2) 171
***Ivana Rokić-Radić:** Neka stara kap 174
Rajmund Kupareo: Stvaralačka mašta 175
***Igor Ikić:** U Lici 178
***Vladimir Bažant:** Stara kuća (I) 179
***Stanislav Preprek:** Tiho nestajanje 179
Đuro Vidmarović: Hrvatski pjesnički uzleti u Mađarskoj 180
***Mladen Jurčić:** Slike 186
***Zdravko Gavran:** Proljeće u Slavoniji 186
Stanko Andrić: Sirmium 187
***Vera Valčić:** Amen 189
***Ante Starčević:** Fotograf 190
Nikola Bićanić: Ivica 191
Nove publikacije 203
Književne večeri HKD sv. Ćirila i Metoda — društva sv. Jeronima 203
***Blago Vrankić:** Odlazak 204
Ante Kadić: Povijesna pozadina i etičko značenje svećenikova govora u Mažuranićevoj »Četi« 205
***M. H.:** Plodno tlo 213
***Ante Bačić-Fratrić:** Zadnja želja 214
Đuka Tomerlin-Picok: Čemu imati dva lica 215
***Stanislava Adamić:** Andeoske ruke 218
Živan Bezić: Zapis o bratu magarcu 219

Mišljenja i reagiranja

Aleksandar Belić: Benešićeva Gramatika 220
V. B.: Osvrt na kritiku A. Belića 227

Upozorenje 231
V. B.: Srpsko-hrvatski diferencijalni rječnik 232

Mozaik

Mirko Petravić: Kazališni osvrti 248
1. Nova Večekova predstava 248
2. Dubrovačko gostovanje u zagrebačkom HNK 249
3. Simpatična »sentiš«-predstava 250
Joja Ricov: Homo tragicus nenadigrana animaliteta 251
Petar Zdravko Blajić: Mozartova misa za mrtve u splitskoj konkatedrali . . . 254
Hrvatska duhovna glazba u splitskoj konkatedrali . . 255
MOT: Koncert u crkvi sv. Marka 256

Knjige

Antun Removčan: S. Radić i ustav 258
Informativno i poticajno 258
T. M.: Dubrovnik, Zagreb, Istra 259
Nikola Bićanić: Crkve Velebita 261
Zanimljiva zbirka pripovijedaka 262
Jerko Ivanković: 22. Kršni zavičaj 263

Vijesti

Iz domovine i svijeta 265

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: uredničkl odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.